

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

HAKEM KURULU / Advisory Board

AKŞİT, Prof. Dr. Belma (Manas Üniversitesi İletişim Fak.); AKYÜZ, Prof. Dr. Emine (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.); ARIKAN, Prof. Dr. Çiğdem (Selçuk Üniversitesi Konya Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü); ARTAN, Prof. Dr. İsmihan (Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Y.O. Çocuk Gelişimi Bölümü); ASLAN, Prof. Dr. Perihan (Hacettepe Üniversitesi Sağlık Teknolojisi Y.O.); ATAÜZ, Prof. Dr. Sevil (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); BABAOĞLU, Prof. Dr. Müberra (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü); BAYHAN, Prof. Dr. Pınar (Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Y.O. Çocuk Gelişimi Bölümü); BAYKARA ACAR, Doç. Dr. Yüksel (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); BERTAN, Prof. Dr. Münevver (Uluslararası Çocuk Merkezi Demeği Genel Müdürü) BEYAZOVA, Prof. Dr. Ufuk (Gazi Üniversitesi Tıp Fak.); BİLİR, Prof. Dr. Nazmi (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); BOZCUK, Prof. Dr. A. Nihat (Hacettepe Üniversitesi Fen Fak.); BULUT, Prof. Dr. Işıl (Başkent Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Fak. Sosyal Hizmet Bölümü); CANKURTARAN ÖNTAŞ, Doç. Dr. Özlem (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); CILGA, Doç. Dr. İbrahim (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); ÇAKMAKLI, Prof. Dr. Kemal (İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fak.); ÇETİNGÖK, Prof. Dr. Muammer (Tennessee Üniversitesi); ÇOK, Prof. Dr. Figen (Ankara Üniversitesi Eğitim Fak.); ÇOTUKSÖKEN, Prof. Dr. Betül (Maltepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.); DEMİRÖZ, Yrd. Doç. Dr. Filiz (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); DÖKMEN, Prof. Dr. Üstün (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.); DUYAN, Prof. Dr. Veli (Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü); EMİROĞLU, Prof. Dr. Vedia (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi); ERDİL, Prof. Dr. Fethiye (Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Y.O.); ERKAN, Prof. Dr. Gönül (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); GELBAL, Doç. Dr. Selahattin (Hacettepe Üniversitesi eğitim Fak.); GÖKÇE, Prof. Dr. Birsan (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Emekli Öğretim Üyesi); GÖKLER, Prof. Dr. Bahar (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); GÖNEN, Prof. Dr. Emine (Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Y.O.); GÜLER, Prof. Dr. Çağatay (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); GÜVENÇ, Prof. Dr. Bozkurt (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat F. Emekli Öğretim Üyesi); İŞIKHAN, Doç. Dr. Vedat (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); İL, Doç. Dr. Sunay (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); KAHRAMANOĞLU, Doç. Dr. Ertan (Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fak. Sosyal Hizmet Bölümü); KARATAŞ, Doç. Dr. Kasım (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); KARTAL, Prof. Dr. Kemal (İnönü Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fak.); KAYIHAN, Prof. Dr. Hülya (Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Y.O.); KELEŞ, Prof. Dr. Ruşen (Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fak. K.K.T.C.); KOÇYILDIRIM, Doç. Dr. Şener (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi); KONANÇ, Prof. Dr. Esin (Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fak. K.K.T.C.); KONGAR, Prof. Dr. Emre (Yıldız Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak.); KUÇURADI, Prof. Dr. Ioanna (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak.); KUMBASAR, Prof. Dr. Hakan (Ankara Üniversitesi Tıp Fak.); KUT, Prof. Dr. Sema (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi); KUTLUK, Prof. Dr. Tezer (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr. Nilgün (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); KÜNÇEK ÇELEBİ, Yrd. Doç. Dr. Özlen (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü); MAVİLİ AKTAŞ, Doç. Dr. Aliye (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü); ONAT, Yrd. Doç. Dr. Ümit (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi); ORTAYLI, Prof. Dr. İber (Bilkent Üniversitesi); OTO, Prof. Dr. Remzi (Dicle Üniversitesi Tıp Fak.); ÖKTEM, Prof. Dr. Ferhunde (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); ÖNGEL, Prof. Dr. Erkan (Uygulamalı İstatistik Emekli Öğretim Üyesi); ÖZBAY, Prof. Dr. Ferhunde (Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.); ÖZTEK, Prof. Dr. Zafer (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); PEKCAN, Prof. Dr. Hikmet (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.); SAYIL, Prof. Dr. Işık (Ankara Üniversitesi Tıp Fak.); ŞAHİN, Doç. Dr. Fatih (Başkent Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Fak. Sosyal Hizmetler Bölümü); ŞİMŞEK, Doç. Dr. Zeynep (Harran Üniversitesi. Tıp Fak.); TERAKYE, Prof. Dr. Gülşen (Dokuz Eylül Üniversitesi. Hemşirelik Y.O.); TOMANBAY, Prof. Dr. İlhan (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); TOROS, Prof. Dr. Aykut (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Emekli Öğretim Üyesi); TUFAN, Prof. Dr. A. Beril (Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü); TUFAN, Doç. Dr. İsmail (Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.); TUNÇBİLEK, Prof. Dr. Ergül (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü); TURAN, Prof. Dr. Nihal (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi.); TÜMKAYA, Yrd. Doç. Dr. Songül (Çukurova Üniversitesi Eğitim Fak.); ULUĞTEKİN, Prof. Dr. Sevda (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Emekli Öğretim Üyesi); ÜNAL, Prof. Dr. Serhat (Hacettepe Üniversitesi Tıp F.); ÜNER, Prof. Dr. Sunday (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Emekli Öğretim Üyesi); ÜNLÜ, Prof. Dr. Erden (Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü); VOLTAN ACAR, Prof. Dr. Nilüfer (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fak.); YILDIRAK, Prof. Dr. Nurettin (Hacettepe Üniversitesi Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Emekli Öğretim Üyesi); ZEYTİNOĞLU, Prof. Dr. Sezen (Ege Üniversitesi Edebiyat Fak.)

Yukarıdaki listeye ek olarak bu sayıda hakemlik yapan aşağıdaki öğretim üyelerine

teşekkür ederiz...

Prof. Dr. F. Dilek GÖZÜTOK – Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.
Prof. Dr. Halil İbrahim BAHAR – Polis Akademisi
Prof. Dr. Hilal ÖZCEBE - Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.
Prof. Dr. Nuray SENEMOĞLU – Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fak.
Prof. Dr. Şevkat Bahar ÖZVARİŞ – Hacettepe Üniversitesi Tıp Fak.
Doç. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ - Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Hilal Onur İNCE - Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.
Yrd. Doç. Dr. Necmi ERDOĞAN – ODTÜ İ.İ.B.F.
Yrd. Doç. Dr. Pınar UYAN SEMERCI – İstanbul Bilgi Üniversitesi İ.İ.B.F.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İ.İ.B.F. Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Economics and Administrative Sciences Faculty

SAHİBİ/PUBLISHER

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Sevil ATAUZ

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İlhan TOMANBAY
Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA
Yrd. Doç. Dr. Özlen ÇELEBİ

YAYIN SEKRETERİ

Arş. Gör. Ercüment ERBAY

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Yrd. Doç. Dr. Aytül ÖZÜM

CİLT/Volume:19

SAYI/Number: 2

AY/Month: EKİM

YIL/Year: 2008

ISSN 1302-7867

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ
TÜRKÇE

YAYINLANMA BİÇİMİ
Altı Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE
05 Haziran 2009

BASIMCININ TİCARİ ÜNVANI/TRADE TITLE OF PUBLISHER
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ BASİMEVİ
06100, SİHHİYE-ANKARA
Tel: 0312 310 97 90

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Arş. Gör. Ercüment ERBAY
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Fatih Cad. 195, Çıtasfalt-Keçiören
06290 ANKARA TÜRKİYE
Tel: +90 312 355 21 30/145
Faks: +90 312 355 57 71
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-posta: tsh@hacettepe.edu.tr

Dergimiz, EBSCO ve Index Copernicus veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

- 7-20 ***Tüberküloz ve Yoksulluk: Hastaların Sosyo-Demografik Özellikleri, Yaşam Koşulları, Yoksulluk ve Tüberküloz Hastalığının Nedenlerine İlişkin Değerlendirmeleri*** *Tuberculosis and Poverty: Patients Socio-Demographical Characteristics, Living Conditions and Their Assessment about the Causes of Disease* Kasım KARATAŞ
- 21-37 ***Çocuk Adalet Sistemi ve Çocuk-Polis İlişkisi*** *Juvenile Justice System and Child-Police Relationship* Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ
- 39-55 ***Ankara'daki Belediyelerin Çocuklara Yönelik Hizmetleri ve Elektronik Ortama Taşınabilirliği*** *Feasibility of Municipal Web-Based Services for Children in Ankara* M. Kemal ÖKTEM
Mete YILDIZ
Erdem ERKUL
- 57-66 ***Türkiye'de Ücret Karşılığı Özürlü Kadın İşgücü İstihdamının Belirleyici Değişkenleri*** *Determining the Parameters of Paid Employment of Disabled Women in Turkey* İnci KAYHAN KUZGUN
- 67-80 ***Çocuk Yoksulluğunda Yaşama, Sağlık ve Beslenme Hakları*** *Rights to Life, Health and Nutrition in the Context of Child Poverty* Aslıhan Burcu ÖZTÜRK
- 81-95 ***Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006)*** *Gender Discrimination In School Books (1990-2006)* Özlem GÜNEŞ
- 97-109 ***Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Anarko-Feminist Bakış: Makrodan Mikroya Sosyal Hizmet*** *An Anarcho-Feminist Approach to The Struggle with Violence Against Women: Social Work from Macro to Micro Terms* Burcu HATİBOĞLU
- 111-118 ***Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi*** *Divorce in Women and Its Relation with Culture* Meryem BULUT

2008 Nisan sayısında Semra ŞAHİN'in adı yanlışlıkla Serap ŞAHİN olarak yazılmıştır. Düzeltir, yazarından özür dileriz.

Araştırma

TÜBERKÜLOZ VE YOKSULLUK: HASTALARIN SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ, YAŞAM KOŞULLARI, YOKSULLUK VE TÜBERKÜLOZ HASTALIGININ NEDENLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

Tuberculosis and Poverty: Patients' Socio-Demographical Characteristics, Living Conditions and Their Assessment about the Causes of Disease

Kasım KARATAŞ*

*Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırma, hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz (TB) hastalarının sosyo demografik özelliklerini, yaşam koşullarını ve yoksulluğa ilişkin değerlendirmelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştır-

ma verileri Sağlık Bakanlığı Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde yatarak tedavi gören hastalardan bir soru kâğıdı aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada yer alan hastaların öğrenim düzeyinin düşük (%59, 3'ü ilkokul ve daha düşük eğitilmiş), olduğu, iki ya da üç çocuklu ailelerden geldikleri, çoğunun işsiz olduğu (%38,8) ve yarıya yakınının (%47,1) sosyal güvencesinin olmadığı, düşük geliri (Ortalama gelir, 545,68 TL) ailelerden geldikleri ve kötü koşullara sahip evlerde yaşadıkları belirlenmiştir. Hastaların, yoksulluk nedenlerini işsizlik, sosyal adaletsizlik, düşük öğrenim düzeyi, kötü yönetim ve yüksek enflasyon gibi makro etmenlere bağladığı saptanmıştır. Bununla birlikte araştırma bulguları, hastaların, işsiz olma, ek bir hastalığa sahip olma ve şanssızlık gibi mikro düzey etmenlerin de etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Hastaların değerlendirmelerine göre yoksulluk nedenleri ile hastalığa yakalanma nedenleri arasında önemli ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: tüberküloz, yoksulluk, hastanede yatan hastalar

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine socio-demographic characteristics living conditions, and how they perceive the relationship between poverty reasons and reasons for their illness in hospitalized patients with tuberculosis (TB). The data collected from the inpatients of Atatürk Lung Diseases and Chest Surgery Hospital in Ankara by using a questionnaire. Findings indicated that the patients had low level of education (% 59, 3, primary school and low-

er), had families with two or more children, most of them unemployed (%38, 8) approximately half of them (%47, 1) did not have social security, and they were from low-income families (Average income 545, 68 TL) and lived in poor housing conditions. Findings showed that the patients believe that poverty reasons are related to macro level factor such as unemployment, social injustice, and low level of education, bad administration and high inflation. However, findings also indicated that the patients perceive that reasons for their illness related to micro level factors such as unemployment, additional illness, and bad luck. According to the patients' evaluation, there were significant and positive relation between poverty reasons and reasons for catching TB.

Key Words: tuberculosis, poverty, hospitalized patients

GİRİŞ

Tüberküloz hastalığı, dünyada, yetişkinler arasında ölüme neden olan en önemli bulaşıcı hastalıklardan birisidir. Bütün dünyada dakikada dört, günde 5000 ve yılda yaklaşık 2 milyon kişi, bu hastalık yüzünden yaşamını yitirmektedir. Dünya nüfusunun üçte biri tüberküloz hastalığından etkilenmektedir. Dünyadaki bütün hastalıkların %2,5'ini ve önlenebilir ölümlerin %26'sını tüberküloz hastalığı oluşturmaktadır (WHO, 2007a; WHO, 2007b; Medappa, 2002; Tupasi ve diğerleri, 2000; Barnes, 1998).

Ülkemizde, 20. yüzyılın ilk yarısında çok

büyük bir salgın olan tüberküloz hastalığı, o yıllarda bir numaralı ölüm nedeniydi. 1940'lı yıllarda, her yıl, bin kişiden 2-3'ü tüberküloz nedeniyle ölüyordu. Özellikle yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde yürütülen yoğun 'verem savaşı' sonucunda durum değişti. Tüberküloz, artık önemli bir ölüm nedeni değildir. Türkiye'de 12-15 milyon insanın vücudunda henüz hastalık oluşturmamış tüberküloz mikrobunun olduğu hesaplanmaktadır. Bu insanların yaklaşık yüzde onu yaşamlarının bir döneminde tüberküloz hastası olacaklardır. Verem savaşı dispanserlerinde kayıtlı hasta sayısı, 2000 yılında, 18.038 iken, 2005 yılında 20.535'tir. Kayıtlı olmayanlar da hesaba katıldığında Türkiye'de yılda yaklaşık 25 bin tüberküloz hastasının ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Bu hastaların nüfusa oranı, sanayileşmiş ülkelerde yüz binde 20 ve altında, Asya ülkelerinde yüz binde 100'den, Afrika'da sahra güneyi ülkelerde ise 300'den fazladır. Ülkemizde ise kayıtlı hastalar yüz binde 27'dir. Düzensiz ve hatalı tedaviler yüzünden, ülkemizde, ilaçlara dirençli veremli hasta sayısının yüksek oluşu önemli bir sorundur (Özkara, 2009).

Dünyada ve ülkemizde çok ciddi bir halk sağlığı sorunu olmaya devam eden tüberkülozun nedenleri arasında yoksulluk, önemli bir yer tutmaktadır. Tüberküloz hastalığı ile yoksulluk düzeyi arasında doğrudan ilişki kurulmakta ve bu hastalık, genelde yoksulların hastalığı olarak kabul edilmektedir. Tüberküloz hastalığının ekonomik etkisi çok büyüktür. Gelişmekte olan ülkelere

büyük ölçüde ekonomik olarak aktif nüfusu etkilemektedir.

Çok boyutlu bir olgu olan yoksulluk, insanların temel gereksinimlerini karşılamaması ile ilgilidir. Yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutları genel olarak bilinmektedir. Maddi iyilik hali, siyasal özgürlüğün olmaması ve toplumsal farklılıklar, yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan başlıca değişkenler arasındadır (Medappa, 2002; Narayan ve diğerleri, 2000). Gerek nedenleri, gerekse etkileri açısından yoksulluk, çok boyutlu yaklaşımları gerektiren bir sosyal sorundur (Karataş, 2002; 2003a; 2003b). Bu çerçevede, yoksulluk-sağlık ilişkisi üzerinde, önemle durulmalıdır. Son yıllarda bu ilişkiyi ele alan çalışmalar artmaktadır. Çocuklar başta olmak üzere yoksulluğun farklı nüfus kesimleri üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar dikkat çekmektedir (Hatun, Etiler, ve Gönüllü, 2003). Çünkü “yoksulluk herkesin sağlığını aynı düzeyde etkilemez. Yaşlılar, kadınlar, sakatlar, işsizler, eski mahkûmlar, etnik azınlıklar, çocuklar, emekliler, tek ebeveynli aileler, zaten bir hastalığı olanlar yukarıda belirtilen yoksulluk etkilerinden daha çok zarar görürler” (Dedeoğlu, 2004).

Tüberküloz hastalığı, yoksul insanlarda daha fazla olumsuz etkilere sahiptir. Genelde maddi birikimleri yetersiz olan ve gelirleri büyük ölçüde fiziksel işgücüne dayanan yoksul insanlar, hastalandıklarında bu durumdan daha çok etkilenirler (WHO, 2002). Hastalık, yoksul insanların temel gereksinimleri-

ni karşılamak amacıyla mücadele etme motivasyonunu azaltan önemli bir etmendir (Duyan ve diğerleri, 2005).

Yoksulluk, tüberküloz açısından çok önemli bir risk kaynağıdır ve genelde, birinci basamak sağlık hizmetlerinin yetersiz kaldığı koşullarda, kalabalık ailelerde, kötü çalışma koşullarında, çok fazla insanın aynı ortamı paylaşması ve kötü beslenme sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Kötü yaşam koşulları vücudun savunma mekanizmasını zayıf düşürmekte ve enfeksiyonlara karşı direncini azaltmaktadır. Tüberküloz ve yoksulluk arasındaki ilişki, bir tür kısır döngüdür: sağlığın bozukluğu, yoksulluğun sürmesine ve yoksulluk da sağlığın bozulmasına neden olmaktadır (WHO, 2005; Yıldırım ve Balbay, 2003). Yoksulluğun, bireyin kırılabilirliğini ve hastalığa yakalanma olasılığını artırdığına ilişkin genel bir kabul bulunmaktadır. Aynı zamanda yoksulluk etkili sağlık hizmetlerine ulaşmada da sorunlar yaratmakta, sağlık hizmetlerine daha zor ulaşımın yanı sıra, daha niteliksiz ve daha az sağlık hizmeti alınmasına neden olmaktadır (WHO/AFRO, 1999; Soyer, 2001).

Yoksulluk sosyo-ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemekte, yaşam beklentisini düşürmekte, çocuk ve bebek ölümlerini artırmakta, tüberküloz ve AIDS gibi hastalıklar sonucu ölüme neden olmaktadır (WHO/AFRO, 2002). Yoksulluk bireylerin gelişimi açısından gerekli olan fırsatlara ulaşma ve seçim yapma haklarıyla da yakından ilişkilidir (Spence ve

ark., 1993). Tüberkülozun ortadan kaldırılmasında yoksullukla savaşımın ne denli önemli olduğu giderek dünyanın her yerinde kabul gören bir görüş haline gelmiştir.

Çeşitli kaynaklarda yoksulluğun nedenleri arasında oldukça geniş bir liste verilmektedir. Küreselleşme, ekonomik krizler, sosyal adaletsizlik, işsizlik, ulusal ve uluslararası göç ve mültecilik olgusu, nüfus yoğunluğu, yıkımlar (afetler), savaş ve terör olayları, yüksek enflasyon, eğitim düzeyinin düşük olması, yetersiz gelire sahip olma, adaletsiz gelir dağılımı, kaynakların kötü yönetimi, sosyal planlama ile ilgili sorunlar, hastalıklar, tek ebeveynli (özellikle de kadın başlı aileler) aile olmak, çok çocuklu olmak, parçalanmış aile olmak, bir beceriye sahip olmamak, bağımlılık, suç işleme, yoksul ailelerde dünyaya gelmek, özür-lü ve yaşlı olmak gibi bir dizi değişken yoksulluğun nedenleri arasında öne çıkanlardır (Karataş, 2002; 2003a; 2003b; İkizoğlu, 2002; Güran Koşar, 2000; Kerbo, 1996; Zastrow, 1992;). Yoksulluk ile tüberküloz hastalığı arasında sıkı bir etkileşim olduğu; yoksulluk nedenleri ile tüberküloza yakalanma nedenleri arasında da büyük benzerlikler olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte tüberküloz hastalarının, yoksulluk ve tüberküloza yakalanma nedenlerine ilişkin görüşlerini ele alan ve bu nedenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bilimsel çalışmalar sınırlıdır. Hastaların bu nedenlere ilişkin görüşlerinin ortaya konulması, bu iki

olgu ve aralarındaki ilişkileri odak alan sağlık ve sosyal hizmet uygulamalarına yön verilmesi bakımından önem taşımaktadır. Hastaların bu nedenleri doğru kavramış olması da hem yoksullukla hem de hastalıkla mücadele sürecine sağlıklı katılımları açısından önemlidir. Bu yaklaşım, sosyal hizmetin, müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkesiyle de tutarlıdır (Duyan ve diğerleri, 2008).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; tüberküloz hastalarının sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini, hastalara göre yoksulluğun ve tüberküloza yakalanma nedenlerini ve yoksulluğun nedenleri ile hastalığa yakalanma nedenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

Araştırmanın, yanıtlarını bulmayı amaçladığı sorular şunlardır:

1. Hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz hastalarının sosyal, ekonomik ve demografik özellikleri nelerdir?
2. Hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz hastalarına göre yoksulluğun nedenleri nelerdir?
3. Hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz hastalarına göre tüberküloz hastalığına yakalanma nedenleri nelerdir?
4. Hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz hastalarına göre yoksulluk nedenleri ile tüberküloz hastalığına

yakalanma nedenleri arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Bu araştırma Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde 2003-2005 yılları arasında yatarak tedavi gören 206 tüberküloz hastası üzerinde gerçekleştirilmiştir. Hastanede tüberküloz tedavisi veren üç bölümde, tüberküloz tedavisi için 166 yatak ayrılmıştır ve hastanede ortalama yatış süresi 40 gündür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak amacıyla soru kâğıdı kullanılmıştır. Soru kâğıdında araştırma kapsamına giren hastaların cinsiyet, yaş, medeni durum, aile türü, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, çalışma durumu, aile geliri, elde edilen gelirden memnuniyet durumu, en uzun süreyle yaşadığı yer gibi sosyo-ekonomik durumu ile ilgili soruların yanı sıra hastaların görüşüne göre yoksulluk ve tüberküloz nedenlerini (işsizlik, sosyal adaletsizlik, eğitim düzeyinin düşüklüğü, enflasyon, madde istismarı, terör ve savaş gibi) saptamayı amaçlayan 25 maddelik bir liste bulunmaktadır. Söz konusu listede yer alan değişkenler, yukarıda da değinilmiş olan literatürden yararlanılarak araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Çalışmaya başlamadan önce araştırmada kullanılan soru kâğıdında yer alan soruların açık, anlaşılır ve kolayca

yanıtlanabilir olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla, 10 hasta üzerinde bir ön deneme yapılmıştır. Yapılan ön deneme sonucunda soruların, farklı sosyo-ekonomik ve eğitim düzeylerinden gelen hastalar için uygun olduğu saptanmış ve gerekli düzeltmelerden sonra soru kâğıdına son hali verilmiştir. Ön denemeye katılan hastalar araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri, hastane yönetiminden gerekli izin alındıktan sonra, Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde (Sanatoryum) yatarak tedavi gören hastalardan, yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmeler, hastaların hastaneye yatış işlemlerinin yapılmasından hemen sonra gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya sadece gönüllü olan hastalar dâhil edilmiştir. Hastalara araştırmadan elde edilen verilerin sadece bilimsel amaçla kullanılacağı konusunda bilgi ve güvence verilmiştir. Görüşmeler her bir hasta için yaklaşık 30-40 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS sürüm 11,5 ile çözümlenmiştir. Yüzdeler dağılım, standart sapma ve ortalama gibi betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Literatürde yoksulluk ve tüberküloz nedeni olduğuna ilişkin görüşlerin bulunduğu değişkenler, 25 madde halinde hastalara sorularak bunlardan hangilerinin yoksulluğa ve tüberküloza yakalanma

Çizelge 1. Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Yatarak Tedavi Gören Tüberküloz Hastalarının Sosyo Demografik Özellikleri (n = 206)

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	62	30,1
Erkek	144	69,9
Yaş, yıl, ort. (SS), aralık	M= 40.24; SS= 14.61; maks.-min.= 17-79	
Medeni durum		
Bekâr	54	26,2
Evli	129	62,6
Boşanmış ve dul	23	11,2
Aile türü		
Çekirdek	148	72,3
Geniş	44	21,4
Parçalanmış	13	6,3
Çocuk sayısı, ort., (SS), aralık	Ort.= 2.57; SS= 2.14; maks.-min.= 0-10	
Eğitim durumu		
Okuryazar değil	20	9,7
Okuryazar	10	4,9
İlkokul	92	44,7
Ortaokul	27	13,1
Lise	49	23,8
Üniversite	8	3,9
Çalışma durumu		
Ev hanımı	36	17,5
Emekli	18	8,7
İşsiz	80	38,8
Çalışıyor	65	31,6
Öğrenci	7	3,4
Aylık gelir (TL), ort.,* (SS); aralık	Ort.=545,68; SS= 623,95; maks.-min.= 00-5500	
Gelirden memnun olma durumu		
Evet	53	25,7
Hayır	153	74,3
En uzun süreyle yaşanan yer		
Köy	39	18,9
Kent (il, ilçe merkezi)	167	81,1
Konut durumu		
Apartman dairesi	78	37,9
Gecekondu	52	25,2
Müstakil	71	34,5
Evsiz	5	2,4
Oda sayısı, ortalama, (SS); aralık	Ort.=3.53; SS= 0.97 maks.-min.= 1-7	
Aynı odada uyuyan kişi sayısı, ortalama, (SS); aralık	Ort.=2.25; SS= 1.13 maks.-min.= 1-7	
Sosyal güvenceye sahip olma durumu		
Evet	109	52,9
Hayır	97	47,1
Hastanede yatma süresi, gün, ortalama, (SS); aralık	Ort.=40,17; SS= 49,58; maks.-min.= 1.00-287,00	

Çizelge 2. Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Yatarak Tedavi Gören Tüberküloz Hastalarına Göre Yoksulluk Nedenleri (n=206)

Yoksulluk nedenleri	Evet	%
1. İşsizlik	184	89,8
2. Sosyal adaletsizlik	163	79,5
3. Düşük eğitim düzeyi	161	78,5
4. Kötü yönetim	158	77,1
5. Yüksek enflasyon	157	76,6
6. İç ve dış borçlar	150	73,2
7. Düşük sosyal dayanışma	144	70,2
8. Hastalık	144	70,2
9. Ülkedeki istikrarsızlık	142	69,3
10. Göç	129	62,9
11. Çok çocuk sahibi olmak	128	62,4
12. Savaş	125	61,0
13. Ekonomik bağımlılık	124	60,5
14. Terör	123	60,0
15. Tembellik	122	59,5
16. Kumar oynamak	112	54,6
17. Kırsal alanda yaşamak	111	54,1
18. Doğal afetler	110	53,7
19. Madde kullanımı	101	49,3
20. Özürlülük	99	48,3
21. Şanssızlık	93	45,4
22. Yaşlılık	92	44,9
23. Miras kalmaması	91	44,4
24. Suçluluk	91	44,4
25. Alinyazısı	68	33,2

nedeni olduğuna ilişkin olarak hastaların görüşleri alınmıştır. Buna göre hastalar listede yer alan 25 nedeni evet ya da hayır olarak işaretleme olanağına sahip olmuşlardır. Hastaların görüşüne göre yoksulluk nedenleri ve tüberküloz

hastalığına yakalanma nedenleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla Spearman's rho korelasyon testi uygulanmıştır. Araştırmanın minimum kabul düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 3. Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Yatarak Tedavi Gören Hastalara Göre Tüberküloz Hastalığına Yakalanmaya Neden Olan Etmenler (n=206)

Etmenler	Evet	%
1. İşsizlik	76	43,4
2. Hastalıklar	73	41,7
3. Şanssızlık	71	40,6
4. Sosyal adaletsizlik	68	38,9
5. Düşük eğitim düzeyi	65	37,1
6. Alinyazısı	64	36,6
7. Yüksek enflasyon	63	36,0
8. Madde kullanımı	57	32,6
9. Kırsal alanda yaşamak	50	28,6
10. Kötü yönetim	49	28,0
11. İç ve dış borçlar	48	27,4
12. Ülkedeki istikrarsızlık	46	26,3
13. Düşük sosyal dayanışma	45	25,7
14. Göç	39	22,3
15. Yaşlılık	38	21,7
16. Ekonomik bağımlılık	36	20,6
17. Suçluluk	31	17,7
18. Kumar oynamak	29	16,6
19. Savaş	27	15,4
20. Miras kalmaması	23	13,1
21. Çok çocuklu olma	22	12,6
22. Tembellik	21	12,0
23. Terör	20	11,4
24. Doğal afetler	19	10,9
25. Özürlülük	18	10,3

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırma kapsamında yer alan hastaların sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Araştırma kapsamına giren hastaların büyük bir bölümü erkektir ve yaşları 17-79 arasında değişmektedir. Hastaların yaklaşık üçte ikisi evlidir ve çoğunluğu çekirdek ailede yaşamaktadır. Parçalanmış aile oranı %6,3'tür. Ço-

çocuk sayıları 0-10 çocuk arasında değişmekte olup, ortalama çocuk sayısı 2,57'dir. Hastaların aylık gelir ortalamaları 545,68 TL'dir. Hastaların dörtte üçü gelirlerinden hoşnut olmadıklarını ifade etmişlerdir. Hastaların büyük çoğunluğunun (% 81) en uzun süre yaşadığı yer, il ve ilçe merkezi anlamında, kentlerdir. Hastaların %2,4'ü evsiz olup, çoğunluğu müstakil ya da gecekondü türü evlerde yaşamaktadırlar. Evlerde ortalama oda sayısı 3,53 olup, aynı odada uyuyan kişi sayısı ortalama 2,25'tir. Hastaların yarıya yakını herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir. Görüşülen hastaların hastanede yatış süresi 1-287 gün arasında değişmektedir. Hastanede yatma süresi ortalama 40 gündür.

Çizelge 2'de tüberkülozlu hastaların yoksulluk nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi işsizlik (89,8%), sosyal adaletsizlik (79,5%), eğitim düzeyinin düşük olması (78,5%), ülkenin kötü yönetilmesi (77,1%) ve yüksek enflasyon (76,6%) yoksulluğa neden olan etmenler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ayrıca düşük sosyal dayanışma, hastalıklar, ülkedeki istikrarsızlık, göç ve çok çocuklu olma, diğer önemli nedenler arasında yer almaktadır. Son olarak madde istismarı (49,3%), sakatlık (48,3%), şanssızlık (45,4%), yaşlılık (44,9%), miras kalmaması (44,4%), suçluluk (44,4%) ve alınyazısı (33,2%) da yoksulluğa neden olan diğer nedenler arasında görülmektedir.

Çizelge 4 Tüberküloza Yakalanma Nedenleri İle Yoksulluk Nedenleri Arasındaki İlişki

			Yoksulluk nedenleri	Tüberküloza Yakalanma Nedenleri
Spearman's rho	Yoksulluk nedenleri	İlişki Katsayısı	1,000	0,260(**)
		p. (2-yönlü)		0,000
		n	206	206
	Tüberküloza Yakalanma Nedenleri	İlişki Katsayısı	0,260(**)	1,000
		p. (2-yönlü)		0,000
		n	206	206

** İlişki 0.01 düzeyinde önemlidir (2-yönlü).

Çizelge 3'te hastanede yatarak tedavi gören tüberkülozlu hastaların, tüberküloz hastalığına yakalanmalarında etkili olan etmenler hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular verilmiştir. Çizelgeden de görüleceği üzere en önemli etmenler sırasıyla işsizlik (43,4%), ilave hastalığa yakalanmış olma (41,7%), şanssızlık (40,6%), sosyal adaletsizlik (38,9%), eğitim düzeyinin düşük olması (37,1%) ve alinyazısı (36,6%) olarak sıralanmıştır. Bunun yanı sıra kırsal alanda yaşama (28,6%), ülkenin kötü yönetilmesi (28,0%), iç ve dış borçlar (27,4%), ülkedeki istikrarsızlık (26,3%), azalan sosyal dayanışma (25,7%) ve göç (22,3%) hastalığa yakalanmalarına neden olan diğer etmenler olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, çok çocuklu olma (12,6%), tembellik (12,0%), terör (11,4%), doğal afetler (10,9%) ve engellilik (10,9%) tüberküloza yakalanmalarındaki diğer etmenler olarak ifade edilmiştir.

Çizelge 4'te yoksulluk nedenleri ve tüberküloz hastalığına yakalanma nedenleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Çizelge 4'te de görüldüğü üzere yoksulluk nedenleri ve hastalığa yakalanma nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.260$, $p < 0.01$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Ülkemizde tüberküloz hastalarının sosyal ve ekonomik koşulları, bu koşullar ile tüberküloz hastalığına yakalanma riski arasındaki ilişkiler yeterince araştırılmış değildir (Balbay ve diğerleri,

2004). Bu çalışma hastanede yatarak tedavi gören tüberküloz hastalarının yoksulluk nedenleri ve bu nedenlerden hangilerinin, tüberküloz hastalığına yakalanmalarında da etkili olduğuna ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada görüşülen hastaların sosyal, demografik ve ekonomik özellikleri genelde diğer araştırma bulgularıyla koşutluk göstermektedir (Işıkhan, 2005; Peres ve diğerleri, 2001). Hastaların çoğunun evli olması, yaş ortalamasının 50'nin altına (40 yaş) olması başka araştırma (Özkara ve diğerleri, 2003; Balbay ve diğerleri, 2004; WHO, 2002) bulgularıyla da uyumludur. Birçok çalışmada olduğu gibi (Perez, 2001; Aydın, 1999), bu çalışmada da hastalar ağırlıklı olarak erkeklerdir. Bu durum bir yandan erkeklerin daha çok iş yaşamında olmaları ve kadınlara oranla daha ağır çalışma koşullarıyla karşılaşmalarına, bir yandan da, madde kullanımı başta olmak üzere, tüberküloza neden olan birçok değişken bakımından daha dezavantajlı olmalarıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra ülkemizde kadınların sağlık hizmetlerine erişimde erkeklere nazaran daha dezavantajlı olmaları da bu sonuçta etkili olmuş olabilir.

Hastaların çoğunluğu evli, çok çocuklu (kalabalık) çekirdek ailelerden gelmektedirler. Çocuk sayısının çokluğu, aile içerisinde çocukların da risk altında olduklarını düşündürmelidir (Balbay ve diğerleri, 2004). Hastaların büyük çoğunluğu, düşük öğrenim düzeyine sahiptir,

düşük gelirli ailelerden gelmektedir ve hastalar arasında işsizlik yaygın bir sorundur. Oldukça düşük olan aylık gelirlerinin, bu denli kalabalık aileler için yeterli olması düşünülemez. Nitekim hastaların çoğu, gelirlerinden hoşnut değildir. Hastaların çoğu, kentlere göçle gelen, müstakil ya da gecekondu türü evlerde yaşayan yoksullardır. Evlerdeki ortalama oda sayısı (3,53) ve aynı odada uyuyan kişi sayısı (ortalama 2,25) dikkate alındığında birçok hastanın ev koşullarının yetersiz ve bu evlerde çok sayıda kişinin aynı odada uyumakta olduğu anlaşılmaktadır. Hastaların yarıya yakını, herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir. Çalışır ve diğerlerinin (1997) yaptığı çalışmada da hastaların çoğunluğunun sosyal güvencesi olmadığı saptanmıştır.

Bu araştırmada, tüberküloz hastalarının yoksulluk nedenlerine ilişkin görüşleri arasında, işsizlik, sosyal adaletsizlik, eğitim düzeyinin düşük olması, ülkenin kötü yönetilmesi ve yüksek enflasyon, önde gelen nedenler olarak belirlenmiştir. Ayrıca düşük sosyal dayanışmanın varlığı, ilave hastalıklara yakalanma ve ülkedeki istikrarsızlık gibi nedenler de dikkati çekmektedir. Son olarak madde istismarı, özürüllük, şanssızlık, yaşlılık, suçluluk ve alınyazısı gibi nedenler yoksulluğa neden olan etmenler arasında yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, daha önceki kimi çalışmaların bulguları ile de benzerlik göstermektedir (İkizoğlu, 2002; Şenses, 2001; Güran Koşar, 2000; Kerbo, 1996; Zastrow, 1992).

Hastaların tüberküloza yakalanma nedenleri ile ilgili algılamaları, bu çalışma-

nın bir başka odağını oluşturmaktadır. Yoksulluk nedenlerine ilişkin değerlendirilmede olduğu gibi işsizlik, en önemli etmen olarak saptanmıştır. İlave hastalıklar, şanssızlık, sosyal adaletsizlik, düşük eğitim düzeyi, alınyazısı, yüksek enflasyon, madde kullanımı, kırsal alanda yaşama, ülkedeki istikrarsızlık, ülkenin kötü yönetilmesi, iç ve dış borçlar, sosyal dayanışmanın azalması, göç ve diğer etmenler, bu hastalığa yakalanma nedeni olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çok çocuğa sahip olma, tembellik, terör, doğal afetler ve özürüllük de tüberküloz hastalığına yakalanma nedenleri arasında arka sıralarda değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü odağı hastaların yoksulluk nedenleri ve tüberküloza yakalanma nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri arasında bir benzerlik olup olmadığıdır. Buna göre yoksulluk nedenleri ve hastalığa yakalanma nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yoksulluk nedeni olarak gösterilen ilk beş nedenden üçü (işsizlik, sosyal adaletsizlik, düşük eğitim düzeyi) tüberküloz nedenleri arasında da ilk beş neden arasında sayılmıştır. Hastaların yüzde elli ve daha fazlası tarafından tüberküloz nedeni olarak algılanan nedenler (kırsal alanda yaşama, düşük eğitim düzeyi, sosyal adaletsizlik, hastalıklar, işsizlik, yüksek enflasyon), aynı şekilde yüzde elli ve daha fazlasınca yoksulluk nedeni olarak da gösterilmiştir.

Tüberkülozun, daha çok toplumsal nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve bu

nedenle de sosyal yaşamla yakından ilişkili bir hastalık olduğu bilinmektedir. Bu boyutuyla tüberküloz, ülkelerin sosyal ve ekonomik koşullarının epidemiyolojik boyutunu belirlemede önemli bir parametre olarak da kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, öncelikle hastalığa neden olan çevresel etmenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için de tüberküloz hastalarının yalnızca tıbbi tanı ve tedavilerinin değil aynı zamanda sosyal tanı ve tedavilerinin de yapılması bu hastalıkla savaşta büyük önem taşımaktadır (Suarez-Varela ve diğerleri, 1999).

Araştırmadan elde edilen bulgular, hastaların, yoksulluk ve tüberküloz hastalığına yakalanma nedenleri arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile yoksullukla savaşımın, yoksulluğun sağlık üzerindeki etkileri de dikkate alınarak yürütülmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ile tüberküloza yakalanma nedenleri arasındaki ilişki ve ortaklığın açıkça ortaya konması, özellikle koruyucu sağlık alanına ve onun önemli bir parçası olan sağlık eğitimi çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Sosyal hizmetin geleneksel hedef kitlesi arasında ağırlıklı bir yer tutan yoksul ve sağlık yönünden dezavantajlı durumdaki birey ve ailelerle çalışmada da, bu araştırmanın bulgularından ve sonuçlarından yararlanılabilir. Sorunların arkasında yatan nedenlerin ortadan kaldırılması ve bu sürecin önemli bir parçası olan farkındalığın sağlanması açısından bu çalışma, önemli katkılar sağlayabilir.

Bu arada, araştırmanın veri kaynağı göreliliği olarak küçük bir grupta sınırlı olduğundan, tüberkülozlu hastaların tümüne genellenemez. Ayrıca hastaların yoksulluk ve hastalığa yakalanma nedenleri hakkındaki değerlendirmeleri, bu araştırmada kullanılan nicel yöntemin yanı sıra, hastalarla yapılacak derinlemesine görüşmelerle (nitel yöntemle) desteklenseydi daha kapsamlı ve geçerli bilgiler elde edilebilirdi. Bu yöntemin kullanılması, çeşitli nedenlerle, bu aşamada olanaklı olmamıştır. Bu iki yön, araştırmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Bundan sonra, sözü edilen sınırlılıkların da dikkate alındığı araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aydın, H. (1999) "Akciğer Tüberkülozu Olan Hastaların Hastalıklarına İlişkin Bilgi Düzeyleri", H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Balbay, Ö., Işıkhana, V., Annakkaya, A. N., Arbak, P., Bilgin, C., Bulut, İ., Aytar, G., Yıldırım, Y., (2004) "Sosyal ve Ekonomik Boyutuyla Türkiye'deki Tüberküloz Hastaları: 23 Göğüs Hastanesinde 733 Hasta Üzerine Bir Çalışma" **Düzce Tıp Fakültesi Dergisi**, 2 5-14.
- Barnes P. F. (1998) "Tuberculosis among the Inner City Poor". **International Journal of Tuberculosis and Lung Disease**, 2 (9) 41-45.
- Çalışır, H., Açık M., Öğretensoy M., Ökten, F. (1997) "Tüberkülozlu Olguların Sosyal ve Ekonomik Koşulları". **Solunum Hastalıkları**, 8 (4) 635-641.
- Dedeoğlu, N. (2004) "Sağlık ve Yoksulluk" **Toplum ve Hekim**, 19 (1) 51-53.
- Duyan, V., Kurt, B., Aktaş, Z., Çamur Duyan, G. ve Özer Kulcul, D (2005) "Relationship

- between Quality of Life and Characteristics of Patients Hospitalized with Tuberculosis". **The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease**, 9 (12) 1-6.
- Duyan, V., Özgür Sayar, Ö., Özbulut, M. (2008) **Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak**. Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını No: 11.
- Güran Koşar, N. (2000) **Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı (Yoksulluk ve Sosyal Hizmet)**, Ankara.
- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003) "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri" **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 46 (4) 251-260.
- Işıkhan, V. ve Balbay, A. Ö. (2005) **Tüberküloz Hastalarının Genel Özellikleri**, Ankara, Sağlık Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi ortak yayını.
- İkizoğlu, M. (2002) "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 13 (1) 86-115.
- Karataş, K. (2002) "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Yoksulluğa Karşı Küresel Tavrı" **Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler**, Karataş, K., (ed.) Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını No.: 006.
- Karataş, K. (2003a) "Yoksulluk, Yoksullukla Savaşımında Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı" **Yoksulluk: I. Cilt**, Emre Bilgili, A. Altan, İ. (ed.) İstanbul, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.
- Karataş, K. (2003b) "Yoksullukla Mücadele: Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Yardımlar" **5. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri: Yoksulluk ve İnsan Hakları**, Erdost, G. (ed.) Ankara, İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı Ortak Yayını, 2003b.
- Kerbo, H. R. (1996) **Social Stratification and Inequality**, Third Edition, New York, McGraw-Hill.
- Medappa, N. (2002) "Tuberculosis and Poverty", **ICMR Bulletin**, 32 (3) 1.
- Narayan, D., Chambers, R., Sha, M. K., Petchesch, P. (2000) **Voices of the Poor: Can Anyone Hear Us?** New York, Washington DC, Oxford University Press, Inc.
- Özkara, Ş. (2009) "Tüberküloz (Verem) Hastalığı", http://www.verem.org.tr/verem_hakkinda_kisa_bilgi.php, (Erişim 17. 03. 2009).
- Özkara, Ş., Aktaş, Z., Özkan, S., Ecevit, H. (2003) **Türkiye'de Tüberkülozun Kontrolü için Başvuru Kitabı**. Ankara, Sağlık Bakanlığı Verem Savaş Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Perez, H. J., Sanchez, Hernandez-Flores, J. A., Jansa J. M., Cayla, J. A., ve Mateo-Martin, M. (2001) "Pulmonary Tuberculosis and Associated Factors in Areas of High Levels of Poverty in Chiapas, Mexico". **International Journal of Epidemiology**, 30, 386-393.
- Soyer A. (2001) **Türkiye'de Sağlıkta Eşitsizlikler**, Ankara, Türk Tabipleri Birliği Yayını.
- Spence, D. S. P., Hotchkiss, J., Williams, C. S. D. and Davies, P. D. O. (1993) "Tuberculosis and poverty". **BMJ**, 307,759-761.
- Suarez-Varela, MM Morales, Selva M.I. Martinez, Gonzales, A Liopis; Calabuig, ML Ballester. (1999) "Tuberculosis Related To Labor Activity In An Area of Valencia, Spain". **J. Environmental Health**, 62 (1) 36-42.
- Şenses, F. (2001) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim.
- Tupasi T. E., Radhakrishna S., Quelapio M., Villa M. L., Pascual M., Rivera A. B., Sarmiento A., Co V. M., Sarol J. N., Beltran G., Lagaspi J. D., Mangubat N. V., Reyes A. C., Solon M., Solon F. S., Burton L., Mantala M. J. (2000) "Tuberculosis in the Urban Poor Settlements in the Philippines". **International Journal of Tuberculosis and Lung Disease**, 4 (1) 4-11.
- WHO (2007a) Health, poverty and MDG,

Available at: http://www.wpro.who.int/media_centre/fact_sheets/fs_20050621.htm, retrieved August 19, 2007.

WHO (2007b) Tuberculosis. Available at: <http://www.who.int/mediacentre/events/2006/g8summit/tuberculosis/en/>. Accessed August 19, 2007.

WHO Report. (2002) Global Tuberculosis Control. WHO Report. WHO/CDS/TB., Global tuberculosis control: surveillance, planning, financing.

WHO. (2002) TB Killing Poor Workers In Asia: WHO. AFP. World TB Day 2002. Manila, March 20.

WHO/AFRO (1999) Internal Circulation. Division: Healthy Environments in Sustainable Development Priority 1: Poverty and Ill Health. A draft position paper for WHO/AFRO. <http://www.afro.who.int/pih/pub/positionpaper.pdf>. Accessed (10 Aug 2007).

WHO/AFRO (2002) Press Releases. RC 52 Poverty and Health:Who Proposes a Strategy for the African Region. <http://www.afro.who.int/press/2002/pr20021008-12rc05.html>. Accessed (10 Aug 2007).

World Health Organization Regional Office for the Western Pacific (2005) What is tuberculosis? http://www.wpro.who.int/sites/stb/tb_definition.htm. Accessed (10 Aug 2007).

Yıldırım, Y. ve Balbay, Ö. (2003) "Tüberküloz ve Yoksullukla İlişkisi". **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, 12 (1) 32-34.

Zastrow, C. (1992) Social Problems: Issues and Solutions (3rd.). Chicago, Nelson-Hall.

Derleme

ÇOCUK ADALET SİSTEMİ VE ÇOCUK-POLİS İLİŞKİSİ

Juvenile Justice System and Child-Police Relationship

Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ*

*Doç.Dr., H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü
Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu çalışma modern çocukluk anlayışıyla birlikte suça itilan çocuklara özgü oluşturulan çocuk adalet sistemi ve çocuk-polis ilişkisini tartışmayı amaçlamıştır. Çocuk adalet sistemi Türkiye ve İngiltere örnekleri ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *çocuk adalet sistemi, çocuk-polis ilişkisi, refah yaklaşımı, adalet yaklaşımı*

ABSTRACT

The aim of this study is to discuss juvenile justice system and juvenile-police relationship in the perspective of modern childhood approach. Furthermore, juvenile justice system is evaluated with examples from Turkey and England.

Key Words: *juvenile justice system, juvenile-police relation, welfare approach, justice approach.*

GİRİŞ

Modern çocukluk paradigması çerçevesinde çocuğun yetişkinlerden farklı olduğu varsayımından hareket ederek çocuğa özgü yasal ve örgütsel düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu düzenlemelerden belki de en önemlisi suça yönelen ve suç işleyen çocuklarla ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde bu çocuklara yönelik bir çocuk adalet sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem çocuğun yetişkinlerden ayrı yargılanması ve ayrı kurumlarda yeniden toplumsallaşmasının sağlanması amacıyla kurulmuştur.

1800'lerin başında islahavi (reformatory) kavramı ortaya çıkıncaya kadar suç işleyen çocukların kaldıkları yerler; İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesinde sığınma evleri, fabrika, hapisane, okul, hastane ve yetim evi gibi adlarla karakterize edilmiştir. İslahevleri ev benzeri, eğitim ve disiplinin yer aldığı kurumlardır. Diğer temel değişme, yetişkinlerden farklı yargılanmalarını sağlayacak çocuk mahkemeleridir. Çocuk mahkemeleri çocuğun ne yaptığı değil neden yaptığı üzerinde durur. Profesyonel gözetim görevlileri sistematik olarak çocuğun problemlerini tanımlamak ve çözümlerini bulmak üzere rapor hazırlarlar. Bu yaklaşım hastaların teşhis ve tedavisine dayalı medikal modelden kaynaklanır. Ayrıca çocuklar için yetişkin cezaevlerinden farklı olarak mahkemeye çıkıncaya kadar kalacakları tutuklevleri yapılmıştır. Aynı zamanda suça yönelen çocukların tedavi ve bakımında kurum yerine toplumda aile içinde bakım modelleri geliştirilmiştir (Schwartz, 1997: 120-126).

Bugün modern devletlerin çocuk adalet sistemlerini oluşturan temel bileşenlere bakıldığında şunları görmek mümkündür: Çocuk mahkemeleri, bu mahkemelerin ilgilendiği alt ve üst yaşlar, soruna müdahale eden hizmet ve programlardır. Bu çalışmada çocuk hakları konusunda öncü yasal-örgütsel düzenlemeleri olan İngiltere örnek olarak alınmış ve Türkiye’de çocuk adalet sistemi ve çocuk-polis ilişkisi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

İngiltere’deki Çocuk Adalet Sistemi ve Çocuk-Polis İlişkisi

İngiltere’de diğer ülkelerde olduğu gibi, 19.yüzyıldan önce suça yönelen çocuklar yetişkinlerle aynı muameleye tabi tutulmuştur. 19. yüzyıl boyunca çocukların korunması gerektiği ve rehabilite edileceği argümanı ile suça yönelen çocuklar için yetişkinlerinkinden farklı bir sistem geliştirilmeye başlanmıştır. İngiltere, suça yönelen çocuklar için ayrı bir sistem geliştirme konusunda öncülük yapan bir ülkedir. 1854 yılında ıslahevlerinin (Reformatory Schools Act) ve 1908 yılındaki Çocuk Yasası ile çocuk mahkemelerinin kurulmuş olması buna örnek olarak verilebilir.

İngiltere’de tarihsel süreç içinde suça yönelen çocuklara ilişkin birbirine zıt iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birisi çocuğu damgalanmaktan koruyan ve mahkemelerin her aşamada çocuğun refahı konusunda kararlar almasını cesaretlendiren refah yaklaşımıdır. Bu yaklaşım altında yönlendirme (diversion) yaygın olarak kullanılır (Davies-Croall ve Tyrer, 1998: 150) . Yönlendirme, çocuğun ceza adalet sürecine girmeden önce rehabilitasyon programlarına katılımının sağlanmasıdır. Refah (rehabilitasyon) yaklaşımı suça yönelen

çocukların tedavi, disiplin ve eğitim gibi yardımlarla yeniden suç işlemeyeceklerini öngörmektedir. Ancak, bu yaklaşım yetersiz, etkisiz ve çok yumuşak olduğu için eleştirilmiştir. Adil yargılamanın temel amaç olduğu adalet yaklaşımı bu eleştirilere karşı ikinci yaklaşım olarak gelişmeye başlamıştır. Adalet yaklaşımında daha çok disiplin ve suçun ağırlığına göre verilecek cezanın belirlenmesi anlayışının egemen olduğu uygulamalar görülmektedir. Adalet yaklaşımı, toplumu suçludan korumayı ve çocuğu değil de suçu ön plana çıkardığı için ceza yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır. Tarihsel süreçte her iki yaklaşımın olumsuzluklarını gidermek üzere süreç içinde refah ve ceza yaklaşımının birlikte kullanılması önerilmiştir (Davies-Croall ve Tyrer, 1998: 150).

Refah yaklaşımının kendisini gösterdiği 1933 yılındaki “Çocuk ve Genç Bireyler Yasası” ile suça yönelen çocuklarla ilgilenmek için yargıca bağlı özel bir panelin kurulduğu görülmektedir. Yine bu yasa ile suça yönelen çocukları kabul eden yatılı okullar (approved school) açılmıştır. Aynı zamanda çocuk ve gençlerin yaşları olgunluk ve anlama düzeyindeki farklılıkları dikkate alarak belirlenmiştir. Bu yasaya göre, çocuk, 14 yaşın altındaki kişidir. Genç ise 14 yaşını doldurmuş 18 yaşın altındaki kişidir. 10 yaş altındaki çocukların yasal sorumluluğu yoktur. Belirlenen yasal yaş sorumluluğu o ülkenin suça yönelen çocuklarla ilgili politikalarını da göstermektedir (Davies-Croall ve Tyrer 1998:150).

Refah yaklaşımının zirveye ulaştığı 1969 yılındaki “Çocuk ve Genç Bireyler Yasası”nı çocukların suça yönelmesinin aile ya da diğer çevresel koşullar ile ilgili olduğu argümanı etkilemiştir. Bu

yasa, refah ve yönlendirme (diversion) politikalarının karışımı olan bir yasadır (Davies, Croall ve Tyrer, 1998:149). Yönlendirme politikalarının uygulamadaki yansımaları şunlar olmuştur: 14 yaş altındaki çocuklar için ceza prosedüründen çok koruma prosedürünün işletilmesi üzerinde durulmuştur. Sosyal hizmet uzmanlarının önemi artmıştır. Yalnızca suça yönelen çocuklara yönelik olan yatılı okullar kapatılmıştır. Suça yönelen çocuklar bu kurumların yerine devletin bakıp gözetmek zorunda olduğu diğer çocuklarla birlikte toplum evleri'nde kalmaya başlamışlardır. Ayrıca devam merkezleri, alıkoyma merkezleri ve bir tür gençlik hapishaneleri olan ıslahevlerinin de ortayol tedavi kurumları (intermediate treatment institution) olması istenmiştir (Uluğtekin, 1994:15). Ortayol tedavi, toplum içinde gözetilmek ile bir kurumda yaşamak (custody) arasında bir önlemdir. Bu ara önlemin ilk amacı risk altındaki çocukların suça yönelmelerini önlemek, ikincisi ise hapis cezası yerine toplum içinde bakımının sağlanmasıdır (Junger-Tass, 1989:55).

Yukarıda sözü edilen 1969 yılındaki yasa ile polisin suça yönelen çocuklar için uyarı (cautioning) sistemini kullanması desteklenmiştir. Çocukla karşılaşan polisin önündeki alternatifler şunlardır. Örneğin polis ya "resmi olmayan uyarı" (informal cautioning) verir; yani çocuğu uyarıp ceza vermez ya da "resmi uyarı" (formal cautioning) verir; yani resmi kayıtlara geçen uyarıda bulunur. Çocuk suçunu kabul eder ve ana, baba ile şikayetçi kişiler de uygun görürse, mahkemeye sevk etmek yerine polis merkezinde ana babanın önünde, resmi üniformalı ve en yüksek rütbeli polis tarafından çocuk uyarılır. Çocuk aynı

zamanda tekrar suç işlerse mahkemeye çıkarılacağı konusunda bilgilendirilir. Yönlendirme politikalarının etkisiyle çocuk irtibat bürosu (juvenile liason bureau)'na bağlı olarak polisin uyarı verdiği çocukların sayısında hızla artış olduğu görülmüştür.

İngiltere'de polisin uygulamalarında farklılıklar görülmektedir (Pitts,1990:42). Bazı yörelerde, çocuğun yakalanmasından hemen sonra polisin gözetim, eğitim ve sosyal hizmetler bölümlerinin temsilcilerinden oluşan ekiplerin içinde yer alması ve onlarla görüş alışverişinde bulunması, çocukla ilgili uyarıda bulunma veya dava açma kararını olumlu yönde etkileyebilmiştir. Böylece hakkında dava açılarak mahkemeye sevk edilen çocukların oranında önemli düşüşler gözlenmiştir (NACRO, 1987:5).

İngiltere'de yapılan araştırmalara göre ilk kez suç işleyenlerin %46'sı ilk uyarıdan sonra, kalanların %25'i üçüncü uyarıdan sonra suça yönelmekten vazgeçmektedirler (Morris, 1980). Araştırmacılar üçüncü suç eylemine kadar uyarı uygulamasının sürdürülmesi gerektiğini önermektedirler. Konuyla ilgili araştırmalar polisin uyarı kararının, suçun ilk olup olmadığına bakılmaksızın, önemi, ciddiyet derecesi, suçun failinin tutum ve davranışları ile mağdur/mağdurların durumundan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bunlara ek olarak ırk, sosyo-ekonomik statü gibi faktörler de karar verme sürecini etkilemektedir (Morris ve Giller, 1987; Laylock ve Tarling, 1985; Fisher ve Maurby, 1982). Landau (1981)'nin bulgularına göre önceki sabıka kayıtları, suçun türü, yaş ve etnik köken polisin uyarı vermesinde önemli ölçüde rol oynamaktadır. Yaş ilerledikçe gençlerde dava edilme oranı yükselmektedir.

İngiltere’de 1970’ler boyunca çocuk suçluluğunun artışı üzerine polis rollerini yeniden tanımlamışlardır. Örneğin Northamptonshire polisinin seçtiği uygulama modelinde, polis memurları kurumlar arası ekiplerin bir parçası olarak suça yönelen çocuklara doğrudan hizmet sağlamaktadır (Thorpe, 1994:169-191). Böylece, suça yönelen çocuklarla çalışan polisler atanmaya başlanmıştır. Hükümet 1985’in başlarında Kurumlararası İrtibat Bürosunu (Inter-agency Liaison Bureau) öneren sirküler yayınlamıştır. Sirkülerde irtibat düzenlemelerinin polis merkezi, gözetim bölümü, sosyal hizmetler bölümü ve eğitim kurumu arasında olması önerilmiştir. Böylece hükümet ilk kez polisi gücünü, çocuğun yararına olmak üzere diğer kuruluşlarla paylaşmaya davet etmiştir.

Northamptonshire deneyiminin önemli özellikleri şunlardır (Thorpe, 1994:169-191):

1. Bu modelde polis-sosyal hizmet işbirliğinin yanında gözetim hizmeti ve eğitim bölümü de yer almıştır.
2. Bu kurumların her birinden personel bu ekip içerisinde çalışmıştır.
3. Çocuklara verilen hizmet bu ekip tarafından sağlanmıştır.
4. Tüm polis ihbarnamelerinin rutin ve sistematik araştırması yapılmıştır.
5. Birey olarak suçlu çocuğa ya doğrudan hizmet sağlanmış ya da uygun hizmet diğer kurumlarca sağlanmıştır.
6. Tutuklama ya da uyarı için kararlar konusunda polise kesin öneride bulunulmuştur.

İngiltere’de, çocuğun yeniden toplumsallaşmasını sağlamada 1970’li yıl-

lardan günümüze kadar polis, sosyal hizmetler, gözetim ve eğitim kurumlarının birlikte çalıştıkları görülmektedir. Burada çocuğun yararını gözetken polisin rolüne ilişkin hizmet etme anlayışını kabul etmesi, gücünü diğer meslek elemanları ile paylaşması ve bir ekip çalışması anlayışı içinde olması önem kazanmaktadır.

1969 yılındaki yasa ile getirilen bu yenilikler tam da uygulanamamıştır. 1971 yılında işbaşına gelen muhafazakar hükümetin daha çok cezalandırıcı yaklaşımı benimsemesi nedeniyle sosyal hizmetler yerine yargıç, avukat ve polislerin etkin olması önerilmiştir. Çocuklar hakkında bakım kararı yerine güvenli bakım kararının kullanılması da bir başka öneri olmuştur (Uluğtekin, 1994:16).

İşbaşına geçen muhafazakar hükümet, çocukların cezaevinde hoşla gitmeyen deneyimler yaşamasının yeniden suça yönelmelerini önleyeceği anlayışını benimsemiştir. “Kısa, kesin, şok tedavisi” felsefesine dayalı bu uygulamaların yapılan resmi araştırmalar ile itibarı düşmüştür. Buna paralel olarak hükümetin resmi politikası, akademisyenler, hükümetteki bürokratlar ve alandaki uygulayıcılar hep bir araya gelerek bir konsensüs oluşturmuşlardır. Çocuk adalet sistemine ilişkin bir alternatif geliştirmişlerdir. Bu alternatif, gençlerin yaşamına resmi devlet müdahalesinin zarar verdiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu tartışmalar 1980’li yılların ortalarına kadar sürmüştür. Sonuçta çocuk adaleti uygulamalarında mutlaka şu iki temel noktanın olması gerektiğine karar vermişlerdir: 1- Çocuklar için uyarı sistemini geliştirerek resmi ceza adaleti sisteminden uzak tutmak. Bir başka deyişle yönlendirme yapmak. 2- Toplum temelli tretman programlarını ve dene-

tim (süpervizyon) kararını kullanmaktadır (Haines ve Drakeford 1998:32-33). Denetim kararları, toplum cezaları içinde yer almaktadır. Bu kararlar, 10-17 yaşlarındaki çocukların yerel otoritelerin sosyal hizmet bölümlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülen kararlardır.

1990'larda ne yazık ki bu uzlaşma ortadan kalkmıştır. Bunun nedeni bu yıllara kadar İngiltere'de ceza adaleti politikası sosyal politikanın konusu iken 1990'larda siyaset politikasının konusu olmuştur. Böylece ceza adaleti politikasını belirleyenler akademisyenler, hükümet çalışanları ve uygulayıcılar değil, medya ve kamuoyunun (public opinion) görüşü olmuştur. Söz konusu görüş, suçun kontrolünün zorlaştığı, toplumun tehlikeli suçlulardan korunamadığı üzerinde durmuştur (Haines ve Drakeford, 1998:34).

Yukarıda sözü edilen gelişmeler yasalara cezalandırıcı yaklaşımın hakim olması sonucunu getirmiştir. 1991 yılındaki Ceza Adaleti Yasasında, çocuk mahkemesinin adı gençlik mahkemesi olarak değiştirilmiş ve cezanın kesin olarak suça orantılı bir biçimde verilmesi ve suçlunun bu cezayı kesin olarak hak etmiş olması önemsenmiştir (Uluğtekin, 1994: 17-18). 1994 Ceza Adaleti ve Toplum Düzeni Yasası (The Criminal Justice and Public Order Act) ile sürekli suç işleyen çocuklar için güvenli eğitim üniteleri açılmıştır. Bu yeni ceza sürekli suç işleyen 12-14 yaş arasındaki çocuklar için uygulanmıştır. Güvenli eğitim ünitelerinde bir yandan bireysel gereksinimler göz önüne alınırken, diğer yandan disiplin uygulamaları ile suç davranışının önünün alınacağı düşünülmüştür. 1997 yılında Ceza Yasası (The Crime Act) toplum cezaları-

nın kullanımını genişletmiştir (Davies, Croall ve Tyrer, 1998:158).

İngiltere'deki çocuk adalet sistemi bugün 1998 Suç ve Düzensizlik Yasası'na dayalı olarak işlemektedir. Yasanın amacı çocuk ve gençler tarafından suç işlenmesini önlemektir. Bu yasa şunları içermektedir (Davies, Croall ve Tyrer, 1998:159):

1. Gençlik Adaleti Dairesi (Youth Justice Board): Suç işleyen gençler için güvenli kuruluşların sorumluluğunu taşır.
2. Gençlik Adaleti Hizmeti (Youth Justice Service): Yerel otorite, polis ve gözetim birimleri suçun önlenmesine yönelik birlikte çalışmalar yaparlar.
3. Gençlik Suçluluğu Değerlendirme Ekibi (Youth Offending Teams): Yerel otoriteye bağlı çalışan gözetim memuru, sosyal hizmet uzmanı, sağlık ve eğitim hizmetlerinden birer temsilci ve polis memurundan oluşmaktadır.
4. Polisin Kınama ve Son Uyarı Yetkisi (Police Reprimands and Final Warnings): Son uyarı, 17 yaşın altında uygun bir yetişkin eşliğinde (appropriate adult) gerçekleştirilmektedir. Uygun yetişkinler çocuğun ebeveyninden biri olabildiği gibi çoğunlukla Yerel Otorite'ye bağlı çalışan sosyal hizmet uzmanlarından atanmaktadır. Son uyarı, çocuğun yeniden suç işlemesini önlemek amacıyla nasıl bir müdahale programına ihtiyaç duyduğuna ilişkin değerlendirme yapmak üzere gençlik suçluluğu değerlendirme ekibine (youth offending teams) havaleyi başlatmaktadır.

5. Anababalık Etme Kararı (Parenting Orders): Ebeveynlerin çocuk yetiştirme ile ilgili ihtiyaç duydukları alanda danışmanlık hizmeti almaları sağlanır. Bu danışmanlık programı bir haftadan üç aya kadar sürer.
6. Onarım Kararı (Reparation Orders): Çocuğun suç davranışını onarması için kurban ile karşı karşıya gelmeleri sağlanmaktadır. Onarım ile ilgili bilgiler polisin son uyarı yetkisi açıklanırken daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.
7. Evden Ayrılmama Yasağı (Local Child Curfew): 10 yaş altındaki çocuklar için polis bu yaptırımı düzenler.
8. Uygulama Planı Kararları (Action Plan Orders): 10-17 yaş arasındaki çocuklar için yeni bir toplum cezasıdır. Ceza üç ay sürer. Rehabilitasyon ve onarımın öğeleri birleştirilerek kullanılır.
9. Tutukluluk ve Eğitim Kararı (Detention and Training Order): Bu karar, şiddet suçu işleyen 10-11 yaş arası, sürekli suç işleyen 12-14 yaş arası çocuklar ve 15-17 yaş arası şiddet suçu işleyen gençler için alınır. Bu yaptırımın süresinin yarısı nezaret altında diğer yarısı toplum denetimi (süpervizyonu) altında geçirilir.

Suçta yönelen çocuk-polis ilişkisinde sürece bakıldığında, resmi eylem yapılmadan önce polis çocuk/genç ile görüşmelidir. Bu görüşme süresince ebeveynlerden birisi mutlaka çocuğun yanında bulunmalıdır. Eğer bu mümkün değil ise polis uygun bir yetişkin (appropriate adult) ayarlamalıdır. Bu uygun kişi de genellikle yerel otoriteye bağlı sosyal hizmetler bölümünde çalış-

şan sosyal hizmet uzmanı olmaktadır. Uygun yetişkin hizmetini gençlik suçluluğunu değerlendirme ekibi düzenlemektedir. Polis ve Cezaî Deliller Yasası (1984), polisin çocukla yapacağı görüşmenin tüm yönlerini açıklamıştır. Süreç tamamlanır tamamlanmaz, polis resmi işlemin ne olacağına karar vermektedir. Olasılıklar şunlardır (The Crime and Disorder Act, 1998):

1. Çocuğun suçsuz olduğuna ya da suçlamanın gerçekliği olmadığına karar verebilir.
2. Eğer suç çocuk tarafından kabul edilirse yada kanıt varsa bile yine de müdahale etmemeye karar verebilir. Burada suçun ağırlığı önemlidir.
3. Çocuğu kınamaya ya da son uyarı vermeye karar verebilir. Polisin son uyarı vermesi, çocuğun gençlik suçluluğu değerlendirme ekibine havale edilmesini gerekli kılar. Bu ekip, çocuğun yeniden suç işlemesini önlemek amacı ile çocuk için en uygun müdahaleyi belirlemek üzere değerlendirme yapar.
4. Suç inkar edilirse delil aranır ya da dava düşer.
5. İlk kez işlenen suçta kınama, uyarı ya da ceza verilmesi suçun ciddiyetine bağlıdır. Bir kınama sonrası herhangi bir suç işlenir ise uyarıya ya da cezaya neden olur. Sonra yeniden suç işlenirse son uyarı verilir. İkinci uyarı yalnızca son suç ciddi değilse ve ilk uyarının üzerinden iki yıl geçmiş ise verilir. Kınama ve uyarılar eğer çocuk 17 yaşın altında ise polis merkezinde uygun bir yetişkin eşliğinde verilir. Eğer çocuğun gelecekte yeniden başı belaya girerse, uyarı ya da kayıtlı cezası

mahkemeye bildirilir. Mahkeme çocuk hakkında karar verir.

6. Suç çok ciddi ise çocuk aynı gün ya da izleyen günün sabahında, en kısa sürede mahkemeye çıkarılıncaya kadar polis merkezinde tutulur. Bekleme süresi bir geceyi aşarsa çocuk yerel otoritenin sosyal hizmetler bölümüne bağlı örneğin çocuk yuvası ya da bir güvenlik ünitesinde kalır.

Suç ve Düzensizlik Yasası (1998)'nin 65 ve 66. bölümleri polisin kınama ve son uyarı (reprimand and final warning) şemasını önceki sistemde varolan uyarı (cautioning) sisteminin yerine koymuştur. Bu yasa ile bir son uyarı verildikten sonra her bir çocuk için ön değerlendirme yapılır ve en uygun rehabilitasyon programının ne olduğuna karar verilir. Bunun için gençlik suçluluğu değerlendirme ekibi görevlendirilmiştir. Bu ekip, yerel otoritenin sosyal hizmetler ve eğitim, yerel polis, gözetim ve sağlık hizmetleri birimlerinin ortaklık anlayışı ile kurulur. Son uyarı çocuk için ilk yapılandırılmış müdahale programıdır. Bu nedenle çocukların yeniden suç işlemesini önlemek açısından stratejik öneme sahiptir (Final Warning, 2000).

Son uyarı şemasının aşağıda belirtilen amaçlara katkı vermesi beklenmektedir:

1. Tekrarlanan uyarıya bir son vermek ve çocuğun suç davranışına karşı anlamlı bir yanıt vermek.
2. Yeniden suç işlemeyi önlemeye yardımcı olmak için uygun ve etkin eylemi sağlamak.
3. Son uyarıdan sonra yeniden suç işleyen çocuğun/gencin mahkeme sisteminde hızlı ve etkin bir biçimde ele alınmasını sağlamak.

Bir çocuğa son uyarı verilebilmesi için oluşması gereken bazı kriterler vardır. Bu kriterler şunlardır:

1. Çocuğun suçu işlediğine ilişkin kanıt olması gerekir.
2. Çocuğun suçu kabul etmesi gerekir.
3. Çocuğun kayıtlı bir suçu olmamalıdır.
4. Çocuğun işlediği suç kamu davasını gerektirmemelidir.

Suça yönelen bir çocukla ilgili olarak polis formal ve informal eylem arasında bir karar vermek zorundadır. Polis, çocuğu bir gün içinde gençlik suçluluğu ekibine havale etmelidir. Ulusal standartlara göre bu ekip beş gün içinde çocukla ilişki kurmalı ve on işgünü içinde değerlendirmesini yapıp polise bilgi vermelidir (The Crime And Disorder Act, 1998. *Youth Justice Provisions*).

Resmi işleme karar verirse gençlik suçluluğu değerlendirme ekibi çocukla ilgili ön değerlendirme yapar. Ön değerlendirme, çocuğun ailesi, akrabaları ve olayın kurbanı ile görüşmeler yapmayı içerir. Bu süre yasa tarafından on gün olarak belirlenmiştir. Çocuk bu süre içinde kefaletle serbest kalabilmektedir. Ön değerlendirmede ekip içerisinde yer alan tüm kurum temsilcileri çocukla görüşmeler yapar. Polis, çocuğun işlediği suçun ciddiyetini belirlemeye yardımcı eden ağırlık faktörlerini kayıt eder ve gençlik suçluluğu değerlendirme ekibi içinde bunu paylaşır. Ön değerlendirmede çocuk için en uygun rehabilitasyon programının ne olacağı ve onarıcı konferansın uygun olup olmadığı yer alır. Onarıcı (reparation) çalışma için şu araçlar kullanılabilir:

1. Çocuk kurbandan mektup yazarak özür diler.
2. Doğrudan çocuk ile kurban yüz yüze görüşür. Kurban yaşadıklarını anlatır.
3. Çocuk ve kurbanın aileleri ve çocuklar bir araya getirilir. Kurbanın gördüğü zarar ve bu zararı gidermek için çocuk ve ailesinin neler yapabileceği tartışılır.

Gençlik suçluluğu değerlendirme ekibinin yaptığı değerlendirmeyi bir müdahale izler. Müdahale, çocuğu uygun bir rehabilitasyon programı ile ilişkilendirmek anlamına gelir. Rehabilitasyon programı; danışmanlık, eğitim ve beceri geliştirmek, tıbbi müdahale, ebeveyn olma becerisi gibi alternatifleri içermektedir. Rehabilitasyon programında suçun sonuçlarını, kurbanın yaşadıklarını göstermek ve bilişsel beceri çalışması yer almaktadır. Bu rehabilitasyon programları gençlik suçluluğu değerlendirme ekibi ya da gönüllü organizasyon tarafından düzenlenmektedir.

İngiltere’de çocuk adalet sisteminin amacı çocuk/gencin suça yönelmesini önlemektir. Tarihsel süreçte bakıldığında sürekli ve şiddet suçu işleyen çocuklar için cezalandırıcı yaklaşımın özellikle 1990’lı yıllardan itibaren çocuk adalet sistemini belirlediği görülmektedir. Suça yönelen çocuk polis ilişkisinde de uyarı yaklaşımından son uyarı yaklaşımına geçilmesi bunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen polisin, suça yönelen çocuğa ilişkin, hizmet anlayışına uygun olarak bir ekip içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Çocuğun polisle ilişkilerini yirmi birinci yüzyıla girerken düzenlemeye çalışan Türkiye açısından İngiltere iyi bir örnek olarak önümüzde durmaktadır.

Türkiye’de Çocuk Adalet Sistemi ve Çocuk- Polis İlişkisi

Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 29-30 Eylül 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Merkezi’nde düzenlenen Dünya Çocukları Zirvesi’nde imzalamış ve 1995 yılından bu yana da iç hukuku belirleyen bir belge olmuştur. Ülkemizde ÇHS’nin uygulamaya geçirilmesi, yeni ilke ve standartlara göre çocukların haklara kavuşturulması için değişmeye gereksinim vardır. Bu değişim; düşünce ya da zihniyet değişikliği, yapısal değişiklik ve uygulama değişikliği boyutlarını içermektedir (Cılgı, 1999:507). Bu değişimin yaşandığı alanlardan biri de suça yönelen çocukla ilgili düzenlemeler ve çocuk-polis ilişkisi ile ilgilidir.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllara bakıldığında modern, yüzünü batıya çevirmiş yeni bir toplum inşa etmeye çalışılırken çocukla ilgili en önemli gelişmelerden biri Medeni Kanun ve Ceza Kanununun çıkarılmasıdır. Medeni Kanunun tüm çocukların doğumdan itibaren korunması gerektiği anlayışını içinde barındırdığı söylenebilir. Ceza Kanunu ise suç işleyen çocuğu yetişkinlerden ayırmayarak, onları korunması ya da suç işleme nedenlerinin değerlendirip, tedavileri gereken çocuklar olarak ele almamıştır. Cezalandırıcı yaklaşımı benimseyerek, işledikleri suçtan hareket eden bir anlayış getirmiştir. Bu anlayış, kimsesiz, sorunsuz çocuğu “korunmaya muhtaç çocuk” tanımı ile sosyal refah sistemi içinde, “suçlu çocuğu” ise çocuk adalet sistemi içinde ele almıştır (Uluğtekin, 1994: 49).

Türkiye’de ilk çocuk bürosu daha önce de ifade edildiği gibi 1962’de İstanbul Emniyet Müdürlüğü içerisinde kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Emniyet

Müdürlüğünün yayınladığı genelgeyle bütün karakollara ve Asayiş Şubesi'ne gelen 18 yaşından küçük çocuklar bu büroya teslim ediliyordu. Evden kaçan çocuklara yönelik aynı hizmetleri vermek amacı ile 1967 yılında Ankara Emniyet Müdürlüğü bünyesinde de "Çocuk Bürosu" kurulmuştur. Fakat her iki büro da karakollar tarafından bulunan evden kaçmış çocukları evlerine teslim etme ötesine geçememişlerdir (Saran, 1968). 1980 yılına kadar Çocuk Bürosu olarak çalışma yapan büro bu tarihten itibaren "Çocuk Şubesi" haline dönüşürülmüştür. 1995 yılında ise "İl Emniyet Müdürlükleri Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü Kuruluş ve Çalışma Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Küçükleri Koruma Şube Müdürlükleri 24 ilde kurulmuştur (Güller, 2002). Bu kuruluşlar, uygulamada yalnızca terk, buluntu ve evden kaçan çocuklarla ilgilenirken, suç isnat edilen çocuklarla ilgilenmemiştir. Bu kuruluş Emniyet Örgütü içerisinde polisler açısından statüsü düşük bir yer olarak algılanmaktadır. Burada çalışan polisler, çalışmak istemeyen, polisliğe uygun olmayan kişiler olarak algılanmaktadır. Yeni yürürlüğe giren "Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği" (2001) ile suç işlendiğinden şüphelenilen çocuklar da bu kuruluş içinde ele alınmak istenmektedir.

Küçükleri koruma şube müdürlüklerinin kurulduğu ilk yönetmelik (1995) ile 2001 yılındaki çocuk şube müdürlüklerinin kurulduğu yönetmelik karşılaştırılırsa şunlar söylenilebilir: Bu iki yönetmelik arasındaki en önemli farklardan biri yeni yönetmelikte çocuklarla ilgilenecek "çocuk polisi" tanımlamasıdır. Diğer önemli fark ise ilkinin İl Emniyet Müdürlüğü'ne

bağlı olarak kurulması, ikincisinin ise Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmasıdır. Bugün yürürlükte olan yönetmelikle Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı'na bağlı bir Çocuk Şube Müdürlüğü ve ona bağlı bir Çocuk Büro Amirliği kurulmuştur. İlk yönetmelikle Küçükleri Koruma Şube Müdürlükleri Özel Statülü ve A tipi illerde kurulmuş, yürürlükteki yönetmelikle tüm illerde çocuk şube müdürlükleri kurulmuştur. Örgütlenmedeki değişiklik ile suç isnat edilen çocuklar için bu sistem içerisinde karakolları dışarıda tutmak mümkün olmamaktadır. Bir başka deyişle çocuklarla çocuk polisi olarak uzmanlaşmış polis değil, karakol polisi ilgilenmektedir. Bu açıdan karakol polislerinin çocuklar açısından önemi devam etmektedir.

Bir başka değişiklik ise 1998 yılında "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği"nde gerçekleştirilmiştir. Bu yönetmelikte yapılan değişikliklerle çocuklarla ilgili işlemler 18 yaşına kadar tüm suç isnat edilen çocuklar için ayrılaştırılmıştır.

Bu tarihe kadar suç işleyen çocuklar için önleyici hizmetler geliştirilememiş, ancak çocuğun yetişkinlerden ayrı mahkemelerde yargılanması amacıyla İstanbul'da üç, İzmir'de üç, Ankara'da iki, Trabzon'da bir, Diyarbakır'da bir ve Kocaeli'nde bir olmak üzere 11 çocuk mahkemesi kurulmuştur. 1997 yılında İstanbul Bakırköy'de, 1998 yılında ise Ankara Elmadağ'da çocuklara ait birer tutukevi faaliyete geçirilmiştir. Tutuklanan çocukların önemli bir bölümü ise halen yetişkinlere ait ceza ve tutukevlerinin çocuk bölümlerinde barındırılmaktadır. Hüküm giymiş çocuklar için Ankara, İzmir ve Elazığ'da çocuk islahi bulunmaktadır. Suç işleyen çocuk-

larla ilgili toplumun verdiği yanıt diğer çocuklar için olduğu gibi toplum içinde bakım yerine kurum bakımı olmuştur. Bu süreçte çocukların suç işlemesini çocuk refahı konusu içinde ele alan bir anlayış görülememiş ve İngiltere'deki gibi herhangi bir yönlendirme (diversiyon) programı geliştirilememiştir.

Türkiye'de suç işleyen çocuğun ilk karşılaştığı görevli kentte polis, kırsalda ise jandarmadır. Ülkemizde polis, gerek sokaklarda devriye görevini yerine getirirken gerekse ihbar şeklinde kendisine intikal ettirilmesi yolu ile suç işleyen çocuklarla yüz yüze gelmektedir.

Çocuğun karşılaştığı polis karakollarda ve çocuk şubesinde çalışan polistir. Polisin güvenliği sağlamakla görevlendirildiği yerde, mıntikasının büyüklüğüne, idari, iktisadi, sosyal durumuna, nüfusunun az veya çokluğuna, halkının ruhi hal ve eğilimlerine göre bir veya birden çok karakollar bulunmaktadır (Karakol Disiplin Talimatı, 1988:38-41).

Türkiye'de karakolda çalışan polisin çocuklarla yaptığı işlemler; bilgi toplama, kimlik sorma-saptama, arama ve el koyma, yakalama-tutuklama başlıkları altında incelenebilir (Taşdöven, 2000:58):

1. Bilgi Toplama: Adli soruşturma içinde polis, maddi gerçeğin bulunması amacı ile acil hallerde kendiliğinden bilgi toplayabilir. Polisin suç şüphesi altındaki çocuklar hakkında bilgi toplaması Çocuk Koruma Kanununa uygun olmalıdır. Bu demektir ki 12 yaş altındaki çocuklarla ilgili kovuşturma yapılmayacaktır. Eğer çocuk 12-15 yaş arasında ise, ceza ehliyetine sahip olduğu tespit edilirse sanık statüsüne girebilir.
2. Kimlik Sorma ve Saptama: Kimlik sorma-saptama işleminde polis suç işlediğinden şüphelendiği çocuğun kimliğini tespit etmek zorundadır. Çocuklar hakkında bu konuda özel hükümler yoktur, ancak polis çocuğun kimliğini tespit ederken onu örselememelidir. Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun 17. maddesi kimliğini ispat edemeyenlerin yakalanmasını düzenlemektedir. Uygulamada da en çok bu neden dayanılarak yakalama işlemi yapılmaktadır.
3. Arama ve El Koyma: Arama ancak yargıcın kararından sonra yapılmaktadır. Polis kendiliğinden çocuklar hakkında arama işlemi yapamaz. El koyma işlemi, genellikle arama kararının uygulanmasının doğal sonucu olarak yapılmaktadır.
4. Yakalama ve Tutuklama: Yakalama, suç işlediği şüphesi altında bulunan ya da kimliğini ispat edemeyen kişiler hakkında uygulanır. Çocuğun tutuklanabilmesi, çocuk mahkemesi ve genel mahkemelerde yürütülen yargılamalarda dört tür suç bakımından mümkündür. Bu suçlar: adam öldürme, yağma, ırza geçme, ağır cezayı gerektiren müessir fiildir. Gözaltına alma, yakalamanın doğal sonucudur. Yakalama anından salıverilme ya da yetkili makam/yargıç önüne çıkarılma anına dek sürer. Bir gözaltı sürecinin tecride dönüşmesi için en az üç güvence sağlanmalıdır: Müdafinin hukuki yardımından yararlanma, yakınlarına haber verme, doktor kontrolünden yararlanmaktır. Çocuk Koruma Kanunu ile polisin çocuğu yakaladıktan sonraki süreçte ailesine haber vermesinin yanı sıra, çocuğun bu süreçten zarar görmemesi için uygun bir ye-

tişkin olarak bir sosyal çalışmacının yanında olmasını sağlaması önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra çocukların müdafinin hukuki yardımından yararlanması zorunludur. Yakalama amacı ne olursa olsun çocuk en kısa sürede salıverilmelidir. Türk Ceza Kanunu 31. maddesi gereği, Cumhuriyet savcılarının salıverilen çocuğu tutanak düzenleyerek veliye teslim etmesi gerekir.

Ülkemizde polis suça el koyma ve karakola götürme işlemlerini yerine getirip suç ve suçlular hakkında bilgi toplama görevini yerine getirir. Bu sırada çocuğa kelepçe takılmamalıdır. Karakolda polisin genel bilgi toplama adı verilen suç kayıtlarında tekrar suç işleyip işlemediği incelenir. Suç isnadı bulunan 12 yaşından küçük çocuklar kimlikleri saptandıktan sonra suç hakkında bilgiler toplamakta ve çocuk ailesine teslim edilmektedir. Bu yaş grubundaki çocuklar hakkında suç duyurusu ve şikayet varsa evraklar savcılığa gönderilmektedir. Savcılık gerek görürse çocuk hakkında korunma kararı alabilmektedir.

Polis gözetimine alınan çocuğu nezarete atıp atmayacağını birkaç etken açısından değerlendirmektedir. Suça yönelen çocuğun kaçınıcı defa karakola geldiği, saldırgan davranması, yaşı, suçun türü polisin davranışını etkilemektedir. Karakollarda çocuklar için ayrı nezarethane bulunmamaktadır. 12-15 yaş arasındaki çocukların ifadeleri savcı tarafından kimi kez savcının isteği ile polis tarafından alınmaktadır. 15-18 yaş grubundaki sanıkların ifadesi ise mevzuata aykırı bir biçimde polis tarafından alınmaktadır (Taşdöven 2000:58)

Ülkemizde polisle karşılaşan çocukların özelliklerini belirleyen çalışmalara bakıldığında 1995 yılında Devlet Planlama Teşkilatının Koordinatörlüğü'nde, Devlet İstatistik Enstitüsü, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Adalet Bakanlığı uzmanlarının oluşturduğu bir komisyonun polis ve Jandarma karakollarında kullanılmak üzere "Güvenlik Birimine Gelen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Formu" hazırlanmıştır. Bu form Ankara, Çanakkale, Diyarbakır, İstanbul, Muğla ve Trabzon illerinin örneğe çıkan ilçelerinin polis ve jandarmaya ait güvenlik birimlerinde bir pilot çalışma uygulanmıştır. Bu pilot çalışma sonucunda forma son şekli verilmiş ve DİE tarafından seçilen 27 örnek ilin (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kayseri, Trabzon, Şanlıurfa, Zonguldak) merkez ilçe dahil tüm ilçeleri Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığına bağlı güvenlik birimlerinde 1 Ocak 1997-31 Aralık 1997 tarihleri arasında uygulanmaya karar verilmiştir. Bu form güvenlik birimine bir ya da birden fazla gelen veya getirilen, 20 yaşını bitirmemiş, güvenlik birimi kayıtlarına geçmiş veya geçmemiş, dosyaları Cumhuriyet Başsavcılıklarına intikal ettirilmiş veya ettirilmemiş her çocuk için doldurulmuştur (Kayacık, 1997:145-146).

Bu formun 2000 yılından başlayarak 2005 yılına kadar geliş nedenine göre güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların sayıları aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir. Polise gelen veya getirilen çocukların önemli bir çoğunluğunun suça sürüklenen çocuk olduğu görülmektedir.

Türkiye'de suç işleyen çocuklar ve polis ilişkisi üzerine çalışmalar yok denecek

kadar azdır. Bu çalışmalardan birisi Kıcalıoğlu tarafından yapılmıştır. Kıcalıoğlu (1988), "Suçlu Çocukların Toplum Kazandırılması" adlı çalışmasında Ankara Çocuk İslahevi'nde 74 çocukla görüşmeler yapmıştır. Bu çalışmanın bir bölümü de çocukların polis ve jandarma ile ne yaşadıklarını göstermiştir. Bu çocukların 41 (%55.7)'i 3 ile 7 gün karakolda kaldıklarını belirtmişlerdir. Yakalandıktan sonra çocukların yaklaşık 1/3'ü karakolda 2 günden az süre dururken 2/3'ten fazlası ise 2 günden daha çok sürede karakolda tutulmuştur. Karakolda çocuklara nasıl davranıldığına bakıldığında polisle karşılaşan 43 çocuğun 24'ü (%55.8) baskı ve dayakla karşılaştıkları, 11'i (%25.6) azarlanıp kendilerine bağırıldığını, 3'ü (%7) suçu kabul ederse onu kurtaracaklarını bildirmişlerdir. Tekme, tokat, sopa ve benzeri aletle fiziksel olarak etkili eylem uygulananların tüm sanıklar içindeki oranı yaklaşık 2/3 kadardır. 20 çocuk

(%46.5) sopa vb. aletle dövüldüklerini, 9 çocuk (%20.9) tekme, tokat dayak yediklerini 4 çocuk ise aşağılanıp yüzlerine tükürüldüğünü bildirmişlerdir. Temel gereksinimlerinin kısmen karşılandığını bildiren 17 çocuk, temel gereksinimlerinin hiç karşılanmadığını belirten ise 18 çocuktur. Polis karakolunda, bir polis memurunun ifadeyi aldığı ve tutanağa yazdığı karakol amiri komiser veya yardımcısının da ifade sırasında hazırlanmış gibi tutanağı imzaladığı görülmektedir. Söylenenlerin olduğu gibi ifadeye geçirildiğini bildiren çocuk sayısı 29 (%39.2), söylediklerine ekleme yapılan çocuk sayısı ise 14 (18.9)'tür. 23 (%31.1) çocuk ise kolluk görevlilerinin anlatımlarını olduğu gibi değil de olaya uygun hale getirilerek yazıldığını bildirmişlerdir. Çocukların, Cumhuriyet Savcılığı'nda alınan ifadelerinde 38'inin (%51.4) anlattıklarının olduğu gibi, 13'ünün (%17.6) anlattıklarına ekleme yapılarak, 16'sının (%21.6) karakolda

Tablo 1: Geliş Nedeni ve Cinsiyete Göre Polise Gelen veya Getirilen Çocuklar

Geliş Nedeni	2004		2005		2006	
	E	K	E	K	E	K
Suç İsnadı	38673	3924	37666	3541	39491	3941
Durumu Şüpheli	497	92	450	85	601	50
Terk	65	29	95	30	71	61
Evden Kaçma	1 531	902	1751	857	1561	834
Buluntu	891	411	1234	566	1261	577
Kayıp	372	373	665	601	805	673
Mağdur	7 017	4 205	7674	4733	11391	6832
Diğer	1 401	344	1106	299	1538	257

(DİE, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri 27 İI, 2006:1)

alınan ifadeleri ile yetinilerek ve 4'ünün (%5.6) ise hiçbir şey sorulmadan kolluk ifadesine göre savunmalarının alındığı görülmüştür.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)'nin Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Projesi kapsamında Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır'da tedavi ve rehabilitasyon merkezleri çalışmaları 1990 yılından bu yana sürmektedir. Bu merkezlerden işkence nedeniyle fiziksel ve ruhsal sorunlar yaşayan kişiler hizmet almaktadır. Tedavi ve rehabilitasyon merkezlerine 1990 yılından bu yana başvuran çocukların sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya bakıldığında 2000-2002 yılları arasındaki toplam başvuruların %5'inin çocuk başvurusu olduğu görülmektedir. Son yıllarda ise çocuk başvurularında azalma olsa da işkencenin halen sürdüğü raporlarda yer almaktadır.

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi'nin (1999) Çocuk ve Demokrasi: Küçüklere Özgü Yargılama Hukuku konulu Sempozyumu'nda tutukevlerinde bulunan çocuklara yakalandıktan sonra karşılaştığın kişilerin sana karşı davranışlarını nasıl değerlendiriyorsun sorusuna verdikleri yanıtları tartışmak yerinde olacaktır. Çocuklar özellikle polis aşamasında işkence yapıldığını belirtmişlerdir. Çocukların cümlerinin

den çarpıcı olan birkaçı şunlardır: "İşkence yaptılar", "Emniyet ve cezaevinin ilk günü hariç iyiydiler", "Hayvanmışım gibi davrandılar", "Karakolu yıkattılar", "Ben tutuklandıktan sonra polis ve gardiyandan başka kimse ile karşılaşmadım, bunların hiç biri birbirini tutmuyor, bazısı çok iyi, bazısı çok kötü".

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 2000 yılı içinde İstanbul Bakırköy Kadın ve Çocuk Tutukevi'nde yaptıkları incelemede 11-18 yaş arasındaki çocukların soruşturma ve kovuşturma sırasında işkenceye maruz kaldıkları belirlenmiştir. Bunun üzerine komisyon üyeleri İstanbul'da 32 karakoldan 5 tanesini rasgele seçim yöntemi ile seçmiş ve bu karakollarda incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler sırasında bazı karakollarda, kötü muamele ve işkence yapmaya uygun suç aletleri bulunmuştur. Görülen ve bulunan kötü muamele aletleri karakollardan tutanakla teslim alınmıştır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Devlet İstatistik Enstitüsü ve UNICEF'in (2000) işbirliğinde sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara yönelik katılımlı eylem araştırması, Ocak-Şubat 1999 tarihlerinde İstanbul, İzmir, Adana, Mersin, Diyarbakır ve Şanlıurfa kent merkezlerinde SHÇEK İl Mü-

Tablo 2: TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri 1994-2007 Yılları Arasındaki Çocuk Başvuru Bilgileri

Yıl	1994-96	1997-99	2000-02	2006	2007
Çocuk Sayısı	27	116	171	24	33
Toplam Başvuru	773	1229	3214	337	452

(TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Yıllık Raporları)

dürlüklerine bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezleri tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmada toplam 383 çocukla görüşmeler yapılmıştır. Bu çocukların 262'si çalışan çocuk, 121'i ise sokakta yaşayan çocuktur. Sokakta yaşayan çocukların %55'i polisin olumsuz tutum ve davranışlarını şu cümlelerle anlatmışlardır. "Çocuğu döver, zorla temizlik yaptırır, yemek vermez, aç bırakır, elektriğe alır", "Çocuğu nezarethaneye atar, fotoğraf çeker, mahkemeye çıkarır, rüşvet alır". Çocukların %28'i polisin olum tutum ve davranış gösterdiğini belirtmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 27. oturumunda 8 Haziran 2001 yılında Türkiye hakkındaki sonuç gözlemleri raporunda çocuklara özellikle yargılama öncesi gözaltına alınma sırasında yapılan işkence ve kötü muameleyle ilişkin bildirilmiş bir çok olayda gerçekleşen, çocuğun işkenceye veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulmaması hakkının ihlal edilmesi nedeniyle derin bir endişe duyulduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, bir çok olayda polis ya da jandarma gözetimi altındayken çocukların başkalarıyla görüştürülmeden tutulduğu, işkence ve kötü muameleden korunmayı sağlayacak şekilde avukat buldurmaya izin verilmediği ve yasada öngörüldüğü halde, sorgunun savcı önünde yapılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Komite, çocuklara yönelik işkence iddialarının her zaman gereği gibi soruşturulmadığını, suçluların cezalandırılmadığını, böylece cezalandırılmanın bulunmadığı bir ortamın yaratıldığını gözlemiştir (2001: 86).

Gökçe (2002), yeni yürürlüğe giren Çocuk Şube Müdürlüğü Yönetmeliği'nin

uygulanmasında karşılaşılan sorunları saptamak için Ankara, Adana ve Gaziantep illerindeki çocuk şube müdürlüklerinde görevli 112 personelin değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre; çalışanların yarısından fazlası bu alanda çalışan personelin hizmet içi eğitimden geçirildiğini, ilgili diğer kuruluşlarla işbirliğine gidildiğini ve çıkarılan yönetmeliğin kamuoyuna ve ilgili diğer kuruluşlara tanıtıldığını belirtmişlerdir. Buna karşılık çalışanların büyük bir çoğunluğu, çocuk şube müdürlüklerinde yeterli sayıda personel bulunmadığını, gerekli teknik, araç ve gereç ve ekipmanların olmadığını ve ailelerin, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin bilgilendirilmesine yönelik etkinlikler ve toplantılar yapılmadığını ifade etmişlerdir. Bu birimlerde çalışan personelin hizmet-içi eğitime ihtiyaç duyduğu, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği güçlüklerinin yaşandığı ve yönetmelikle uygulamalar arasında tutarsızlıklar olduğu görülmüştür.

Cankurtaran-Öntaş (2004)'ün "Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetin Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Suça Yönelen Çocuk-Polis İlişkisi" konulu araştırması Ankara'da hem tutukevinde bulunan çocuklar hem de karakol ve çocuk şubesinde çalışan polislerle yapılmıştır. Araştırma sonucu çocuk adalet sisteminin sosyal adaleti çocuğun yararına yeniden sağlayan bir yaklaşım yerine çocuğu ezen ve nesneleştiren bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda polis de dünyadaki değişime ayak uydurmak üzere çocuk polisliğini yaratmaya çalışmakta ancak polislerin kendilerinin "çocuk polisi nam olsun diye açıldı" biçimindeki ifade ettikleri gibi sadece göstermelik kalmaktadır.

Görüldüğü gibi gözden geçirilen bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında polisin çocuğa yaklaşımı çocuk haklarına uygun toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayacak biçimde değil çocuğu güçsüzleştiren ve ezen bir anlayışının egemen olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk adalet sisteminin İngiltere'de 1800'lü yılların sonunda çocuk mahkemelerini kurarak ceza adalet sisteminin ayırmaya başladıkları ve polisten başlayarak tüm sürecin çocuğun üstün yararını hedefleyecek biçimde oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye için ise çocuklar için çocuk mahkemeleri ancak 1979 yılında yasalaşmış bugün bile alt yapısı olmayan kurumlar olarak devam etmektedir. Aynı bir çocuk adalet sisteminin kurulmasının köşe taşlarından biri olan çocuk polisi ise yine altyapısı iyi oluşturulmadan kurulmuştur. Bu gelişmeler bile çok gecikmiş bir anlayışın ve kurumsallaşmanın başlangıcı olarak düşünülebilir.

Çocuk suçluluğunu önlemede önemli rol oynayabilecek polisin çocuk hakları konusunda bilgilendirilmesi ve bunun da ötesinde bir bilinç geliştirmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de geliştirilmesi gereken polisin hizmet işlevi çocuk adalet sisteminin alt yapısını oluşturacaktır.

Çocuğun mahkeme sürecini başlatmadan yapılabilecek müdahaleler çocuğun suç davranışının kronikleşmesini önleyecektir. Bu nedenle polis aşamasında İngiltere'deki gibi bir uyarı sisteminin geliştirilmesi çocuk suçluluğunu önlemede önemli bir gelişme yaratacaktır. Ancak bu sistemin geliştirilme-

si için çocuk polislerinin uzmanlaşması ve çocuk hakları bilincinin olması yurtdışında da ifade edildiği gibi en önemli özelliği olarak gündeme gelmektedir.

KAYNAKÇA

A Brief Outline of The Youth Justice System in England and Wales Incorporating The Crime and Disorder Act 1998. (September 1999). <http://www.nacro.org.uk/templates/publications/briefing>

B.M. Çocuk Hakları Komitesi 27. Oturum. Çocuk Hakları Komitesi Sonuç Gözlemleri: Türkiye, 8 Haziran 2001:80-93.

Cankurtaran-Öntaş, Ö. (2004) Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetin Güçlendirme Yaklaşımını Açısından Suça Yönelen Çocuk-Polis İlişkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İlgili Mevzuat (2001) 2559 Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu. Seçkin Yayınevi.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İlgili Mevzuat (2001). Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, Seçkin Yayınevi,

Cılga, İ. (1999) "Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları". B. ONUR (Ed.), *Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:2, 506-517.

Davies, M.; H.Croall ve J. Tyrer (1998) *Criminal Justice: An Introduction to the Criminal Justice System in England and Wales*. Longman, London.

Emniyet Genel Müdürlüğü (2001) Çocuk Şube Müdürlüğü Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği"

Evans, J. (2003) "Young People and Violence: Youth Justice in England and Wales." *Learning From Violence – The Youth Dimension*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 65-88.

"Final Warning." <http://www.nacro.org.uk/templates/publications/briefing>. June 2000

Fisher, C.J. ve R.I. Mawley (1982) "Juvenile Delinquency and Police Discretion in an Inner-city Area". *British Journal of Criminology*, 22 (1).

Gökçe, E. (2002) "Çocuk Polisi Yönetmeliğinin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar" E. Akyüz, S. Uluğtekin, Y. Baykara Acar, Ö. Cankurtaran Öntaş (Ed.) *II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Yargı Öncesi ve Yargılama Süreci* 10-13 Nisan, Ankara.

Güller, M. "12.1.2002 Tarihli Çocuk Şubesi Hakkında Görüşme".

Haines, K. ve M. Drakeford (1998) *Young People and Youth Justice*, Macmillan Pres Ltd., London.

İl, S. (2001) "Çocuk Suçluluğunda Polisin Uyarı Yaklaşımı: İngiltere'deki Uygulamalar.", Kasım Karataş (Ed.), *Toplumsal Gelişme ve Değişme Sürecinde Sosyal Hizmet Sosyal Hizmet Sempozyumu'96*, Ankara, 65-72.

Junger-Tas, J. (1989) "An English Measure: Intermidite Treatment." *Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families*, Council of Europe European Committee on Crime Problems, Strasbourg.

Kayacık, A. (1997) "Suç İsnadı ile Güvenlik Birimlerine Gelen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Formu Uygulaması." *Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri*, Ankara:T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı, Yayın No: 3, 61-82.

Kıcaloğlu, M. (1988) "Suçlu Çocukların Toplum Kazandırılması: Ankara İslahevi Örneği." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Uzmanlığı Programı, Ankara.

Landau, S. (1981) "Juveniles and the Police," *British Journal of Criminology*, 21, 143-

72.

Laylock, G. ve R. Tarling (1985) "Police Force Cautioning: Policy and Practice." *The Howard Journal*, 24, 2.

Morris, A. ve H. Giller (1987) *Understanding Juvenile Justice*, London, Croom Hlm Press.

NACRO (1987) *Diverting Juveniles From Custody*. London.

Özcan, Y. Z. (1997) "Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Şubesinin Statü ve İmajının Değiştirilmesi", *Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri*, Ankara:T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı, Yayın No: 3, 1,61-82.

Öztürk, F. (1997) "Suç İsnadı ile Güvenlik Birimlerine Gelen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Sonuçları." *Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri*, Ankara:T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı, Yayın No: 3, 61-82.

Pitts, J. (1990) *Working with Young Offenders*. Mcmillan Education, London.

Rubin, T. (1985) *Juvenile Justice Policy, Practice and Law*, USA.

Schwartz. I. M. (1997) "Juvenile Justice: Back to The Future or Will We Learn from The Past?", (Ed. Michael Reish, Eileen Gambrell), Sage Publication, America,

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, Devlet İstatistik Enstitüsü ve UNICEF (2000) "Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Katılımlı Eylem Araştırması." Nil Ayyhan (Ed.), *Geri Bildirim Etkinliklerinde Kullanılacak Materyaller*, Ankara.

Taşdöven, H. (2000) "Çocuk Suçluluğu Olgusunda Polisin Yeri ve Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Uygulamaların Değerlendirilmesi" *Polis Dergisi*. 6, 23, 46-62.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2000) *Soruşturma ve Kovuşturma İstanbul Raporu 2000*, Ankara, TBMM Basımevi.

T.C. DİE. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri (Seçilmiş 27 İl), 2000.*

T.C. DİE. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri (Seçilmiş 27 İl), 2001.*

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporları (1990-2003), Ankara,

Thorpe, D. (1994) "Police and Juvenile Offending", M. STEPHENS ve S. BECKER. *Police Force Police Service- Care and Control in Britian*, 169-191.

The Crime And Disorder Act 1998. (February 1999) *Youth Justice Provisions*. <http://www.nacro.org.uk/templates/publications/briefing>.

Uluğtekin, S. (1994) *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara.

Araştırma

ANKARA'DAKİ BELEDİYELERİN ÇOCUKLARA YÖNELİK HİZMETLERİ VE ELEKTRONİK ORTAMA TAŞINABİLİRLİĞİ¹

Feasibility of Municipal Web-Based Services for Children in Ankara

Doç. Dr. M. Kemal ÖKTEM*

Doç. Dr. Mete YILDIZ*

Arş. Gör. Erdem ERKUL*

*Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

1 Bu çalışmanın ilk çerçevesi, aynı başlıkla 2005 yılında Ankara'da Keçiören Belediyesi tarafından düzenlenen II. Ulusal Belediyecilik Kongresi'ne sunulan poster bildiride yer almıştır. Bkz.: Yıldız, Mete ve Öktem, M. K. (2005) "Ankara Büyükşehir İlçe Belediyelerinin Çocuklara Yönelik Hizmetlerinin Elektronik Ortama Taşınabilirliği", II. Türk Belediyecilik Sempozyumu: Çocuklar İçin Güvenli Kent (Uluslararası Katılımlı) 9-10 Mart 2005, Hacettepe Üniversitesi ve Keçiören Belediyesi. Çalışmanın gelişiminde, derginin "isimsiz" hakemlerinin katkılarından da yararlanılmıştır, teşekkür ederiz.

ÖZET

Bu çalışmada, Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak ve Sincan İlçe Belediyelerinin çocuklara yönelik hangi hizmetleri sunduğu ve bu hizmetleri elektronik ortama ne ölçüde taşıyabildiği sınırlı bir araştırmada incelenmektedir. Bu tespitleri yaparken gözlem, görüşme, telefonla mülakat ve web sayfası içerik taraması yöntemlerinden yararlanılmıştır. Belediye hizmetleri genelde web sayfaları ya da e-posta iletişimi gibi yollar yerine yerel basın (gazete, radyo, TV), sokaklara asılan afişler ve vatandaşların hizmetlerden birbirlerini haberdar etmesi yollarıyla duyurulmaktadır. Makale, belediyelerin çocuklara yönelik hizmetleri elektronik ortama nasıl daha etkili bir biçimde taşıyabileceği konusundaki önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: e-belediye, web-tabanlı belediye çocuk hizmetleri

ABSTRACT

This study uses the methods of web search, telephone and face to face interviews in order to determine the list of services especially tailored to children and their means (media) of presentation within the municipalities of Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak and Sincan, which are smaller municipalities linked to the Greater Metropolitan Municipality of Ankara. It is found that these small municipalities prefer to use local media (local newspapers and television stations) and written pamphlets and banners to the use of web technology while disseminating their services to children. The

article concludes with various suggestions for municipalities to better use technology in their efforts to provide municipal services to children and other citizens.

Key Words: *e-municipality, web-based municipal services for children*

GİRİŞ

Belediyelerin yasayla belirlenmiş görevlerinin yanı sıra, hizmet anlayışı ve kapsamını etkileyen “yönetim anlayışı”, “yurttaşların beklentileri”, “toplumsal ve ekonomik gerçekler”, “çevre sağlığı duyarlılığının gelişmesi”, “çocuk haklarına önem verilmesi” gibi etmenler, yerel hizmet ve görev niteliğini ve niceliğini etkileyebilir. Ülkemizde belediyelerin gelişimi, 1930’lu (1580 sayılı yasa) yıllardan bu güne gelen sistemin yanı sıra; hızlı kentleşme sonucu, belediye sınırları dışındaki düzensizliğe ve plansızlığa çözüm olabilecek bir model arayışıyla 1984’de 3030 sayılı yasayla, anakent yönetimi için “Büyükşehir Belediyeleri”nin kurulması çizgisini izlemiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2001: 178-180). Yakın geçmişte de köyler hariç tüm yerel yönetimlerin yasaları değiştirilmiştir. Eski Belediye Kanunu 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu ile eski Büyükşehir Belediye Kanunu, 10.07.2004 tarihinde kabul edilen 5126 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile, eski İl Özel İdaresi Kanunu ise 22.02.2005 tarihinde kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile değiştirilmiştir. Bu yeni kanunlarla yeni sorumluluklar da ortaya çıkmıştır. Örneğin 5393 sayılı kanunun 14. maddesine göre büyük-şehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen beledi-

yeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açacaklardır. Aynı kanunun 77. maddesi, arasında çocuklara yönelik hizmetler de bulunan bir dizi belediye hizmetinin verilmesinde, kurallarının İçişleri Bakanlığı tarafından düzenlenecek bir genelge ile gönüllü kişilerin katılımını da belirtmektedir.

Çocuk Kavramı

Konumuz açısından, “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiye” çocuk denir; “bedensel, zihinsel, ahlaki, toplumsal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği” açısından korunma gereksinimi vardır: “Koruyucu ve destekleyici önlemler çocuk için iyiliktir” (Topaloğlu, 2007: 73, 81). *Çocuklara sunulan hizmet*; çocuk tanımında yaş grubu ayırımını içermek durumunda olabilir, örneğin “0 - 6 yaş” grubunda ailelere yönelen hizmet; “11 – 18” yaş arasını ergen olarak ya da başka bir grubu genç olarak tanımlamayı gerektirebilir. “Çocuklara yönelik” hizmet kavramı başlı başına ve ayrıca her düzenlemede doğrudan ifade edilmese de, örneğin “ilköğretim hizmeti alanların” çocuklar olacağı açıktır. Kimi zaman, “sosyal hizmetler” başlığı altında olduğu gibi doğrudan “çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak” biçiminde sıralanmaktadır. Çocuklara sunulan hizmetler kanunen verilen görevlerdir, dolayısıyla sunulup sunulmamalarının bir dökümünün çıkartılması da gerekli olabilir.

Çocuklara Yönelik Hizmetler

Türkiye’de merkezi yönetim yapısı içinde ilgili bakanlıklar (Milli Eğitim, Sağlık gibi) ve kamu kurum ve kuruluşları

(Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme gibi) ile yerel yönetimler (il özel idareleri, belediyeler gibi) birimler görev, yetki ve sorumluluk konularında kentsel alanlarda “çocuklara yönelik hizmetler” sunmaktadır. Kentsel alan söz konusu olduğunda, belediyeler öncelikle incelenmelidir (Ömürgönülşen, 2007: 117-121). Artan çocuk nüfusa yönelik eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve psikolojik destek, doğru alışkanlıklar kazandırılması gibi alanlarda artan ve çeşitlenen hizmetleri; kentsel alanda temel sorumlu kuruluş olan belediyelerin karşılayabilmesi olası mıdır? Gelecekte hizmetlerinin (1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi hakkında yasa) yanı sıra, artan taleplere (2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu) yetişebilmesi beklenmektedir. Belde halkının “yerel ve ortak” gereksinimlerini karşılamak görevleri, “yeşil alan, eğitim, sağlık, sosyal hizmet, kültür, sanat, spor gibi alanları içerebilmektedir.

Büyükşehir Belediyeleri, üst ölçekli plan, imar, yol-terminal, çevre sağlığı, ruhsat, yeşil alan, su, kanal, doğal gaz, toplu taşıma, besin denetimi, mezarlık, atık yönetimi, itfaiye, finansman, zabit, eşgüdüm, özörlülere hizmet vb. alanlarda yasayla görevlendirilmiştir. 5126 sayılı yeni Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 14. Maddesi'nin V fıkrasında:

“Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek

ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak” görevleri büyükşehir belediyelerine verilmiştir.

Aynı kanun maddesinde ilçe veya ilk kademe belediyelerinin bu hizmetlerden:

“otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, özörlüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak...” üzere görevlendirildiği görülmektedir. Yasaya göre büyük şehir belediyeleri görevlerinden uygun gördüklerini belediye meclisi kararı ile ilçe ve ilk kademe belediyelerine devredebilir; bu görevleri birlikte yapabilirler (5390/7).

Eski belediye yasasında (3030/6/B), ilçe belediyelerinin sayılan görevlerden yeşil alan, park, bahçe, sosyal ve kültürel hizmetler, spor, dinlenme, eğlence tesisleri gibi konularda isterlerse hizmet yapabileceği belirtilirken, yeni yasada (5390/7/D) bu görevlerin yapılması isteğe tabi değildir. Bu tanımlara göre çocuklara sunulan veya sunulması planlanan hizmetler daha çok ilçe belediyelerinin yapacakları hizmetler grubunda sıralanmaktadır. İyi niyetli ve özgün çabalar olmasına karşın; mevcut hizmetlerde sıkıntılar görülebildiği gibi, e-hizmete dönüşüm birçok araştırmaya

konu edilebilecek boyutlardadır. Bu çalışmada, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve bağlı Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak ve Sincan İlçe Belediyelerinin çocuklara yönelik hangi hizmetleri sunduğu ve bu hizmetleri elektronik ortama ne ölçüde taşıyabildiği incelenmekte, sınırlı bir “veri seti” sunulmaya çalışılmaktadır. Ancak, Mamak ve Çankaya gibi sosyo-ekonomik yönlerden farklı ilçeler arasında “ihtiyaç, beklenti, kaynak, kullanıcı durumu vb” açılardan bir fark beklenebilir. “Kamu bütçesinin kısıtları”, özellikle bu noktada, daha az kaynak ile daha çok hizmet üretebilme modeli arayışında, e-hizmet modeli ile *desteklenebilirliğe* dikkat çekebilmenin önemini vurgulayabilir. “Çocuk kavramına” ve belediyelerin çocuklara yönelik hizmetlerine değindikten sonra; belediyelerde “hizmetin dışsallığı” sorunsalının irdelenmesi yararlı olabilir.

Belediyelerde “Hizmetin Dışsallığı” Sorunları

“Hizmetin yararının yayıldığı alan” yerel nitelikli ise, yerel yönetimlerce sunulur. Ancak, hem ulusal hem de yerel arasında yer alan ve her iki yönetimin sorumluluğu altında olan karma nitelikli hizmetlerde sorun görülebilir: Eğitim, sağlık, sosyal yardım, çevre gibi. Bu sorunların aşılmasında, valinin eşgüdüm yetkisi vardır (Güner, 2007: 61). Hizmet bölüşümünün bir diğer sorunsalı, “hizmetlerin önceliği” konusudur. Belediye ve İl Özel İdaresi kanunları, önceliğin, yönetimlerin mali durumu ve hizmetin ivediliğine göre belirleneceğini öngörmektedir. Örneğin, mali yapısı ve gelirleri sınırlı olan belediyelerin, bazı hizmetleri yerine getiremeyeceği

durumlarda, boşlukların nasıl çözümlenebileceği sorusu akla gelmelidir. “Hizmette uygun ölçek” de özellikle küçük belediyeler için bir sorun olabilir. Yerel hizmet sunumunda, uygun hizmet alanı sağlanması, dışsallıkların giderilmesi, mali ve teknik güçlüklerin aşılması, maliyet ve etkinlik yararı kazanımı, “belediyeler arası işbirliği ve birlikler kurma” yöntemlerini gerektirebilmektedir. Hizmet çakışmalarının giderilmesi, işlevsel ve etkin hizmet sunumu gereği kadar; bu hizmetlerin sunumunda gelir kaynağı gereksinimi de görülmektedir (Güner, 2007: 64-65).

Dolayısıyla, “il” düzeyinde, yerine göreysel birkaç ili kapsayan yöreler düzleminde, kimi zaman “belediye birlikleri”, kimi zaman “il özel idaresi birlikleri” gibi kurumsal yapılarla, her durumda ilgili kamu kurumlarının, valinin ya da valilerin eşgüdümü içerisinde bir model geliştirilebilir. Hizmet talebi, coğrafi koşullar, maliyetler, ilgililerin erişimi, hizmetin önceliği, ivediliği, teknik altyapı, uzmanlık, hizmetin sunum koşullarının yeterliliği, etki analizi bakımından değerlendirilmelidir. “Daha iyi yönetsel düzenlemeler” için bilimsel çözümler arayışı sürdürülmelidir. “Çocuklara yönelik hizmetler” gibi duyarlı, “geleceğe, insan kaynaklarına, eğitime” yatırımı kapsayan hizmetlerin, “bilgi toplumuna” hazırlıklı olmayı gözetken boyutlarıyla dikkate alınabilmesi özel bir çaba gerektirecektir. *Sanayileşme, kapitalistleşme, ekonomik gelişim sorunsalı ve kriz, tüketim toplumunun olumsuzluklarının giderilmesi, verimli üretim sorunları, istihdam düzeyi, çağdaşlaşma çabaları, hızlı kentleşmenin olumsuz etkileri ve bilgi toplumuna geçiş ikilemi* gibi sarsıntılı günleri karşılayabilecek

donanımlı insan gücü önem kazanmaktadır. Türkiye’de e-kamu hizmetleri ve e-devlet kapısını açabilecek insan kaynağının, çocukluk çağlarında velileriyle birlikte hazırlanabilmesinde, “belediye web-sayfası çocuk hizmetleri” bir rol üstlenebilir. Ayrıca, belediye yönetsel kapasitesinin bu yönde oluşturulması ve geliştirilmesi de bu tür “e-emekleme” süreci yaşanarak, gelecek kuşakların hazırlık süreci olgunluk kazanabilir. Kamu kurumlarının böylesi hizmetlerden başlayıp “birlikte çalışabilirliğin” e-altyapısını planlamaları da sağlanabilir. Teknoloji üretimi ve kullanımında enerji tasarrufu gözetilse de, “sera etkisi yapan gazları” artırıcı etki söz konusudur; bir rapora göre, gelişen ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojilerine hızlı talep artışı “karbon izi” bırakmaktadır (McKinsey Report, 2008). Neyse ki, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, neden olduğu sera etkisinden daha çok; *azaltıcı* etkide bulunduğu bildirilmektedir.

Ankara Büyükşehir örneğinde, ASKİ dışında tüm hizmet birimlerinin tek çatı altında yeni binada toplanması münasebetiyle, belediye başkanının basına verdiği demeçte, yeni binanın teknolojik donanımlarla “akıllı” özellikler içerdiği vurgulanmaktadır. “Temiz ve alternatif enerjilerin” kamusal önderlikle sunulduğu yönünde bir işaret gözlemlenmemekteyse de; “bu binanın tek mekanda işlem yapılmasını sağlayacağı” bildirilmektedir. Kentte çeşitli semtlere dağılmış bulunan binalar vatandaşın işlem trafiğini karmaşıktırılmaydı. Bunun yerine tek bina, ileri adım olsa da, büyüyen kentte bu binaya fiziki erişim maliyeti de ortaya çıkabilir. Belki bu soruna da, “I. Digital Etkileşim Komite Toplantısı”nda değinen başkanın,

“e-belediyeciliğe verilen önemle, yeni bina halka kolaylıklar sağlayacak, halk belediye kapısına değil; belediye hizmetleri halkın kapısına gitmektedir. Vatandaş pek çok hizmeti bilgisayarının başında alabilmektedir. E-yönetimde zaman tasarrufu ve yolsuzlukta azalma görülmektedir. Vatandaş ve memuru bir araya getirmemekte, şeffaf yönetim sağlamaktadır. İnsan unsurunun olduğu yerde, adam kayırma ve yetkinin kötüye kullanımı olabilmektedir” şeklindeki açıklamasında yanıt bulunabilir (Hürriyet 2008a). Ancak, böylesi e-yönetim girişimlerini destekleyecek personelin, Milli Eğitim Bakanlığı okullarında “bilişim sınıflarında” yetişmesi planlanırken, bilişim teknolojileri alanında uzman öğreticilerin yeteri sayıda kadroya alınamadıkları da, en azından öğretmen adaylarınca saptanmaktadır (Hürriyet 2008b).

Belediye açısından, vatandaşın e-hizmetlere erişim önceliği anlaşılabilir bir konudur. Yeterli uzman kadronun zaman içerisinde sağlanabileceği de varsayılabilir. Ancak, siyasal kaygılar, “belediye yardım modeli”, kimi yazarlarca “yardım almaya alıştıran kitlelere” yol açtığı için eleştirilen yardım dağıtım biçimlerine farklı bir seçenek getirilebilecek midir? Bir yanda “gelir dağılımı sorunu”, “yoksulluk”, “yardıma muhtaç nüfus”; diğer yanda, “tüketim toplumunun aşırıya varan harcamaları”, “iyi niyetli ve varlıklı kesimin yardım etme niyet ve duygusunu harekete geçiren işlevsel ve güvenilir dağıtım modelleri gereksinimi” karşı karşıya gelmektedir. Örneğin, “Asfaltınız hayırlı olsun! İmza Belediye Başkanı” benzeri içerikli tabloları kimi zaman trafik görüş güvenliğini tehlikeye sokacak kadar yollara koyma

eğilimi ve “siyasal kimliği ve çalışmaları topluma mümkün olduğunca yoğun trafikte gösterme ihtiyacı”, web sayfasında e-duyurularla giderilebilecek midir? Ya da yol yapım çalışması ve trafiğe kapatılan yol gerçekten yoğun saatlerde yol kapamayı gerektiriyorsa bir hafta önceden web’de duyurulabilir mi? Veya belediye yol yapım ve asfalt çalışmaları, “kalite, maliyet, dayanıklılık vb.” etkenler ne derece dikkate alınarak yapılmaktadır? Veya “*Belediyeniz 100 km Kaldırım Çalışmasını Tamamlamıştır*” duyurusu fiziki levhalarla cadde ve sokaklara yansırken ve “hizmet yapılıyor” vurgusu ima edilirken; örneğin, daha önceden planlama aşamasında, web sayfasında vatandaşa kaldırım ihtiyacı ve yöresel uygun maliyetli seçenekler arasından tercihlerini soran e-anketler yapılabilir mi?

Konumuz açısından, *çocuklara hediyeye dağıtan belediye başkanı* imgesiyle basında karşılaşılabılır; buna alternatif olarak, belediye web sayfası, vatandaşın ihtiyaç fazlası oyuncak veya çocuk araç-gereçlerini ilgililere, gerektiğinde “*isimsiz*” yardımlarla iletilmesine ortam sağlayabilir mi? Mahallede, kentte, tüm yurttta bu ve benzeri konularda bütünlük hizmet ağı geliştirilebilir mi?

Ailelerinin toplumsal ve ekonomik özgeçmişinin, çocukların eğitim başarısını ve bilgi teknolojisi kullanımını etkilediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (North, Snyder ve Bulfin, 2008). Teknoloji donanımlarının okullarda yaygınlaşmasının tek çözüm olmayacağı vurgulanmaktadır. Kültürel merkezler, yerleşim yerleri ve kültürel biçimlerle sürdürülen bağların, “ekonomik sayısal bölünme” yerine “toplumsal sayısal eşitsizliği üretebildiği de ifade edilmektedir.

Öte yandan, örneğin, yaşlı vatandaşlar için açılan bilgisayar eğitim merkezlerinde, internet yoluyla daha etkin katılım sergilendiği saptanmaktadır (Xie ,2008). Bu tür bilgisayar kulüplerinde, internetin bağlı olmadığı durumlarda da kentsel katılım ortamı oluşabilmektedir. Gençler ve çocukların kentsel planlamaya katılımları ise, hem demokratik becerilerin gelişimini sağlayabilir; hem de bilgi, enerji ve algılarını bu yönde yoğunlaştırmalarına ortam hazırlayabilir (Chawla, 2002; Bartlett, 2002). Okul ve topluma programlarının değerlendirilmesi, planlanması ve ilgililenmesine olanak sağlandığında, gençlerin “etkin ve sorumlu vatandaş” olma bilincinin, bu yenilikçi siyasa ve uygulamayla gelişeceği de savunulmaktadır. Kentlerin “çocuk-dostu” anlayışla; çocukların kullanacağı düşünülerek tasarlanması olası mıdır? Bu konuda uluslar arası ortamda belediyelerin dilerlerse işbirliği yapabilecekleri düzlemler bulunmaktadır (Riggio ve Kilbane, 2000). Çocukların ve gençlerin “akademik gelişimini teşvik”, “yaratıcı görüşlerinin alınması”, “yerinde uygulama/inceleme/rol oynama gibi geliştirici etkinliklere katılımı” ve “haklarının olduğunun vurgulanması” bakımından, kentsel çalışmalara katkıları önemli görülmektedir (Knowles-Yanes, 2005). Örneğin, kentsel planlamada: müteahhitler, vatandaşlar, bürokratlar ve siyasetçiler gibi karmaşık ilgi ve kararları içeren süreçlere çocukların katılımının kolay almayacağı da bilinmektedir, ancak, “*vatandaşlık, sorumluluk ve katılımın*” öğrenilmesi oldukça yararlı bulunmaktadır.

Etkileşimli web sayfası sunan belediyelerde, e-posta duyuruları ile düzenlenen, örneğin “sigarayı bırakma” prog-

ramlarına yanıt verme oranının arttığı bulgulara ulaşılmıştır. Katılımcılar, gelecekteki benzer etkinliklere de katılmayı isteyebilmektedir (Grierson, Dijk, Dozois ve Mascher, 2006). Dolayısıyla, daha iyi kamu politikalarının geliştirilmesinin mümkün olabileceği ileri sürülmektedir. Yine de, teknoloji etkisine dair soru işaretleri bulunabilir. Bu tarz iletişimde, vatandaş-bilgi/iletişim teknolojileri etkileşiminin, siyasal bir iletişim sürecini de başlattığını düşünen yazarlar, bilgi toplumuna ilişkin yersiz bir kötümserlik ya da iyimserlikten; kuramsal önermeleri gözden geçirecek, gerçekçi değerlendirmeler sağlayacak görgül alan araştırmaları yapılmasını önermektedir (Loader, 2007). Belki vatandaşlar hiç etkilenmemekte veya "kitle iletişim araçlarının olumsuz" etkisini yaşamaktadır. Diğer yandan, gençlerin geleneksel siyaset anlayışını, değerleri ve beklentilerini dışlayan, yanlış bir yere varan etkilenmeler söz konusu olabilir. Gençlerin seçimlere katılım oranlarında artışa rastlanılan ülkelere rastlansa da; bunu internet üzerinden kamu kurumlarına erişim olanağı ile yorumlamak pek olası görülmemektedir. İnternet tabanlı bireysel katılımın siyasal kültürü nasıl etkileyeceği de araştırma konusudur. Ayrıca, kurumsal web sayfalarının içeriği, tasarımı ve etkileşime açıklığı ile çocuk ve gençlerin ilgisini çekebilme etkisine değinen araştırmalar vardır (Gerodimos, 2008: 967): "*Benim sorunum değil, benim sorumluluğum değil, çaresizim*" gibi algılar yaşayabilen gençliğe nasıl hitap edilebilir? Bu tür web sayfalarında, günlük siyasete ve vatandaş-tüketici modele doğru bir yöneliş saptayan araştırmalar; web sitelerini ziyaret eden "gençlere", "hediyeler, katılım araçları, uygulamada ipuçları ve yararlı bağlan-

tı sayfaları sunmanın, kendi açılardan "verimlilik" getirebileceğini kabul etmektedir. Ancak, geleneksel siyaset değerleri açısından, "*gerçek veya ideolojik ya da duygusal*" sorular ortaya çıkabileceği anımsatılmaktadır. "Aşırı yöneticilik tutumundan-aşırı katılımcı tutuma" giden çizgide denge arayışını tartışmak da gerekebilir. Çevre koruma gibi günlük hayata dair konularda, "vatandaşlık" ile "tüketicilik" arası belirsiz sınırlarda e-katılımın, *güç siyasal konuları tartışmak yerine*; kamuoyunun ilgisini uzaklaştırıcı bir etkisi söz konusu mudur? Yine de, "hayat tarzı öyküsü" sunan, "cazip", "uygun" ve "etik" kurumsal web sayfalarının, ister kamu ister sivil topluma ait olsun, başarılı örnekler sergileyebildiği ve yavaş da olsa işlerlik kazanmaya başladığına işaret edilmektedir (Gerodimos, 2008: 983-984).

Türkiye nüfusunun %45'i yirmi yaş grubunun altındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. Sayısının yüksekliği, pazarlamacıların hedef kitlesi olmakta, "erken yaşta belli bir ürüne tutsak edilen tüketicilerin", yaşamlarında o ürüne bağımlılık geliştireceği bilinmekte, kişilikleri henüz gelişmemiş grupların beyinlerini "işgal" eden pazarlama teknikleri; çocukların inanç, istek ve davranışlarına yönelik unsurlara yoğunlaşım ilgisini çekmeye çalışmaktadır (Şener ve Babaoğlu, 2007: 128-129): Çocukların, ailenin tüketim kararlarını etkileme gücü de kullanılmak istenmektedir. Çocukluğun ilk yıllarında oluşan kişilik, tutum, davranış ve görüşlerin gelişimine etki eden başlıca unsurlar; "1. Aile, 2. Arkadaş, 3. Okul ve 4. Web/interneti de içeren medya" ise; "doğru" yönde bir toplumsallaşma ve etkin vatandaşlık gelişiminde etkileşim önem kazanmaktadır. Çocuklar ve gençlerin ilgi ve öv-

güsünü “kamu yararı ve genel çıkarlar” açısından kazanabilecek belediye web sayfalarının, temel bir hizmet sunacağı kabul edilebilir. Tartışmalı yönleri geliştirilebilir. En azından, piyasada, örneğin Ankara’da, bazen “ruhsatsız ve denetimsiz” çok sayıda “internet-cafe” hali hazırda çocukları belki olumsuz da etkileyebilecek içeriklerle, belki de okullara yasanın öngördüğünden daha yakında faaliyettedir (Hürriyet 2008c). Dolayısıyla, belediyelerin web hizmeti, bir ölçüde örnek olarak, piyasayı bir anlamda düzenleyici rol üstlenebilir. Toplumsal gelişime ve internet teknolojisine “açık” olan velilerin “yüreğine biraz su serpen”, yararlı uygulama örnekleriyle, dengeli toplumsallaşma işlevi görebilir.

Böylesi çalışmalar, “toplumsal duyarlılık, bilinç ve hoşgörüyü” geliştirebilir. “Toplumsal bütüncüllüğe” varmada, “etkin vatandaşlık”, siyasal ve toplumsal kurumların bir araya gelmesi, “ortak bir toplumsal ahlak, düzen, denetim, dayanışma, güven, aidiyet” gibi alanlarda gelişim sağlayabilir (Atauz, Topçuoğlu ve Akbaş, 2007). Etkin vatandaş katılımı, organize etkinlikler ve toplumsal bağların karşılıklı güçlendirilmesi de bu bütünlüğü destekleyebilir.

Vatandaş Odaklı Hizmet Geliştirilmesi

Böyle bir çalışma, “hizmet geliştirilmesi gereksinimi” açısından “vatandaş odaklı” bir yönetim anlayışının, teknoloji ile desteklenmesine dikkat çekmeyi amaçladığı gibi; artan nüfus ve gelişen kuşaklarla ailelerinin gereksinimlerine daha duyarlı bir model oluşturmada gereklidir. E-kamu hizmetlerinin gelişiminde, coğrafi bilgi sistemlerinin uyumunun artırılmasında yönetsel ve

teknik konulara uyarlanmada daha iyi olan kuruluşlar (Gant ve Ijans, 2004: 249) ile belediyelerin hizmet modelini geliştirmesi de söz konusu olabilir. Örneğin; veri tabanı oluşturulduğunda, yönetim karar destek sistemi geliştirilebileceği gibi vatandaşa yönelik olarak “bilgisayarlı harita” sisteminin mobil telefonlara iletilmesi sağlanabildiğinde, kişilerin sokaktaki yerinin saptanması, acil çağrı ya da olağan hizmet sunumunun eşgüdümü, yöresel yönetsel bilginin (örneğin, mahallenin toplumsal konumu, belediye hizmetlerinin saatleri) iletilmesi de yapılabilir. İletişim altyapısı, erişim sağlayıcı teknik araç-gereç, iletişim güvenliği, web tabanlı hizmet sağlamanın kısa dönemde yüksek maliyetinin karşılanması, veri standartlarının oluşturulması (Gant ve Ijans, 2004: 260), e-hizmete dönüşümü güçleştirebilir ya da doğal olarak, belirli bir yatırım hazırlığı gerektirebilir. İlgili hizmetlerin elektronik ortama taşınmaları ve ne ölçüde taşınabildikleri; “koşullar, ihtiyaçlar, kullanıcılar ve onların beceri ve beklentileri, kaynaklar vb.” konuların tartışılması, hangi belediyelerin hangi hizmetleri öncelikle elektronik ortama aktarmaları gerektiği türünden tamamlayıcı araştırmaların yapılması da gerekecektir. “Büyük kentlerde artan nüfus, çocuklar ve ailelerinin “özgün” gereksinimleri, kentleşmeyle gelen “toplumsal destek sisteminin” azalması ya da boyut değiştirmesi, kamu kurumları ya da onların denetimindeki toplumsal kuruluşların “hizmetlerine olan gereksinim”, ülkenin gelişimi, geçiş sürecinin koşullarının ve hizmete erişimin iyileştirilmesi gibi unsurlar böylesi “maliyet etkin” model arayışlarının önemini göstermektedir. Çocuklar için beslenme, sağlık gibi temel gereksinimlerin yanı sıra, e-

hizmet sunumu, sayısal (digital) eğitim anlamında dolaylı, biçimsel veya olmayan ve fakat hazırlayıcı bir eğitime de yol açabilecektir. Çocuklar, gençler ve ailelerinin “bilgi ve iletişim teknolojileri ile interneti” olumlu kullanabilme deneyimi, “bilgi çağına geçiş” ön eğitimini de sağlayabileceğinden çeşitli araştırma projelerine de konu olmaktadır (Digital Youth Research 2008).

Belediye Web Sayfasında Çocuklara Yönelik Hizmetler Üzerine Sınırlı Bir Çalışma: Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve bağlı ilçe belediyelerinin çocuklara yönelik sundukları hizmetler tespit edilmeye çalışılmış, bunları hangi yöntemlerle gerçekleştirdikleri, bir öncü araştırmayla saptanmaya çalışılmıştır. Söz konusu hizmetleri elektronik ortama nasıl yansıtılabildikleri incelenmiştir. Bu tespitleri yaparken, Kasım 2004-Kasım 2008 tarihlerinde gözlem, görüşme, telefonla ve e-posta ile mülakat ve web sayfası içerik taraması yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma bir alan araştırmasını içerecek biçimde tasarlanmıştır. Bir ön çalışma niteliği ile sınırlı tutulmuştur: “Bütçe”, “teknolojiye erişim”, “uzman personel bulabilme potansiyeli”, ilgili merkezi yönetim birimlerine erişim olanağı”, e-hizmete dönüşüm gibi güç bir alanda, (İstanbul dışında) diğer yöre belediyelerine göre daha iyi olanaklar edinebilecekleri varsayılarak; araştırmacıların erişiminin de daha etkin olacağı düşünüülerek, Ankara’daki ilçeler seçilmiştir. İlk aşamada (bir konferansa sunum yapılacağı tarihte) 2004’te ve sonra yine e-kamu hizmetlerine geçişin aşamalarının zaman alabileceği dikkate alınarak ve gelişmeler oldu ise saptayabilmek

açısından, ikinci kez, 2006’da toplanan ve 2008’de güncellenen veriler incelenmiştir. İlgili kurumlardaki “bilgi sistemi yöneticileri” ve birim yöneticilerine” e-posta ve telefon yöntemiyle ilgili sorular iletilmiştir:

1. “Belediyenizde çocuklara yönelik ne tür hizmetler veriyorsunuz?”
2. Bu hizmetleri hangi yollar ile veriyorsunuz ve duyuruyorsunuz? Bu yollar arasında internet ve web sayfası nasıl bir yer tutuyor?”
3. Çocuklara yönelik şu an vermediğiniz ne gibi hizmetler vermeyi planlıyorsunuz?”
4. Bu hizmetlerin verilmesinde veya duyurulmasında interneti ne şekilde kullanıyor ya da kullanmayı düşünüyorsunuz? Bu hizmetlerin maliyetleri azaltacağını düşünüyor musunuz?” gibi sorular yöneltilmiştir.

Kimi zaman telefon ile de ilgili yönetici ya da belirlediği bir uzmanla görüşülmüştür. Ayrıca, “web içerik taraması” yapıp özellikle “çocuklara yönelik” alanlarda yer verilen “ilan/duyuru/hizmet/tamamlanan çalışmalar/belediye başkanının mesajı/ilgili birimlere aktarımlar/eklenen fotoğraflar/listeler/web sayfaları/web sitesi haritaları gibi çeşitli veriler değerlendirilmiştir. Verilerin, çoğunlukla “web sayfası” ortamında edinilmesi, zaman içerisinde yeniden erişilebilirliği, erişim, güncelleme sıklığı, tüm hizmetleri yansıtılabilirliği vb. sorular, güvenilirliği de etkileyebilir. Bununla birlikte, eğer bir hizmet yerine getirilmekte ise, belediyelerin bunu duyurmakta oldukça “istekli” davranacakları” varsayılabilir. Çalışma sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

BULGULAR

Belediye hizmetleri genelde web sayfaları ya da e-posta iletişimi gibi yollar yerine yerel basın (gazete, radyo, TV), sokaklara asılan afişler ve vatandaşın (kentdaş/hemşehri) hizmetlerden birbirlerini haberdar etmesi yollarıyla duyurulmaktadır. Bu duruma teknik hizmetleri yapacak personelin (örneğin belediyenin web sayfasını oluşturan ve güncelleyen teknik çalışanlar) sınırlı oluşu kadar vatandaşın web'e çok ilgi göstermeyişi de neden olmaktadır. Web sayfalarında verildiği belirtilen hizmetler nispeten sınırlı olup, bu çalışmada yapıldığı gibi belediyedeki ilgili çalışanla yapılacak bir telefon görüşmesi veya hizmetin verildiği birime yapılan bir ziyaret, web sayfalarına yansımayan hizmetlerin de çocuklara sağlandığını göstermektedir.

Söz konusu belediyeler tarafından çocuklara yönelik olarak sunulan hizmetler,

- (1) sportif,
- (2) kültürel,
- (3) bilgi ve yetenek kazandırmaya yönelik,
- (4) önleyici ve
- (5) yardım amaçlı hizmetler olmak üzere beş grupta toplanabilir.

Sportif hizmetler ağırlıklı olarak yaz aylarında verilen spor (futbol, basketbol, yüzme vb.) kurslarıdır. *Kültürel hizmetler*, kütüphane ziyaretleri, yine özellikle hafta sonları ve yaz aylarında veya Ramazan ayında sunulan çocuk tiyatrosu, diksiyon kursları, korolar, halk oyunları, resim/elişi sergileri, şiir ve öykü yarış-

maları, başarılı öğrencilerin yaz kampı gezisi gibi faaliyetlerdir. Bilgi ve yetenek kazandırmaya yönelik hizmetlere bilgisayar kursları örnek gösterilebilir.

Önleyici hizmetler, kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:

1. Sağlık-odaklı önleyici hizmetler, göz ve diş taramaları gibi hastalıkları erken tespit edip gerekli tedavileri yapmak amacı taşımaktadır.
2. Toplumsal-odaklı önleyici hizmetlere ise eğitimsiz ve/veya etraftan ve aileden ilgi görmeyen, suç ve madde bağımlılığı riski bulunan çocukların henüz bağımlı olmadan veya suç işlemeyen tekrar topluma kazandırılması projeleri örnek gösterilebilir.

Son olarak, *yardım hizmetleri* de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:

1. *Grup-odaklı yardım hizmetleri* özür-lü çocuklar veya yetiştirme yurdunda kalan çocuklar gibi özel ihtiyaçları olan gruplara yönelik hizmetlerdir. Örneğin, incelenen belediyeler arasında özür-lü evleri açan veya açmayı veya sokak çocuklarını yerel düzeyde korumayı planlayanları vardır.
2. *Genel yardım hizmetleri* ise daha çok yoksul çocuklara yönelik olan toplu sünnet törenleri, burslar, eğitim-öğretim yılları başında kitap, kırtasiye ve giyim gibi ihtiyaçların teminini ve daha genel hizmetler olan kreş hizmetini kapsamaktadır.

Araştırmada incelenen belediyelerde yukarıda tanımları verilen hangi hizmetlerin sunulduğu aşağıdaki Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Belediye Web Sayfalarında Çocuklara Yönelik Hizmetler

BELEDİYELER	ÇOCUKLARA YÖNELİK VERİLEN HİZMET ÇEŞİTLERİ						
	Sportif Hizmetler	Kültürel Hizmetler	Bilgi ve Yetenek Kazandırmaya Yönelik Hizmetler	Önleyici Hizmetler		Yardım Amaçlı Hizmetler	
				Sağlık- Odaklı Önleyici Hizmetler	Toplumsal- Odaklı Önleyici Hizmetler	Grup-Odaklı Yardım Hizmetleri	Genel Yardım Hizmetleri
Altındağ Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Çankaya Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Etimesgut Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Gölbaşı Belediyesi		*				*	*
Keçiören Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Mamak Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Sincan Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*
Ankara B. Belediyesi	*	*	*	*	*	*	*

Kaynak: Makalenin yazarları tarafından Temmuz 2006-Kasım 2008 döneminde belediye web sayfalarında yapılan tarama.

* İşareti söz konusu hizmetin belediye web sayfasında bulunduğunu göstermektedir.

DEĞERLENDİRME

Belediyeler, ne tür hizmetleri kendi görevleri addetmektedir? Bir belediyenin kendi görev sahasını yorumlamasında “idealler” veya “uygulamadaki gerçekler” söz konusu karara etki etmekte midir? Bu sorular ayrı araştırmalara konu olabilecek denli yoğun incelemeleri gerektirebilir. Ekonomik mantık, ister istemez, maliyet-yarar analizi ve kaynakların sınırlı olması durumunda önceliklerin belirlenmesine gerekçe oluşturabilir. Ölçek ekonomisi sorunu, bazı hizmetlerin daha küçük ölçekte sunulmasını güçleştirebilir. Ölçeği büyütüp ölçek ekonomisinden yararlanma arzusu, bazı hizmetlerin büyük-şehir belediyelerine veya belediye birliklerine havale edilmesi sonucunu doğurabilir. Nitekim, büyükşehir hizmet alanı ve de hizmetleri genişleme eğilimindedir ve hemen her hizmet ve ihtiyaç konusunda, Büyükşehir belediyelerinden beklentiler de artabilir. Bir diğer ihtimal de (Ömürgönülşen vd., 2005: 270), özellikle aynı siyasi partiye mensup belediyeye çalışanlarının çevrelerinde faaliyet gösteren diğer belediyelerin sunduğu hizmetler hakkında bilgi sahibi oldukça hizmetleri çeşitlendirme ve sunma açılarından birörnekleştirmeleridir.

Belediyelerin görev sahasını belirlemedeki bir diğer önemli konu olarak yerleşme olgusu ve talebi hangi düzeydedir? Yurttaşlar hangi hizmetleri talep etmektedir? Böylesi sorular da hizmet sağlanması kararlarını etkileyebilir. Örneğin, daha önce hiçbir yurttaş/veli bir ilçe belediyesine “çocuklara yönelik şu veya bu hizmeti sunması ve bunu yaparken bilgisayar, İnternet, web sayfası, elektronik ortam araç ve gereçlerinden azami yararlanması konusunda görüş dile getirmiş midir? Ya da bir belediye

görevlisinin belirttiği gibi: “Web sitesine vatandaşlarca ilgi gösterilmiyor” ve/veya “teknik kadro yetersizliği” sorunu olabilir. Avrupa Birliği üyelik veya uyum tartışmaları ve diğer uluslararası bağlamlar günlük uygulama ve örnekler ne derece eşlik edebilmektedir? Bu ve benzeri sorular da, ayrıca diğer araştırmalara konu edilebilir. Yine de günümüzde var olan bilgisayar ve İnternet yatırımlarından yararlanılarak, ilgili belediyelerinin yapabileceği bir dizi çalışma ve hizmet olduğu önerilebilir.

Bu genel değerlendirmeden sonra bu çalışmada incelenen büyükşehir ve yedi ilçe belediyesinin çocuklara yönelik hizmetleri elektronik ortama ne ölçüde taşıyabildiği konusundaki daha özel değerlendirmelere geçilebilir. Geleneksel görevlerin tümüyle web ortamına aktarılmadığı görülebilmektedir. Kaldı ki, gelişen talep ve kamu düzenlemeleri üzerine, daha önceki “dışsallıklar” başlığı altında da değinilmişti. Aşağıda sunulan değerlendirmeler, web sayfalarının yapısal değil işlevsel (hizmete göre) olarak düzenlenmesi, web sayfalarındaki yazı/fotoğraf oranının analizi, web sayfasından hizmet sunumunda “koruyucu sağlık” önlemlerinin gözetilmesi ve İnternet sayfaları ve e-posta gibi yeni teknolojilerin belediyelerce çok da *etkili kullanılmadığı* gözlemlerinden oluşmaktadır.

Belediyelerde çocuklara yönelik hizmetler sadece Aile ve Çocuk Hizmetleri veya Eğitim, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlükleri gibi birimlerce verilmektedir. Eğitimden, sağlıktan ve koluk hizmetlerinden sorumlu diğer birçok birim de bu hizmetlerin sunulmasında rol almaktadırlar. Bu durum, belediyelerin web sayfalarını çocuklara verilen hizmetler için ziyaret eden kullanıcıla-

ra, ihtiyaç duydukları bilgi ve hizmetlere ulaşmada zorluk yaşatabilir. Söz konusu bilgi ve hizmetlerin bir arada kolayca bulunabilecek bir başlık altında İnternet ortamında sunulması yukarıda özetlenen soruna bir çözüm olabilir. Burada istenen, web sayfalarının belediye örgütlenmesini yansıtan bir şekilde değil, sunulan hizmetlere göre (örneğin “çocuklara sunulan hizmetler” başlığı altında) tasarlanmasıdır. Gerçi bu sorun sadece çocuklara yönelik hizmetlere özgü değildir. Özel sektör temsilcileri, belediyeye çalışanları, belediyeden hizmet alan vatandaşlar da belediyenin yönetim birimlerinin değil, verilen hizmetlerin odak alındığı bir web tasarım anlayışından yararlanabilirler. Somut bir örnek verecek olursak, belediye web sitesinin açılış sayfasında sağ veya sol köşede, belediye birimlerinin sıralanması yerine, verilen hizmetlerin veya hizmet alıcısı grupların isimlerinin sıralanması ve buralara erişildiğinde (tıklandığında) o grupları ilgilendiren hizmetlerin ekranda belirmesi kolaylıkla sağlanabilir.

Belediye web sayfalarında yazı/fotoğraf oranının fotoğraf lehine yüksek olduğu gözlenmektedir. Örneğin belediyenin bir sünnet etkinliği iki paragraf ve iki fotoğrafla anlatılabilecekken, bu etkinliğin web sayfasında 15-20 fotoğrafla anlatılması tercih edilebilmektedir. Aşırı fotoğraf kullanımı, görselliği baskın hale getirmesi, sayfanın yükleme zamanını uzatması ve içeriğe çok da bir katkıda bulunmaması itibarıyla bir web tasarımı eksikliği olarak yorumlanabilir.² Aynı durum, görsel kültürün baskın

olduğu ve insanların okumaya alışkın olmadığı bir toplumda (ve ortamda -İnternet-) belediyelerin yaptıklarını halka az yazıyla iletmesinin bir aracı olarak da değerlendirilebilir. Bir diğer yorum ise, fotoğraflarda belediye yetkililerinin hizmeti alanlarla beraber veya kendi başlarına sıkça görüntülenmesi yoluyla kişilerin ve belediyenin bir çeşit “propagandasının” yapıldığı izlenimi olabilir.

Çocuklara web sayfasından hizmet sunumunda “koruyucu sağlık” önlemlerinin gözetilmesi de gerekmektedir: Uzmanlara göre, “elektronik iletişim ağına adım atmak için ideal yaş 11’dir” (Bebeğim ve Biz, 2004: 86-87). Toplam bilgisayar izleme süresi sınırı okul öncesi çağındaki (0-6 yaş) çocuklarda 1 saat, ilköğretim dönemindeki çocuklarda en fazla 2 saat olarak belirtilmektedir. Yine de araştırmalara gereksinim vardır ve anne-babalar ile uzmanların incelemesi, gözetim ve denetimi sürmelidir. Belediyelerin çocuklara yönelik web sayfası ve İnternet üzerinden hizmetlerinin de uzmanlarca hazırlanması gerektiği açıktır. Ayrıca, İnternet iyi kullanıldığında ‘güçlü bir eğitim aracı’ olabilir ve ‘20 dakika içinde yeterli bilgi alması yönünde çocuk yönlendirilmelidir’. Belirli ilgi alanlarına göre (spor alanları, kent haritaları vb.) site ve destek hizmetleri bilgileriyle donatılmış sistemlerin kullanıma açılması, uygun olan verilerin yüklenmesi önem kazanmaktadır. Çocukların ‘içeride dönüklük’ ya da diğer sorunları varsa, toplumsallaşma ortamı ve danışmanlık hizmetleri verilebilmesi onları hayata bağlayabilir, ancak bu tür hizmetler bir tür ‘İnternet bağımlılığı’ da oluşturmamalıdır. Bilgisayar kullanımının getirebileceği sağlık sorunlarına karşı mesafe konmalı; süre/ konu/ eri-

² Web tasarımında grafik kullanımının temel kuralları ve abartılı kullanım örnekleri için bakınız, [<http://usability.gov/guidelines/graphics.html#one>].

şim/ kişisel bilgi güvenliği gibi alanlarda denetim sistemiyle sınırlar getirilerek önlem alınmalıdır. Ancak bundan sonradır ki, çocuklara yönelik web sayfası tasarımının *alt başlıklarına* geçilebilir.

Belediyelerin çocuklara verdiği hizmetlerin duyurulmasında, bu yazının konusu olan İnternet sayfaları ve e-posta gibi yeni teknolojilerin belediyelerce çok da etkili kullanılmadığı gözlenmektedir. Bu durumda İnternet kullanımının, özellikle orta-alt gelir gruplarında, pek yaygın olmaması ve dolayısıyla teknoloji kullanımının ilgi görmemesinde, belediyelerin teknik altyapı ve eleman eksiklikleri gibi etmenlerin rolü olabilir. Çalışmamızda incelediğimiz belediyelerin hemen hepsi yerel basın (radyo ve TV), afiş ve kişiler arası iletişim yöntemleriyle duyurunun İnternet sayfaları ve e-postaya göre daha pratik ve ekonomik olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda belediyelerin ve belediyeden hizmet alan kişi ve grupların teknik ve personel altyapısında gelişmelere paralel olarak İnternet sayfaları ve e-posta kullanımının artacağı ve içerik olarak da çeşitleneceği öngörülebilir. Bunun yanında ülkemizde her 100 hane halkından 73'ünde bulunan cep telefonları yoluyla, içinde çocuklara yönelik hizmetlerin de bulunduğu kamusal bilgi ve hizmetlerin artan oranda sunulacağı da öngörülebilir (Yıldız, 2006).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, belediyelerin İnternet sayfaları ve e-posta yoluyla çocuklara sunduğu hizmetler konusunda geliştirilmesinde yarar görülebilecek alanlar bulunmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmeye çalışılmasına yönelik araştırmalar, planlamalar, uygulamalara önem verilmeli-

dir. Geleceğe yönelik olarak aşağıdaki konularda öneriler sıralanmıştır:

1. İlk olarak, belediyeler, "çocuklara ve ailelerine özel hizmet" sunma gereksinimi ve sorunsalını tanımlayabilmelidir. Bu bağlamda aileler ve çocukları kapsayan araştırmalar yapılmalıdır.
2. İkinci olarak, belediyelerin İnternet sayfaları ve e-posta yoluyla e-danışmanlık/ web-yayıncılığı (web-casting), ailelerin ve çocukların "yerel web sayfası bağları" ya da "seyir defteri"/günce (blogging) oluşturabilmesi gibi yeni hizmetleri sunma olanağı yaratması gerekmektedir.
3. Üçüncü olarak, bir grup ailenin kendi aralarında sözleşip çocukları ile çocuklara yönelik bir eğitim ve benzeri bir toplantı programı yapmalarının koordine edilebilir. Yanlarına belediyeden de bir sosyal hizmet uzmanı olarak Web yardımıyla eşgüdüm kurması türü faaliyet örnekleri çoğaltılabilir; mahalle musiki cemiyeti çocuk korosunun bir ilkokul bahçesinde ya da varsa muhtarlık toplantı salonunda bir araya gelmesinin organize edilmesi, uygun yaşlıların voleybol takımı kurmaları ve ailelerini de maçları izlemeye davet edebilmelerini duyurabilmeleri gibi. Burada amaç, çocukların ailelerinin belediyeden görece daha bağımsız bir biçimde veya az ölçüde bir yardım olarak kendi faaliyetlerini belediye kanalı ile belediyenin tesis ve olanaklarının desteğini alarak yapabilmeleridir. Böylelikle hizmeti alanların (çocuklar ve velilerin) faaliyet alanı, hizmeti verenin (bu durumda belediyenin) sunduğu hizmet çeşit-

leri ile sınırlı kalmamakta; vatandaşlar planlayabildikleri hizmetleri de, hizmetin sunumuna katılarak söz konusu hizmet yelpazesine katılmaktadırlar. Bu durum, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 77. maddesinde belirtilen, belediye hizmetlerinin sunulmasında gönüllü kişilerden de yararlanılması düşüncesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Kamu yönetimi sistemine başarılı bir tanıtım sistemiyle giriş, yerel düzeyde katılım, yerel yönetim sistemlerine (gönüllü ailelerin de katkısıyla) destek sağlanması böylelikle olası olabilir.

4. Dördüncü olarak, yukarıda da açıklandığı gibi, belediyenin kendi yönetim yapısını değil hizmet alanlarını yansıtan bir web sayfası tasarımı yaptırması önerilebilir. Bu tür bir web sayfası yapısı çok daha kullanıcı dostu (user-friendly), yani kullanımı kolay olacaktır.
5. Son olarak, bu çalışma her ne kadar belediyelerle ilgili olsa da, diğer bir yerel yönetim birimi olan il özel idarelerine de 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile çocuklara yönelik hizmet sorumluklarının verildiğini ve böylece il özel idarelerinin de bu konuda önemli bir *idari birim* olduğunu belirtmek gerekmektedir. Söz konusu yasa, il özel idaresinin çocuklarla ilgili görev ve sorumluluklarını; mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla, 6/a fıkrasında, "çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları açmak", 65. maddesinde, "yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürnlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak" olarak saymıştır. Bu hizmetlerin sunumunda kullanılmak

üzere gönüllü kişilerin çalıştırılması 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 77. maddesinde olduğu gibi 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 65. maddesinde de tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla, "ailelere ve çocuklara" yönelik "web tabanlı" e-hizmet ürününün il özel idaresi birimlerince de dikkate alınması düşünülebilir.

KAYNAKÇA

"Altındağ İlçe Belediyesi Web Sayfası", <http://www.altindag-bld.gov.tr> (05-12.11.2004, Mayıs 2006).

Atauz, S., Topçuoğlu R. A., Akbaş E. (2007) "A Brief Introduction to the Discussions on Social Cohesion and Their Relevance for Social Work", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18, Nisan: 7-14.

Bartlett, S. (2002) "Building Better Cities with Children and Youth", *Environment and Urbanization*, 14: 3-10.

Bebeğim ve Biz, Kasım 2004.

Chawla, L. (2002) "Insight, Creativity and Thoughts on the Environment: Integration Children and Youth into Human Settlement Development", *Environment and Urbanization*, 14: 11-22.

"Çankaya İlçe Belediyesi Web Sayfası", <http://www.cankaya-bld.gov.tr> (05-12.11.2004, Mayıs 2006).

İlçe Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Dairelerinden Yetkililerle Yapılan Telefon Görüşmeleri, 5-12 Kasım 2004; E-posta Görüşmeleri, Ocak-Temmuz 2006.

Digital Youth Research: Kids' Informal Learning with Digital Media; (<http://digitalyouth.sims.berkeley.edu>.) (erişim 24.3.2008).

"Etimesgut İlçe Belediyesi Web Sayfası" <http://www.etimesgut-bld.gov.tr/> (05-12.11.2004; 13.06.2005, Mayıs 2006).

Gant, J., Ijams, D. S. (2004) "Digital Government & Geographic Information Sys-

- tems", Pavlichev, A. ve Garson, G. D. (ed.), *Digital Government: Principles and Best Practices*, Hershey, PA: Idea Group Publishing, 248- 262.
- Gerodimos, R. (2008) "Mobilising Young Citizens in the UK: A Content Analysis of Youth and Issue Websites", *Information, Communication & Society*, 11 (7) October: 964-988.
- "Gölbaşı İlçe Belediyesi Web Sayfası" <http://www.golbasi-bld.gov.tr> (13.06.2005, Mayıs 2006).
- Grierson, T., Dijk, M. W. V., Dozois, E., Mascher, J. (2006) "Using the Internet to Build Community Capacity for Healthy Public Policy", *Health Promotion Practice*, 7: 13-22.
- Güner, A. (2007) "Nasıl Bir Hizmet Bölüşümü? Temel İlkeler ve Türkiye Uygulaması", (Ed. Ayşegül Mengi), *Ruşen Keleş'e Armağan, Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları: 47-66.
- Hürriyet (2008a), "Büyükşehir'in Tüm Birimleri Tek Çatı Altında Toplanıyor", 25.10.2008.
- Hürriyet (2008b), "Bilişim Çağında Bilişimciye Kadro Yok", 25.10.2008.
- Hürriyet (2008c), "Çocuklarımız Zehirleyen İnternet-Cafeler", 29.10.2008.
- "Keçiören İlçe Belediyesi Web Sayfası" <http://www.kecioren.bel.tr/> (05-12.11.2004, Mayıs 2006).
- Knowles-Yanes, K. L. (2005) "Children's Participation in Planning Processes", *Journal of Planning Literature*, 20: 3-13.
- Loader, B. (2007) *Young Citizens in the Digital Age: Political Engagement, Young People and New Media*, Abington: Routledge.
- "Mamak İlçe Belediyesi Web Sayfası" <http://www.mamak.bel.tr/> (05-12.11.2004, Mayıs 2006).
- McKinsey Report (2008) "How IT can Cut Carbon Emissions" (http://www.mckinseyquarterly.com/Information_Technology/Management/How_IT_can_cut_carbon_emissions_2221_abstract) (Erişim 15.10.2008).
- North, S., Snyder, I., Bulfin, S. (2008) "Digital Tastes: Social Class and Young Peoples' Technology Use", *Information, Communication & Society*, 11 (7) 895-911.
- Ömürgönülşen, U., Aksoy, S., Celep, H., Çakmak, M., Kaya, U. L., Kızılöz, G. (2005) "Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Metropol İlçe Belediyelerinin Ankara Kentindeki Hizmetleri Örneğinde Belediyelerin Çocuklara Yönelik Hizmetleri", *II. Türk Belediyecilik Sempozyumu*, Keçiören Belediyesi, Ankara.
- Ömürgönülşen, U. (2007) "Türkiye'de Belediyelerin Çocuklara Yönelik Hizmetleri", (Ed. Ayşegül Mengi), *Ruşen Keleş'e Armağan, Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları: 117-121.
- Riggio, E., Kilbane, T. (2000) "The International Secretariat for Child-Friendly Cities: A Global Network for Urban Children", *Environment and Urbanization*, 12: 201-205.
- "Sincan İlçe Belediyesi Web Sayfası" <http://www.sincan-bld.gov.tr> (05-12.11.2004, Mayıs 2006).
- Şener, A., Babaoğlu, M. (2007) "Çocuk ve Genç Tüketiciler", *Tüketici Yazıları (I)*, Editörler: A. Şener ve M. Babaoğlu, Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM, Ankara: 127-152.
- Topaloğlu, M. (2007) "Çocuk Koruma Kanunundaki Tedbirler Sorunu", *Terazi Hukuk Dergisi*, 12, Ağustos 2007, Ankara: 71-81.
- Ulusoy, A., Akdemir, T. (2001) *Mahalli İdareler: Teori, Uygulama, Maliye*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Xie, B. (2008) "Civic Engagement Among Older Chinese Internet Users", *Journal of Applied Gerontology*, 27 (4) August: 424-445.

Yıldız, M., Öktem, M. K. (2005) "Ankara Büyükşehir İlçe Belediyelerinin Çocuklara Yönelik Hizmetlerinin Elektronik Ortama Taşınabilirliği", *II. Türk Belediyecilik Sempozyumu: Çocuklar İçin Güvenli Kent (Uluslararası Katılımlı) 9-10 Mart 2005*, Hacettepe Üniversitesi ve Keçiören Belediyesi.

Yıldız, M. (2006) "Kamu Siyasaları Açısından Cep Telefonu Teknolojisi ve Mobil Devletin Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24, (1) 241-263.

Derleme

TÜRKİYE'DE ÜCRET KARŞILIĞI ÖZÜRLÜ KADIN İŞGÜCÜ İSTİHDAMININ BELİRLEYİCİ DEĞİŞKENLERİ

Determining the Parameters of Paid Employment of Disabled Women in Turkey

İnci KAYHAN KUZGUN*

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

ÖZET

Bu makalenin amacı, Türkiye'de özürlü kadının işgücü piyasasında ücret karşılığı istihdamını belirleyen değişkenlerin belirlenmesidir. Bu açıdan, çalışma Türkiye'de ücret karşılığı özürlü kadın işgücü istihdamını gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de kadının ve özürülerinin ücret karşılığı işgücüne katılımını belirleyen değişkenler, özürlü kadının ücret karşılığı istihdamını da belirlemektedir. Bu değişkenler, özürlü kadın işgücünün bireysel özellikleri, yasal düzenlemeler ve makro ekonomik ko-

şullardır. Sonuç olarak, Türkiye'de özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamında bireysel özellikleri yanında, yasal ve makro ekonomik değişkenler etkili olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Türkiye, özürlü kadın işgücü, ücret karşılığı istihdam, yasal düzenlemeler, makro ekonomik parametreler.*

ABSTRACT

The aim of this paper is to determine the parameters affecting the paid employment of disabled women in Turkey. In this respect, the study aims to overview the paid employment of the disabled female labour. The parameters that affect the participation of women and disabled people in the labour force also affect the paid employment of disabled women. These parameters are the individual qualification of disabled women labour, legal regulations and the macro economic conditions. As a result, not only the personal qualifications of disabled women, but also legal and macro economic parameters affect the paid employment of disabled womens in Turkey.

Key Words: *Turkey, disabled woman, paid employment, legal regulations, macro economic parameters.*

GİRİŞ

Sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ne olursa olsun, özürlü kadın işgücü istihdamı bütün ülkeler için önem taşımaktadır. İşgücünün kadın ve özürlü olması, dezavantajlı gruplar arasında ilk sırada yer almasını gerektirmektedir. İşgücü piyasasında, işgücüne katılım açısından özürüler, ağır derece özürüler,

düşük ücretle çalışabilecek özürllüer ve beceri kazandırılabilir olacak özürllüer olarak gruplandırılmaktadır (Doeringer,1969:247). Uluslararası alanda da özürllüerinin, kısıtlılıklarının derecesinin istihdam edilmelerinde esas alınmakta (ILO, 1984a:101-110) ve işgücü piyasası koşullarında istihdam edilmeleri "open employment" kavramı ile açıklanmaktadır (ILO, 1984:74).

İstihdamın sosyal ve ekonomik yönü istihdam edilmenin, kişinin toplumla bütünleşmesinin bir yolu olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, özürllüerinin toplumla bütünleşmelerinde karşılanması gereken gereksinimleri arasında, istihdam olanaklarının sağlanması da sayılmaktadır (Şahin, 2005). Bu yaklaşımla, işgücü piyasasında istihdam edilebilirlikleri düşük olan özürllüer, kadınlar, gençler, yaşlılar ve emekliler istihdam politikası açısından korunması gereken hedef gruplar içinde sayılmakta (DPT,1982:26), bu grupların işgücü piyasasına katılımlarında eşitliğin sağlanmasının gerekliliği kabul edilerek (SPO, 2007:91), işgücü piyasasına girişte karşılaştıkları güçlüklerin giderilmesi görevi devlete verilmiş bulunmaktadır (DPT, 1985:400, 403). Ulusal istihdam planı ve stratejisinin oluşturulmaması ve eğitim ve istihdam politikaları arasında eşgüdüm sağlanamaması, özürllü işgücü istihdamının çözümünü de engellemektedir.

Türkiye'de özürllüerinin işgücüne katılımı konusundaki tek kapsamlı araştırma Başbakanlık Özürllüer İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürllüer Araştırması'dır. Bu araştırmanın sonucuna göre, toplam nüfus içinde özürllü nüfusun payı %12,29' iken; kadın özürllüerinin payının

(%13,45), erkek özürllüerinin payına göre yüksekliği (%11,00) (ÖZİDA, 2006), Türkiye'de olası özürllü kadın işgücü arzı hakkında fikir vermektedir. Araştırmaya göre 15 yaş üzerindeki nüfus esas alındığında, özürllüerinin %78'i işgücüne katılmamaktadır (ÖZİDA, 2006). Nitekim, Türkiye'de özürllüerinin işgücü piyasasının dışında kaldığı gözlenmekte ve işgücüne katılımlarının çok düşük düzeyde gerçekleştiği ifade edilmektedir (Altan, 1998:34). DİE'nin 2002 Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçlarına göre ise, 15 ve üstü yaş grubunda Türkiye'de kendi isteği ile işgücüne katılmayan nüfus içinde özürllüerinin oranı 2001 yılında %9,5 iken, bu oran 2002 yılında %10,1'e çıkmıştır (DİE, 2003). Bu değişim, işgücü piyasası dışında kalan özürllüerinin sayısındaki artışı ortaya koymaktadır. Özürllülük, yaşlılık ve hastalık nedeniyle işgücüne dahil olmayan 15 ve üstü yaş grubundaki nüfus, TÜİK' in 2004 Hane Halkı İşgücü İstatistiklerine göre toplam nüfusun %11,57'sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2006:280). Söz konusu araştırmanın sonuçlarından 12 ve üstü yaş grubunda işgücüne katılım oranının özürllü erkek işgücü için %32,22 ve özürllü kadın işgücü için % 6,71 olduğu, özürllü kadın işgücünün % 93'ünün ekonomik faaliyetlere katılmadığı, % 5'inin istihdam edildiği ve ancak %1'nin ücret karşılığı iş aradığı belirtilmektedir (DİE, 2002:45). Bu oranlar, özürllü kadın nüfusun bağımlılık oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye'de özürllü kadın işgücünün işgücüne katılım oranı, kırsal ve kentsel kesim ve bölgeler itibariyle de farklıdır. Özürllü kadın işgücünün işgücüne katılım oranı kentsel kesimde % 8,8 iken, kırsal kesimde % 54,51'dir (DİE, 2002:45) ve Türkiye'de kadının

kentsel ve kırsal kesim itibariyle işgücüne katılımıyla paralellik göstermektedir. TÜİK' in Hane Halkı İşgücü İstatistiklerine göre 2006 yılı itibariyle Türkiye'de işgücüne katılım oranı kadınlar için % 24,9 iken, bu oran kentsel kesimde % 19,9 ve kırsal kesimde ise % 33,0'dır (TÜİK, 2006:13).

Türkiye'de Ücret Karşılığı Özürlü Kadın İşgücü İstihdamını Belirleyen Değişkenler

Özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamında birden çok değişken etkilidir. Bir yaklaşıma göre, özürlü kişilerin ücret karşılığı istihdamını belirleyen değişkenler arasında özürlü kişinin mesleki bilgi ve tecrübe eksikliği, finansal teşviklerin yetersizliği, işe girişte mülakat ve başvuruda yaşanan sorunlar, işverenlerin bazı işlerin özürlülere uygun olmadığına ilişkin kanıları ve işveren ayrımcılığı sayılmaktadır (Burchardt, 2001:4). Bu çalışmada, özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı işgücüne katılımını belirleyen değişkenler bireysel demografik ve sosyo-ekonomik özellikler, yasal düzenlemeler ve makro-ekonomik koşullar olarak belirlenmiştir.

1- Bireysel demografik ve sosyo-ekonomik özellikler

İşgücünün bireysel özellikleri, demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden oluşmaktadır. İşgücü piyasasında, bireyin işsizlikle karşılaşma ihtimalinin bireysel özellikleri ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Elliot, 1997:478). Bu bağlamda, özürlü kadının yaşı, eğitim düzeyi, coğrafi dağılımı ve sosyal güvenlik kapsamında olup, olmama özürlü kadın işgücünün bireysel demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri arasında sayılmaktadır.

1.1- Kadın ve özürlü olmak

Türkiye'de kadın işgücü ve erkek işgücü istihdamı arasındaki farklılıklar, özürlü kadın işgücü istihdamına da yansımaktadır. Kadının ücret gelirin bağımlılığı ve işgücüne katılımı açısından ikincil işgücü olma özelliği, Türkiye'de daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellik, özürlü kadın işgücünün istihdamını olumsuz yönde etkilemekte ve özürlü kadın işgücünün ekonomik faaliyetlere katılımını kısıtlamaktadır. Özürlü ve kadın işgücü istihdamını artırmaya dönük politikalar belirlenip uygulanmakla birlikte, özürlü kadın işgücü istihdamına dönük belirlenmiş bir politika bulunmamaktadır.

1.2-Yaş

Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de özürlü nüfusun yarısı 34 yaşın altındadır (ÖZİDA, 2006). Bu oran, Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olmasının sonucudur. Cinsiyet itibariyle özürlülerin yaş gruplarına göre dağılımına ilişkin veri bulunmamakla birlikte, özürlülerin 15-39 geniş yaş grubunda yığılma gösterdiği anlaşılmaktadır (<http://www.ozida.gov.tr/araştırma/öztemelgosterge.htm>). Sonuç olarak bu bulgular, hangi biçimde olursa olsun genç işgücü işsizliği sorunuyla bağlantılı olarak özürlü kadın işgücü istihdamının ne kadar önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

1.3- Eğitim düzeyi

İşgücünün işgücüne katılımını belirleyen bireysel özellikleri arasında eğitim düzeyi de yer almaktadır. Türkiye'de 15 ve üstü yaş grubu içinde 2004 yılı itibari işgücünün % 69,5'i, istihdamın % 70,9'u ve işsizlerin % 58'i okuryazar olmayan-

lar ile lise altı eğitim düzeyine sahip işgücünden oluşmaktadır (DPT,2007:61). Bu, işgücünün tarım dışı sektörlere kaymasını da zorlaştırmakta ve yapısal işsizliğe neden olmaktadır. Yapısal işsizliğin nedenleri arasında işgücünün piyasada talep edilen mesleki bilgi ve becerilere sahip olmaması sayılmaktadır (Flanagan vd,1994:585). Türkiye’de genel olarak kadın nüfusun eğitim düzeyi düşük olmakla birlikte, özürlü kadınların eğitim düzeyinin daha düşüktür. Türkiye’de kadın nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 20,43 (TÜİK, 2006:39) iken, bu oran özürlü kadınlar arasında % 41,5’dir (ÖZİDA, 2006). Kırsal ve kentsel kesim itibariyle eğitim düzeyinde farklılıklar vardır. Eğitimde, cinsiyet ve özürlü olup/olmama göre fırsat eşitliğinin sağlanamaması, özürlü kadın işgücünün piyasada ücret karşılığı iş bulmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Özürülüler arasında okur-yazarlık oranı % 12,94 iken, okuma yazma bilmeyen özürlü erkeklerin oranı % 6,80 ve özürlü kadınların oranı ise % 18,83’dür ve üç geniş yaş grubunda okur-yazar olmayan özürlü kadınların oranı, daha fazladır (Başbakanlık, 2004:8, 9). Mesleki bilgi-beceri eksikliği, özürlü kadın işgücünün verimliliğini düşürmekte ve işgücü talebini azaltmaktadır. İşgücünün genel eğitim düzeyi yanında, talep edilen mesleki bilgi ve beceriye sahip olması da, istihdam edilebilirliğini belirlemektedir (Elliot,1997:478). Bu noktada Türkiye’ de özürülülerin işgücüne katılımlarını artırmak amacıyla Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR) tarafından, 1987 yılında çıkarılan “Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük” gereği açılan mesleki iyileştirme kurslarına katılımının yetersizliğine

dikkat çekilmektedir (Kuzgun ve Aydın, 2005:226). Özürülülere dönük olarak yapılan bir araştırmada ise, araştırmaya katılan özürlü deneklerin %71,1’inin iş ve meslek edindirme kurslarından yararlanmada güçlükle karşılaştıklarını ifade ettikleri belirtilmektedir (Burcu, 2007:189).

1.4-Coğrafi dağılımı

Türkiye’de bölgelerin, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi farklılıkları, özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamında belirleyicidir. Özürlü nüfusun bölgeler itibariyle dağılımında, özürlü nüfusun yoğun olduğu bölge Marmara Bölgesidir. Bu, bölgeyi sırasıyla Ege ve İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Yüksek sosyo-ekonomik gelişme düzeyine sahip bölgelerde, kadın işgücünün ücret karşılığı işgücüne katılım oranının yüksekliğine bağlı olarak, bu bölgelerde özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı istihdam edilme olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Özürülüler araştırmasına göre, özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı iş bulma şansı ile Türkiye’de bölgesel gelişme düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Özürlü kadın işgücü arasında en yüksek işsizliğin %36,71’lik oranla Doğu Anadolu Bölgesinde yaşandığı ve en düşük işsizlik oranının ise Marmara Bölgesine ait olduğu belirtilmektedir (DİE, 2002:47).

1.5-Sosyal güvenlik kapsamında olma

Türkiye’de sosyal güvenlik kapsamında olmak özürülüler için ayrı bir önem taşımaktadır. Söz konusu araştırmaya göre özürülülerin %65’i sosyal güvenlik kapsamında iken: bu oran erkek özürülüler için %67,96 ve kadın özürülüler

için ise %17,4'dür ve özürlü erkeklerin %82,96'sının aktif sigortalı iken; özürlü kadınlar için bu oranın %2,96'dır (<http://www.ozida.gov.tr/araştırma/öztemelgösterge.htm>). Bu oranlar, özürlü kadınların sağlık yardımlarından pasif sigortalı olarak yararlanmaları yanında özürlü kadın işgücünün, işgücüne katılım oranının düşüklüğü de göstermektedir.

2- Yasal düzenlemeler

İşgücü piyasasına ilişkin yasal düzenlemeler de, Türkiye'de özürlü kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu kapsamda, Türkiye'de özürlülere ve kadın işgücüne dönük pozitif ayırimcılığın prim teşviki ile desteklenmesi, esnek istihdam biçimlerinin düzenlenmesi ve İŞKUR' un özürlülere dönük eşleme hizmetinin sağlanmasında tekel oluşturması alt belirleyici değişkenler olarak kabul edilmiştir.

2.1- Prim teşvikli kota sistemi

Özürlü işgücü istihdamının sosyo-ekonomik bir sorun olarak algılanması, I.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde pozitif ayırimcılığa dayalı kota uygulamasına geçilmiştir (Kettle,1985:8). Türkiye'de ise özürlülerin ücret karşılığı istihdamında kota uygulaması, ilk defa 854 sayılı Deniz İş Kanunu'nda yer almıştır. Daha sonra, 1475 ve 4857 sayılı İş Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu ve Özelleştirme Kanunu'nda da aynı yaklaşım benimsenmiştir. Türkiye'de işverene özürlülerin istihdamında yükümlülük getirilmesi, iş hukukundaki iş sözleşmesi yapma özgürlüğünün sosyal düşüncelerle sınırlandırılması

ilkesine dayandırılmakta ve işverenin sözleşme yapma zorunluluğu içinde düzenlenmektedir (Çelik, 2003: 104). Bununla birlikte, kota uygulamasından istenilen sonucun alındığını söylemek mümkün değildir.

Son düzenleme ile özürlülerin işgücüne katılımını sağlamada, finansal teşviklere yer verilmiş ve özürlü sigortalı çalıştıran işverenlerin prim teşvikinden yararlandırılmaları yaklaşımı benimsenmiştir. Bu amaçla, 5763 sayılı Kanunun 2. Maddesi ile işverene özürlü istihdam etme yükümlüğü getiren 4857 sayılı İş Kanununun 30. maddesi değiştirilmiştir. Buna göre, elli ve daha fazla işçi istihdam eden ve toplam işçi sayısının %3'ü kadar özürlü işçi istihdam etmekle yükümlü tutulan özel sektör firmalarının prim teşvikinden yararlandırılmaktadır. Prim teşvikinden yararlanma iki şekilde gerçekleşmektedir.

İlk olarak, yükümlülük kapsamında özürlü işgücü istihdam eden işverenlerin prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan işveren prim payının tamamının Hazine tarafından karşılanması öngörülmüştür. İkinci olarak, işveren tarafından kanunda öngörülen %3'lük kontenjanın aşılması halinde ve yükümlülük kapsamında olmamakla birlikte özürlü işgücü istihdamında işveren priminin %50'sinin Hazine tarafından karşılanmaktadır. Özürlü işgücünün prime esas kazanç alt sınırı üzerinde bir ücret alması halinde, ortaya çıkan prim farkının işveren tarafından ödenmesi öngörülmüştür. Düzenlemenin amacı, işverenin prim yükünü, dolayısıyla işverene maliyetini azaltarak özürlü işgücü istihdamını teşvik etmektir. Özürlü işgücünün işveren primlerinin, hazineden karşılanmasının bütçeye mali yük getireceği kabul edilmekle birlikte, özürlü

işgücünün ücret karşılığı istihdamın yaratacağı sosyal ve psikolojik tatmin de mali yükün ağırlığını azaltacaktır.

İşverene getirilen istihdam yükümlülüklerinin kayıt dışı istihdamı besleyen mali nedenler arasında sayıldığı (SGK, 2006) dikkate alındığında, bu düzenlemenin kayıt dışı istihdamın kontrol altına alınmasında da olumlu etki yapması beklenmektedir. Bununla birlikte düzenleme içinde, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığa yer verilmemiştir. Bu noktanın ihmal edilmesi, düzenlemenin ekisik yönünü oluşturmaktadır.

Mevcut istihdamda ek olarak kadın işgücü istihdamında beş yıllık süre içinde işveren payının kademeli olarak Hazine tarafından karşılanmasının kabulü, Türkiye'de işgücü piyasasında kadın işgücüne dönük pozitif ayrımcılık anlamına gelmekte ve dolaylı olarak özürsüz kadın işgücü istihdamını teşvik etmesi beklenmektedir.

2.2- Esnek istihdam biçimlerinin düzenlenmesi

Türkiye'de 4857 sayılı İş Kanunu ile işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, ücret karşılığı özürsüz kadın işgücünün işgücü piyasası koşullarında ücret karşılığı doğrudan istihdamı üzerinde iki yönlü etki yaratacaktır.

İlk etki, sayısal esnekliğin kabulü ile ilgilidir. Sayısal esnekliğin kabulü işletme büyüklüğünün değişken olmasına yol açacaktır. İşveren tarafından çekirdek ve çevresel işgücü istihdamı ayırımının benimsenmesi, küreselleşme yanında; ulusal ve uluslararası düzeyde firmanın rekabet gücünün önem kazanmasının istihdam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Felstead,1999:9). Çekirdek işgücü sayısını esas alan sayısal es-

nekliğe dayalı istihdam stratejisi, (Kuzgun, 2007:3) işveren tarafından çekirdek işgücü sayısının yeniden gözden geçirilmesine neden olacaktır. Kota kapsamına giren firma sayısındaki azalmaya bağlı olarak finansal teşvikle desteklenen kota uygulamasının, özürsüz istihdamı üzerindeki olumlu etkisini sınırlandıracaktır.

İkinci olarak esnek istihdam biçimleri, genelde kadın işgücü tarafından benimsenmektedir. Bu, istihdam biçimlerinin yeni İş Kanunu ile düzenlenmesi ve evde ücret karşılığı çalışmanın yaygınlaşması işgücünün mesleki bilgi ve becerisi yanında bireysel kısıtlılığı elverdiği ölçüde evinde ücret karşılığı istihdam edilmesine olanak sağlamaktadır. Bireysel kısıtlılıkları açısından evde çalışma, ağır özürsüz işgücü için önerilmektedir (Aydın,1991:41). Esnek istihdam biçimlerinin ve ücret karşılığı evde çalışmanın yaygınlaşması ile işsizlik sorunu arasında ilişki kurmak mümkündür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kronik ve yapısal işsizliğin, işgücü piyasalarında işsizliğe çözüm olarak evde ücret karşılığı çalışmanın benimsenmesine neden olduğu ifade edildiği (KSSGM, 1999:20) dikkate alındığında, bu istihdam biçiminin özürsüz kadın işgücü için çözüm olabileceği düşünülmektedir.

2.3- İŞKUR'a eşlemede tanınan mutlak tekel

Son yıllarda işsizlik sorununun çözümünde aktif istihdam politikası tedbiri olarak istihdam hizmetlerinin sunulmasında, özel istihdam bürolarına da yer verilmektedir. Türkiye'de de AB'ye uyum süreci kapsamında kamu istihdam bürosu olarak İŞKUR' un yanında özel istihdam büroları 2004 yılı Haziran

ayından itibaren faaliyete geçmiştir. Yeni İş Kanunu'nun 90. maddesinde boş işler ile iş arayanlar arasında aracılık etme görevi, Türkiye İş Kurumu ve özel istihdam bürolarınca yerine getirilir denilmektedir (Çelik, 2003:92). Madde gerekçesinde, emek piyasasının yönetiminde esnekliğin ve istihdam düzeyinin yükseltilmesinin amaçlandığı ifade edilmekle birlikte (TİSK, 2003:168), işletmelerin özürsüz işgücü taleplerinin İŞKUR aracılığı ile karşılamasına ilişkin hüküm halen geçerliliğini korumaktadır.

Bu durum, bürokratik işlemler nedeniyle özürsüz kadın işgücü için eşleştirilme sürecinin uzamasına neden olacaktır. Bu, Türkiye'nin Lisbon Stratejisinin temel amaçlarından birisi olan sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi (Eurociett, 2006) hedefinden uzaklaşması anlamına gelecektir. İŞKUR'a tanınan tekelin işgücü piyasasında özürsüz işgücünün daha fazla korunması gerektiği anlayışından kaynaklandığı kabul edilmekle birlikte, bu koruyucu yaklaşımın istihdamı engelleyecek düzeyde olmaması gerekmektedir.

3- Makro ekonomik koşullar

Türkiye'nin içinde bulunduğu makro ekonomik koşullarda, özürsüz kadının ücret karşılığı işgücüne katılımı üzerinde etkilidir. İşsizlik, ekonomik krizlerin sıkça yaşanması, kayıt dışı istihdam belirleyici olmaktadır.

3.1- İşsizlik

Türkiye'de yaşanan işsizlik sorununun boyutu, özürsüz kadın işgücünün ücret karşılığı iş bulma şansını azaltmaktadır. Nitekim, Türkiye'de özürsüz işgücü istihdamının işsizlik sorunundan ayrı

olarak ele alınmasının mümkün olmadığı devlet tarafından da vurgulanmaktadır (ÖZİDA, 2005). TÜİK tarafından yapılan 2004 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye'de 12 ve üstü yaş grubu için işsizlik oranı %10,3 iken; 2002'de gerçekleştirilen araştırmaya göre özürsüz işgücü arasında işsizlik oranı %15,5 ve işgücüne katılım oranı ise, %21,7'dir (ÖZİDA, 2006a). İşsizlik olgusu cinsiyete göre ayrıştırıldığında, özürsüz kadın işgücü için işsizlik oranı kadınlarda %21,54 iken, erkeklerde %14,57'olduğu görülmektedir. Bu veriler, Türkiye'de özürsüz kadın işgücünün, işsizlikten daha fazla etkilendiğini ve özürsüz kadın işgücü arasında, gücümüş işgücü etkisinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, kendi isteği ile iş aramaktan vazgeçen özürsüz kadınları işsiz olarak tanımlamak da mümkün değildir.

İşsiz kalan sürenin uzaması, özürsüz işgücünün temelde yetersiz olan mesleki bilgi ve becerisinin zamanla erozyona uğramasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, işsiz kalan sürenin uzunluğunun, işveren tarafından işgücünün ayıklanmasında bir etken olarak algılandığına dikkat çekilmektedir (Elliot, 1997:510). Bu yaklaşım, özürsüz kadın işgücü için daha belirgindir ve özürsüz kadın işgücünü işgücü piyasasının dışına itmektir. Özürsüz kadın işgücünün uzun süreli işsizlikten ne ölçüde etkilendiğine ilişkin veri olmamakla birlikte, kentsel kesimde 15 ve üstü yaş grubunda olan ve bir yıldan daha uzun süredir iş arayan kadın işgücü, iş arayan toplam kadın işgücünün %20,69'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2006:262). İşsizlik olgusu karşısında, özürsüz kadının sosyal gelire sahip olup olmaması hayati önem taşımaktadır.

İşsizlik, özürülülerin milli gelirden pay almalarında engel olmaktadır. İşsizliğin neden olduğu gelir kaybının çözümünde, pasif istihdam tedbiri olarak özürülülere işsizlik tazminatı ödenmesi talep edilmektedir (Körler Federasyonu, 1998: 10). Bu noktada, özürülülerin önemli bir kısmının sosyal gelir talep etmeleri dikkat çekmektedir (DİE,2002:45). Özürülüler araştırmasına göre özürülülerin %64,3'ü parasal katkıda bulunulmasını, %10,0'u ise iş bulmada yardım edilmesini istemektedirler (Tufan ve Arun, 2002).

Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdama beklenen ölçüde yansımaması ve ekonomik istikrarsızlık, işletme büyüklüğünü ve dolayısıyla özürülü kadın işgücü talebini olumsuz etkilemektedir. Türkiye'de ekonomik faaliyet düzeyinde yaşanan yoğun ve dönemsel dalgalanmalar, ekonominin yapısal özellikleri arasında sayılmakta (Bulutay,1995:87) ve ekonomik krizler işsizliği etkilediği kabul edilmektedir (Kazgan, 2002:19). Bu bağlamda, Türkiye'de işsizliğin nedenleri arasında sayılan ekonominin iş yaratma kapasitesinin yetersizliğinin de (Bulutay, 1995:66), özürülü kadın işgücü talebinin artmasına engel olduğu söylenebilir. Dezavantajlı gruplar arasında yaygın olan işsizliğin ekonominin iş yaratma kapasitesine bağlı olarak tümüyle giderilemeyeceği görüşüne (Biçerli, 2004:8) katılmamak mümkün değildir.

3.2- Kayıt dışı istihdam

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin işgücü piyasasına yansıyan boyutudur. Türkiye'de TÜİK'in Kasım 2006 Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, kayıt dışı istihdam, Türkiye genelinde toplam istihdamın %48'ini ve tarım dışı sektörlerde ise %34'ünü oluşturmaktadır (SGK, 2006).

Kayıt dışı istihdam edilenler arasında, kadın işgücü ilk sırada yer almaktadır. Diğer taraftan, esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşması da, işgücü piyasasının denetimini güçleştirerek, kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu ise, toplam işletme sayısının ve istihdam edilen daimi işçi sayısının az gösterilmesine neden olmakta ve ücret karşılığı özürülü kadın işgücü istihdamını sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, kayıt dışı istihdamın Türkiye'de işsizliği azaltıcı etki yaptığının vurgulanması da (DPT, 2007:61) dikkat çekmektedir. Özürülü kadın işgücünün kayıt dışı istihdamına olumlu katkıda bulunacağı da söylenebilir. İstihdama dayalı yasal yükümlülüklerin, işgücü maliyetini dolayısıyla kayıt dışı istihdamı arttırdığı görüşü (DPT, 2000:212) dikkate alındığında; işverene getirilen prim teşviklerinin, Türkiye'de kayıt dışı istihdam üzerinde daraltıcı etki yapması beklenmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de özürülü kadın işgücünün bireysel özellikleri, işgücü piyasasına ilişkin yasal düzenlemeler ve makro ekonomik koşullar, özürülü kadın işgücünün ücret karşılığı işgücüne katılımında ana belirleyici değişkenleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan özürülü kadın işgücünün kadın ve özürülü olarak dezavantajlı gruplar içinde yer alması, Türkiye'de ücret karşılığı özürülü kadın işgücü istihdamında piyasa koşulları ile bağdaşan gerçekçi önerilerin üretilmesini ve benimsenmesini gerektirmektedir.

Türkiye'de özürülülerin ücret karşılığı istihdamında, pozitif ayırmıcılığın işverenlere getirilen prim teşviki ile desteklenmesi, yerinde bir düzenleme olarak yorumlanmaktadır. Son düzenleme, Türkiye'de özel sektörde ücret karşılığı

özürlü işgücü talebinin rekabet piyasası koşullarına göre işlerlik gösteren işgücü piyasasında gerçekleştiğinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımdan, özürlü kadın işgücü istihdamının da olumlu yönde etkilenmesi beklenmektedir. Bu düzenlemenin getireceği mali yükün, özürlü işgücünün ücret karşılığı istihdamının yaratacağı sosyal ve psikolojik tatminin dikkate alınarak hesaplanması gerekmektedir. Sonuç olarak, son düzenlemelerin ücret karşılığı özürlü kadın işgücü istihdamına katkıda bulunacağı kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Altan, Z. Ö. (1998) "Kota Tekniği ve Kota Oranlarının Yükseltilmesi, Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?", *Mercek Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, MESS, Ankara*, Nisan, 25-34.

Aydın, Y. (1991) *Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük Uygulaması Açısından Sakatların Çalışma Sorunlarının İncelenmesi ve Zonguldak Örneği, (Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bıçerli, M. K. (2004) *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikası Tedbirleri*, Anadolu Üniversitesi, Yayın No:1563. İstanbul.

Bulutay, T. (1995) *Employment, Unemployment and Wages in Turkey, With introduction by Edmond Malinvald and Comments by Orhan Güvenen*, ILO and State Institute of Statistics, Ankara, Turkey.

Burchardt, T. (2001) "Moving in, Staying in, Falling out: Employment Transition of Disabled People", *Manuscript prepared for B/ps 2001 Conference, 5-7 July Colchester, Essex, England*.

Burcu, E. (2007) *Türkiye'de Özürlü Birey Olmanın Temel Sosyolojik Özellikleri ve*

Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Çelik, N. (2003) *İş Hukuku Dersleri*, Yayın No:1405; Hukuk Dizisi: 596. 16. Bası, İstanbul.

DİE, (2002) *Türkiye Özürümler Araştırması, Turkey Disability Survey*, Yayın No:2713, Ankara.

Doering, B, P. (1969) *Programs to Employ the Disadvantaged: A Labour Market Perspective: by Peter, B, Doering*, Englewood Cliffs, NJ:printice Hall.

DPT (1982) *Türkiye'de İnsan Gücü ve İstihdam Raporu*, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, Ankara.

DPT (1985) *V.Beş Yıllık Plan Öncesinde Gelişmeler 1972-1983 (Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler)*, Ankara.

DPT (2000) *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara.

Elliot, R. F. (1997) *Labour Economics: A Comparative Text*, The McGraw-Hill Companies, England.

Eurociett (2006) *Lisbon Strategy*, March 2006,

http://www.eurociett.org/fileadmin/templates/eurociett/docs/position_papers/Eurociett_Position_Paper_Lisbon_Strategy_March_2006.pdf (Erişim Tarihi:11.07.2007).

Flanagan, R. J., Smith, R., Ekrenberg, S. ve Donald, G. (1994) *Unemployment, Labour Relations and Labour Economics*, Scott, Foresman and Company. Glenview, England, London.

Felstead, A. ve Jewson, N. (1999) *Global Trends in Flexible Labour (critical perspective on work and organization)*, Palgrave MacMillan Press Ltd., London.

ILO (1984) *Adaption of Jobs and Employment of Disabled*, Genevo, Switzerland.

ILO (1984a) *Employment of Disabled Persons Manual and Selective Placement*, Genevo, Switzerland.

- Kazgan, G. (2002) "1990 Sonrası Yıllarda Türkiye'de Krizler ve Yarattığı Sonuçlar (İşçiler ve Sosyal Önlemler Açısından Bir İrdeleme)", *Ekonomik Krizin İş Hukuku Uygulamasına Etkisi*, İstanbul Barosu, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.
- Kettle, M. (2005) "The Question of Quota"; Floyd, M. and North, K. (ed) *Disability and Employment-Report on an Anglo-American Conference*; London.
- Körler Federasyonu, (1998) *Cumhuriyetin 75.Yılında Özürlülere İş Olanağı Ya da İşsizlik Tazminatı. Körler Federasyonu Yayınları*, No: 1, Ankara.
- KSSGM, T.C.Başbakanlık (1999) *Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri*, Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kuzgun, K. İ. ve Aydın, D. (2005) "Türkiye'de İşgücü Piyasasında Engelli Kadının Yeri", *Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu*, Kocaeli, 29–30 Nisan 2005.
- Kuzgun, K. İ. (2007) "Türkiye'de Firma Açısından Esnekliğe Dayalı İstihdam Stratejisi", http://joy.yasar.edu.tr/makale/8.sayi/esnekliğe_dayali_istihdam_stratejisi (Erişim Tarihi:10.12.2007).
- ÖZİDA, (2005) 2005–2010 Özürlülerin İstihdamı Eylem Planı.
<http://www.ozida.gov.tr/istihdam/eylemplanini.htm> (Erişim Tarihi: 19.07.2007)
- ÖZİDA (2006) Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim Tarihi: 21.08.2007)
- ÖZİDA, (2006a) II. Özürlüler Şurası Özürlülerin İşgücü Piyasasına Katılımı Komisyonu, <http://www.ozida.gov.tr/sura/12.htm> (Erişim Tarihi: 11.08.2007)
- SGK (2006) Kayıt Dışı İstihdam, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, http://www.csgeb.gov.tr/sgb_web/sunum/ba.pdf (Erişim Tarihi: 16.09.2007)
- SPO. (2007) Republic of Turkey, Undersecretariat of State Planning Organization. *Ninth Development Plan (2007-2013)*, Ankara, 2007.
- Şahin, H. (2005) "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?" T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı <http://www.ozida.gov.tr/yayinlar/ozveri/ov1kiminsorunu.htm>.(Erişim Tarihi: 06.05.2008)
- T.C.Başbakanlık (2004) *Özürlüler Şurası Yerel Yönetimler ve Özürlüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, 26–28 Eylül, 2005, Ankara.
- TİSK (2003) "Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye", <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1751> (Erişim Tarihi: 7.12.2007)
- Tufan, İ. ve Arun, Ö. (2002) Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi http://www.soc.metu.edu.tr/ozgur/yayinlar/TOA_2002.ppt#1 (Erişim Tarihi: 11.11.2007)
- TÜİK (2006) *Hane Halkı İşgücü İstatistikleri 2004*. Yayın No:3023. Eylül, Ankara.

Araştırma

ÇOCUK YOKSULLUĞUNDA YAŞAMA, SAĞLIK ve BESLENME HAKLARI

Rights to Life, Health and Nutrition in the Context of Child Poverty

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal
Hizmet Bölümü

ÖZET

Yoksulluk, çocuk refahını olumsuz yönde etkileyen önemli bir toplumsal sorundur. Çocuk yoksulluğu, Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan sosyal yardım alan annelerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda, çocuk haklarının önemli bir boyutu olan yaşama, sağlık ve beslenme hakları üzerinden incelenmektedir. Çocuk yoksulluğu ile mücadeleyle yönelik sosyal hizmet uygulamaları önerileri tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *çocuk yoksulluğu, çocuk hakları, çocuk yoksulluğuna yönelik sosyal hizmet uygulaması.*

ABSTRACT

Poverty is an important social problem which affects child welfare negatively. Child poverty is examined in the context of children's rights of life, health and nutrition, by means of a research which was applied to the mothers who receive social aid from Keçiören Social Assistance and Solidarity Foundation. Social work practice against child poverty is discussed.

Key Words: *child poverty, child rights, social work practice against child poverty*

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çocuk yoksulluğu, küresel kapitalizm bağlamında yoksulluk sorunuyla ilişkili olarak incelenmekte ve çocuk hakları doğrultusunda tartışılmaktadır.

Yoksulluk

Yoksulluk, bölüşüm mekanizmalarının eşitlikçi temelde kurulmamış olmasından dolayı toplumun bazı kesimlerinin toplumun maddi kaynaklarından yararlanamaması olarak tanımlanabilir. Bölüşüm mekanizması, toplumdaki egemen ekonomik sistem tarafından belirlenmektedir. Küresel kapitalist sistemin bir parçası olan ülkemizde yoksulluk önemli bir sorun olarak yaşanmaktadır.

Kapitalizm sınıf eşitsizliğine dayalıdır; üretim araçlarının mülkiyeti ve denetimine sahip kapitalistler ile yaşamını emeğini satarak kazanan çalışan sınıfın (işçi sınıfı) çıkarlarının çatışması sonucu işçilerin ürettiği artideğere, en yüksek kâra ulaşmak amacıyla el konmaktadır. Ücretlerin düşük, emeğin yoğun tutulmasına dayalı kapitalist

sistem, bölüşüm mekanizmasını sömürü ve adaletsizlik üzerine kurmaktadır (Craib,1997: 221- 223; Ferguson ve diğ-
erleri, 2002: 26).

Küresel ölçekte uygulanmaya çalışılan neo-liberal politikalar, uluslararası ve ulusal düzeyde kapitalizmin eşitsiz bölüşüme dayanan sistemini güçlendirmiş, sosyal devlet anlayışını zayıflatmıştır. Devletin ekonomi politikası ve sosyal politika oluşturmadaki özerkliği ortadan kaldırılmış, vatandaşların ise çeşitli siyasi ve sosyal örgütlenmelerle politika üzerinde etki yapma gücü zayıflatılmıştır.

Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkisi

Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gereksinim duydukları olanaklardan yoksun bırakarak, yaşamsal ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirmekte ve çocuk refahını doğrudan etkilemektedir.

Yoksulluk içinde büyümek, çocuk gelişiminde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Çocuğun yaşı küçüldükçe yoksulluğun etkileri şiddetlenmektedir. Yoksulluğun başlıca etkileri yetersiz beslenme, zihinsel gelişim için gerekli öğrenme deneyimlerinin azlığı, devam edilen okulların eğitim kalitesinin düşük oluşu, çevresel zararlı maddelere maruz kalma, aile içi şiddet, evsizlik, sokaktaki tehlikeler, toplumdaki çeşitli hizmetlerden faydalanamama olarak sıralanmıştır (Gunn ve Duncan, 1997: 55).

Yoksulluk, çocuğu sadece çocukluk döneminde etkilemekle kalmaz, yetişkinlik döneminde de etkilerini sürdürür. Sağlık, beslenme, eğitim ve korunma ile ilgili sorunlar fiziksel, zihinsel ve sos-

yal gelişimi olumsuz yönde etkileyerek, toplumsal yaşam içinde etkin şekilde yer almayı ve kendini gerçekleştirmeyi zorlaştırmaktadır.

Çocuk Hakları ve Çocuk Yoksulluğu

20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile çocuk hakları, uluslararası hukukta korunma altına alınmıştır. Sözleşmede çocuk hakları yaşama, gelişme, koruma ve katılım olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Yaşama hakları çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören haklardır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca taraf devletler her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğunu kabul ederek, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için en üst düzeyde çaba göstermek durumundadır.

Sözleşmenin 24. maddesi toplumun bütün kesimlerinden çocukların en iyi sağlık düzeyine ulaşma, tıbbi bakım ve iyileştirme hizmetleri veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanıyarak, anneye doğum öncesi doğum sonrası uygun bakımın sağlanması, bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi, hastalıklar ve yetersiz beslenmeye karşı önlem alınması gereğini ortaya koymaktadır. 26. madde ile anlaşmaya taraf olan ülkelerin, her çocuğun sosyal güvenlik ve sosyal sigortalardan yararlanma hakkının gerçekleşmesi için çalışmalar yapılması öngörülmektedir.

Yoksulluk çocukluk dönemini somut şekilde tehdit ederek, çocuğun yaşama hakkını tehlikeye sokmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun en yoksul % 20'lik kesimindeki bir çocuğun beş

yaşına gelmeden ölme riski, en varlıklı % 20'lik kesimden olan bir çocuğa göre en az iki kat yüksek olmaktadır (UNICEF, 2004: 17).

Bir yaş altı ölümlerin başlıca nedenleri doğuştan gelen anomaliler, hamilelik döneminin kısa sürmesinden kaynaklanan hastalıklar, nedeni belirli olmayan düşük doğum ağırlığı, solunum bozuklukları, ani bebek ölümü olmaktadır. Doğuştan gelen anomaliler dışındaki-lerin yoksul ailelerin bebeklerinde daha fazla görüldüğü saptanmıştır. Bunda yoksulluğun annede yol açtığı stresin yanında yetersiz beslenme, sağlık olanaklarından yararlanma, bebeğin bakım koşullarındaki yetersizliklerin etkili olduğu düşünülmüştür (Klerman, 1991: 137).

Yoksulluk, dünya üzerindeki milyonlarca çocuğu ilaç ve aşılarla kolaylıkla tedavi edilebilecek ve önlenilecek hastalıklara karşı savunmasız duruma düşürmektedir. Her yıl beş yaşından küçük iki milyon çocuk, basit aşıları yapılmadığı için ölmektedir. Beslenme yetersizliği, çocuk ölümlerini artırır; çeşitli özürlerle, yetersiz bedensel gelişim ve yetersiz beyin gelişimine neden olmaktadır. Gelişmemiş öğrenme yetileri nedeniyle birçok yoksul çocuk, yaşamlarının ileri aşamalarında kendilerine gerekli olan bilgi ve becerileri öğrenmede sorun yaşamaktadır (UNICEF, 2004: 17).

Ülkemizde bebek ve beş yaş altı çocuk ölümleri son yıllardaki gelişmelere rağmen hala önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003 (TNSA 2003) sonuçlarına göre bebek ölüm hızı her 1000 canlı doğumda 29 olarak bulunmuştur. Çocuk ölüm hızı yaklaşık olarak binde 9 düzeyindedir. Beş yaşından

önce ölme olasılığı binde 37'dir. Kırsal yerleşim yerlerinde bebek ölüm hızı kentsel yerleşim yerlerine göre % 70 (sırasıyla binde 39 ve 23) daha fazla olmaktadır (H.Ü., 2004: 111- 113).

Yoksulluk zihinsel ve fiziksel özür oluşumuna da neden olabilmektedir (Hatun ve diğerleri, 2003:255). Yoksullukla bağlantılı olan hamilelik döneminde yetersiz beslenme, uygunsuz çevre koşulları, sağlık kontrollerinin yapılamaması, akraba evlilikleri ve uygunsuz doğum şartları zihinsel ve fiziksel özürün doğum öncesi ve sonrasında oluşmasına yol açabilmektedir (İkizoğlu, 2001: 88).

Çocukların yaşama, sağlık ve beslenme haklarını önemli ölçüde engelleyen yoksulluk, fiziksel ve zihinsel özür oluşumuna da etki ederek çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu durum öncelikle çocukların eğitim haklarından yararlanmaları olumsuz yönde etkilemektedir. Özürlü bireyler kendilerini geliştirme, toplumsal yaşama katılma, iş ve meslek edinme gibi konularda önemli düzeyde sorunlar yaşamaktadır. Klerman'ın (1991: 146) belirttiği üzere duyma- görme bozuklukları ve diğer özür türleri çocukların öğrenme becerilerini kullanmalarını olumsuz yönde etkilemekte, benlik saygılarını düşürebilmekte ve sosyal yaşama katılımı engellemektedir.

Hatun ve diğerlerinin (2003: 256- 257) de belirttiği gibi hamilelik ve emzirme döneminde yetersiz beslenme, sık doğumlar, sağlık kontrollerinin yapılmaması, bebek ve çocukların besleyici gıdalarla beslenememesi, sağlık güvencesi olmaması nedeniyle hastane gidilememesi, ilaçların alınamaması bebek ve çocuk ölümlerinde önemli etkenlerdir. Yine yoksullukla doğrudan bağlantılı

olan eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama sağlık konusunda bilinçsizliğe neden olabilmektedir.

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadeleye Yönelik Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet yoksulluk konusundaki uygulamalarında, her insanın değerli olduğu temelinden yola çıkarak, yoksulların toplumsal refahtan yararlanamamasına ve dışlanmasına karşı çıkar. Ekonomik ve sosyal koşulların yoksulluğun başlıca nedeni olduğu görüşünden hareketle, yoksulluğu toplumsal adaletsizlik sorunu olarak değerlendirir.

Çocuk yoksulluğu ile mücadele için, çocuk odaklı sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Çocuklukları gözetilen sosyal aktörler olarak topluma etkin katılımlarının sağlanması amacıyla eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardım haklarının güvence altına alınması gerekmektedir. Bunun yolu ise, öncelikle bir bütün olarak sosyal politikaların geliştirilmesidir. Devletin aile ve çocuk yardımlarının etkili olduğu ülkelerde çocuk yoksulluğu oranlarının düştüğü görülmüştür (UNICEF, 2005). Çocuklar için kamusal düzeyde sorumluluk alınması ve gelişimleri için toplumsal kaynaklardan eşit düzeyde yararlandırılmaları gerekmektedir.

Yoksul çocukların refahını geliştirmek üzere yapılan çalışmaların, sosyal hizmetin bütüncül bakış açısıyla oluşturulması gerekmektedir. Sosyal hizmet, çocukları başta aile olmak üzere sosyal çevreleri ve ekonomik-sosyal sistemler ile birlikte ele almaktadır. Schorr (1991: 267- 268) yoksul çocukların eğitim, sağlıkla ilgili sorunlarını çözmeye yönelik olarak uygulanan programlarla, yüksek düzeyde risk altındaki çocuklar

ve ailelerine yönelik olan programları değerlendirerek, başarılı olan programların çocuğu ailesiyle, aileyi de sosyal çevresiyle ele alan, iletişimin iyi kurulduğu, esnek bir yapıya sahip, bütüncül ve kapsamlı programlar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, sağlık sorunu olan çocuğun bütüncül olarak değerlendirilmesiyle, sosyal hizmet uzmanının aileye sosyal destek sağlaması gereği belirlenebilir. Schorr, sosyal, duygusal ve maddi desteğin, ailenin sağlık sorunlarıyla baş etme gücünü artıracığı gibi aile danışmanlığı hizmetinden de yararlanmasını kolaylaştıracağını belirtmektedir.

Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk yoksulluğu ile mücadele için kullanılan sosyal politika araçları aile ve çocuk yardımları, ailelere çocuk bakımı desteği, vergi indirimi, çocukların eğitim sistemi içinde desteklenmesi gibi düzenlemeleri kapsamaktadır. Ev ziyareti programı, kurum temelli erken çocukluk müdahalesi, annenin eğitimi ve çalışmasını destekleyen programlar sosyal hizmet açısından önem taşıyan çalışmalar olarak öne çıkmaktadır.

Ev ziyareti programları, ana-babalık bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine odaklanmıştır, bazı durumlarda halk sağlığı hemşireliği ile bağlantılı şekilde çocukların sağlık ve güvenliğinin geliştirilmesi ile ilgilenilir. Program genellikle yoksul, genç, bekâr ve eğitimsiz anneler gibi çocuklarının gelişimi konusunda risk taşıyan gruplara hizmet vermektedir. Çocuk ihmali ve istismarı durumunda, ailede çocuğa yönelik davranış değişimi için çalışma yapılır. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet kurumlarına ve sosyal yardımlara yönlendirme yapılmaktadır (Brooks ve Gunn, 1995: 1, 96).

Erken çocukluk müdahalesi yoksul çocukların sosyal, duygusal, bilişsel ve dil gelişimlerini desteklemek üzere çoğu kez aileyi de sürece katan, kurum temelli çocuk eğitim programlarını kapsamaktadır. Aile katılımı olmaksızın erken eğitimin sürdürüleemeyeceğinden hareketle aile destek grupları, aileyle birebir çalışma, aile eğitim sınıfları ve aile toplantıları ile ailenin çocuğun gelişimine destek vermesi sağlanmaktadır (Brooks ve Gunn, 1995: 1, 97).

Sağlık konusunda toplumun tümüne yönelik olarak hazırlanan genel sağlık hizmetleri dışında, gereksinimlere yönelik özel programlar da uygulanabilmektedir. Yoksul çocukların beslenme ve sağlıkla ilgili sorunların azaltılması için çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan "Head Start" programı içinde sağlıkla ilgili eğitimler önemli düzeyde yer tutmaktadır. Bunun yanında çeşitli isimlerle uygulanan programlarla yeterli düzeyde beslenemeyen hamile ve emziren kadınlar, bebekler ve altı yaşına kadar çocuklara gıda çekleri, ücretsiz okul yemekleri sağlanarak yoksul çocukların beslenme sorunları hafifletilmeye çalışmıştır (Klerman, 1991: 147).

Annelerin eğitimlerini tamamlamaları, mesleki eğitim almaları, iş yaşamına girmelerini kolaylaştıracak eğitimler ve işe yerleştirilmeleri gibi çeşitli çalışmaları kapsamaktadır. İngiltere'de bu amaç doğrultusunda, bir yaşının üstündeki çocuklar için ücretsiz ya da düşük ücretli gündüz bakım merkezleri hizmet vermektedir (Brooks-Gunn, 1995: 1, 106).

ARAŞTIRMANIN SORUNU

Çocukların toplumların geleceğinin sosyal, kültürel ve ekonomik zenginliğini

oluşturması nedeniyle toplumun refahı, çocuk yoksulluğu sorununun çözülmesi ile yakından bağlantılıdır. Yaşama, beslenme ve sağlık haklarından yararlanamama, çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini, eğitim ve korunma haklarından yararlanmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Keçiören ilçesinin bağlı olduğu Ankara'da toplumun madde kaynaklarının ve hizmetlerin zenginliği düşünüldüğünde, yoksul çocukların bu hizmetlerden ve çocuk haklarından yararlanamaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, yoksul çocukların yaşama, sağlık ve beslenme haklarının ne düzeyde gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Niceliksel araştırma yaklaşımının kullanıldığı araştırmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Bunun nedeni, yoksul çocukların yaşama, sağlık ve beslenme haklarının ne düzeyde gerçekleşebildiğini somut olarak göstermek, sorunun boyutunu ve çarpıcılığını yansıtabilmektedir.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın örneklemini Ankara ili Keçiören ilçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan (SYDV) sosyal yardım alan ve yardım süresi dolduğu için tekrar başvuru sürecinde olan yoksul çocukların anneleri arasından istenen koşulların kendilerine sorulmasıyla amaçlı örneklem yoluyla seçilmiştir. Çocuklar hakkında annelerin daha iyi bilgi vereceği düşünülerek, görüşme-

ler annelerle yapılmıştır. Yüksek lisans tez çalışması kapsamındaki araştırmanın tamamı eğitim ve korunma haklarını da kapsamaktadır. Eğitimin çocuk yoksulluğunda önemli bir boyut olduğu düşünüldüğü için, annelerin 0-18 yaş arasındaki en az bir çocuklarının örgün eğitim sistemi içinde yer alması şartı aranmıştır. Görüşme yapılan anne sayısı toplam 137'dir.

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Saha araştırması için Keçiören SYDV Müdürlüğü'nden gerekli izin alınamamıştır. Gerekçe olarak SYDV'den geldiklerini söyleyen bazı kişilerin yoksul vatandaşlardan başvuru ve kömür parası adıyla para toplayarak sahtekârlık yapması ve bu durumun kendi çalışmalarını zorlaştırması gösterilmiştir. Sosyal inceleme yapan sosyal hizmet uzmanı ile birlikte sahaya çıkma izni alınmıştır. Kurumda araştırma, yardım çeklerini almak ve yardım süresini uzatmak için kuruma gelen 78 anneye gerçekleştirilmiştir. Sahayı gözlemek amacıyla ilk iki hafta sosyal hizmet uzmanının yaptığı sosyal incelemelere katılıp, 12 görüşme formu uygulanmıştır. Ancak istenen özelliklere sahip olan annelere ulaşmak, vakfın sosyal inceleme programı izlendiği için oldukça zor olmuştur. Bu nedenle araştırma kurumda devam edilmiştir. Görüşme formlarını sahada uygulama, sosyal hizmet uzmanı tarafından devam ettirilip 47 tane uygulanmıştır.

Saha araştırması Nisan-Haziran 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, 137 annenin tamamıyla yüz yüze görüşmeler yoluyla uygulanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Çizelge 1: Ölen Bebek/ Çocuk Bilgisi

Ölen bebek/ çocuk	Sayı	%
Var	30	21.9
Yok	107	78.1
Toplam	137	100.0

Araştırma kapsamındaki annelerin % 21.9'u, bebek ya da çocuklarının öldüğünü aktarmıştır. Benzer şekilde Çankaya ilçesindeki yoksullar üzerine yapılan araştırmada (Öztürk, 2006: 98) ailelerin % 33.8'inde çocuk ölümü yaşandığı belirlenmiştir. Yoksulluğun bebek ve çocukların yaşama haklarını ellerinden aldığı en çarpıcı göstergesi olan bu rakam oldukça düşündürücüdür.

1998 TNSA bulguları üzerinden yapılan çözümlenmeye göre ekonomik düzey, yenidoğan ölümleri ve bebek ölümlerinde etken olabilecek düşük doğum ağırlığı, sağlık kuruluşunda ve sağlık personeli yardımıyla doğum yapma davranışı üzerinde etkiye sahiptir (Hancıoğlu, 2005: 67- 75). 2003 yılı verileri üzerinden yapılan analize göre beş yaş altı ölüm hızı, en yoksul kesimde binde 63, yoksul kesimde binde 36 iken, en zengin kesimde binde 18'e düşmektedir (Eryurt ve Koç, 2007).

Bu bulgular yoksul çocukların, doğduklarından itibaren karşılaştıkları yaşamal sorunların ağırlığını gözler önüne sermektedir. Yoksul çocuklar için hayatta kalmanın önemli bir şans olması, neo-liberal politikalarla desteklenen kapitalizmin ürettiği toplumsal adaletsizliğin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

Çizelge 2: Yoksul Çocukların Sosyal/ Sağlık Güvencesi

Sosyal güvence/ Sağlık güvencesi varlığı	Sayı	%
Var	125	91.2
Yok	12	8.8
Toplam	137	100.0
Sosyal/ Sağlık güvencesi	Sayı	%
Emekli Sandığı, Bağ-kur, SSK	7	5.6
Yeşil kart	118	94.4
Toplam	125	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların % 91.2'sinin herhangi bir sosyal güvence ya da sağlık güvencesine sahip olduğu, bunların % 94.4'ünün yeşil karta sahip olduğu belirlenmiştir. Yeşil kartın, yoksul çocukların yaşama ve sağlık haklarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Çizelge 3: Hamilelik ve Bebeklikte Sağlık Kontrolü

En küçük çocuğa hamilelik döneminde sağlık kontrolü sıklığı	Sayı	%
Her ay	30	21.9
Birkaç kez	29	21.2
Bir kez	15	10.9
Hiç	63	46.0
Toplam	137	100.0
En küçük çocuğun bebeklik (1 yaş) döneminde sağlık kontrolü sıklığı	Sayı	%
Her ay	16	11.7
Birkaç kez	71	51.8
Bir kez	15	10.9
Hiç	35	25.5
Toplam	137	100.0

Annelere en küçük çocuklarına hamileyken kaç kez sağlık kontrolünden geçtikleri sorulmuştur. Hamilelik döneminde sağlık kontrolü yaptırmak, anne ve bebek sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak Brown'ın (1988, akt. Klerman 1991: 144) tartıştığı üzere yoksul annelerin önemli kısmının hamilelik döneminde sağlık kontrollerini yaptıramadıkları anlaşılmıştır. Annelerin sadece beşte biri her ay düzenli olarak sağlık kontrolü yaptırmıştır. En çarpıcı durum, annelerin yarıya yakınının hamilelik döneminde hiç sağlık kontrolü yaptırmamasıdır. Bazı anneler ise çocuklarını köyde doğurdıklarını belirterek, sağlık kurumlarının yetersizliği, ulaşım sıkıntıları ve sağlık kontrolünün öneminin farkında olmadıkları için sağlık kontrolünden geçemediklerini iletmiştir. Araştırma bulgularını destekleyen Hancioğlu'nun (2005: 67- 75) TNSA 1998 verileri üzerinden yaptığı çözümleme, ekonomik düzey hamilelik döneminde sağlık kontrolü yaptırmada önemli etkiye sahip olmakta, ekonomik düzey düştükçe sağlık kontrolü yaptırmada azaltıldığını göstermektedir.

Bebeklik dönemindeki sağlık kontrollerinin bebek sağlığı açısından önemi büyüktür. Aşıların yapılması, erken dönemde tedavi edilmesi gereken çeşitli hastalıkların ve rahatsızlıkların bu dönemde fark edilmesi, bebek ve çocuk ölümlerini azaltmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre en küçük çocuğun her ay sağlık kontrolünden geçmesi yaklaşık olarak % 12 oranında rastlanan bir durumdur. Çocukların yarısından biraz fazlası bebeklik döneminde birkaç kez sağlık kontrolünden geçmiştir. Ancak araştırma sırasında yapılan görüşmelerde, sağlık kontrolünün ağırlıklı ola-

rak aşı yaptırma sırasındaki gözlem ile sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Bebeklerin dörtte birinden biraz fazlası ise hiç sağlık kontrolünden geçmemiştir. Bu rakam çocuk yoksulluğunun önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Yoksul bebekler en temel sağlık hizmetlerinden mahrum kalmakta ve çeşitli sağlık risklerine açık olarak büyümektedir.

Çizelge 4: Yoksul Çocukların Sağlık Kuruluşlarından Yararlanma Durumu

Hastalıkta sağlık kuruluşuna götürme	Sayı	%
Her zaman götürüyor	54	39.4
Bazen götüremiyor	70	51.1
Hiç götüremiyor	13	9.5
Toplam	137	100.0

Sağlık hizmetlerine erişme sorununun yoksullukta önemli bir sorun olduğu Klerman (1991: 142) ile Hatun ve diğerlerinin (2003: 255) tartışmalarında aktarılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Keçiören'deki yoksul çocukların sağlık sorunları olduğunda, sağlık kuruluşlarına götürülmelerinde sıkıntı yaşandığı anlaşılmaktadır. Her gerekli olduğunda çocuklarını sağlık kuruluşlarına götürebildiklerini belirten annelerin oranı yaklaşık olarak % 40'tır. Annelerin yaklaşık olarak % 51'i bazen, % 9.5'i ise hiçbir zaman çocuklarını sağlık kuruluşlarına götürmediklerini ifade etmiştir. Görüşmeler sırasında anneler yol parasının, hastanelerdeki kuyrukların bu durumda önemli etkenler olduğunu belirtmiştir. Yeşil kartı olanların tedavi masraflarının önemli kısmının karşılanmasına rağmen katkı payı, ek tedavi araçları ve çeşitli masrafların karşılanamamasının sorun yaratarak,

çocukların sağlık kuruluşlarına götürülmesini engellediği anlaşılmıştır.

Çizelge 5: Yoksul Çocukların Tedavi Edilmemiş Hastalıkları

Çocukların tedavi edilmemiş hastalığı	Sayı	%
Var	16	11.7
Yok	121	88.3
Toplam	137	100.0

Annelerin yaklaşık olarak % 12'si çocuklarını tedavi ettiremememe sorunu yaşamış olduklarını iletmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bazı durumlarda hiç doktora gidilememiş, bazılarında ise teşhis konduktan sonra tedavi yapılamamıştır. Hastalığın kırsal bölgede oturuyorken yaşanması, tedaviyi engelleyen bir etmen olarak belirebilmektedir. Anneler hasta çocuklarının tedavilerini yaptıramadıkları için kendilerini oldukça çaresiz hissettikleri gözlemlenmiştir.

Tedavisi yapılmamış hastalıklar arasında gelişim geriliği dikkati çekmektedir. Ağırıklı olarak beslenme yetersizliği ile bağlantılı olan gelişim geriliği, iyi bir beslenme programı ile desteklenmediği sürece tedavi edilememektedir. Yoksulluk, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini acımasız bir şekilde engelleyebilmekte ve kalıcı hasarlara yol açmaktadır. Gözde kayma, hava-geçirme, işitme engeli, zatürre ve bronşit, kanlı ishal ve kusma, akdeniz anemisi, kalpte delik, böbrek rahatsızlığı, zekâ geriliği tedavisi yoksulluk nedeniyle yapılamamış hastalıklar olarak belirtilmiştir.

Çizelge 6: Yoksul Çocukların Özür Durumu

Fiziksel ya da zihinsel özürlü çocuk	Sayı	%
Var	16	11.7
Yok	123	89.6
Toplam	137	100.0
Özür türü	Sayı	%
Fiziksel özürlü	5	31.2
Zihinsel özürlü	11	68.8
Toplam	16	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların özürlü olma durumları annelere sorulmuş, % 11.7'si çocuklarında fiziksel ve zihinsel özür olduğunu bildirmiştir. Bu durumda Hatun ve diğerleri (2003: 255) ile İkiçoğlu'nun (2001: 88) belirttiği üzere yoksulluğun fiziksel ve zihinsel özür oluşumundaki etkisinin olduğu söylenebilir.

Annelerin ifadesi doğrultusunda alınan bu bilgilerle özür türlerine bakıldığında, zihinsel özürlülüğün % 68.8 gibi büyük bir oranla ilk sırayı aldığı anlaşılmıştır. Toplam 16 özürlü çocuktan 11'i zihinsel, 5'i ise fiziksel özürlüdür. Türkiye İstatistik Kurumu ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre 0-18 yaş arasındaki çocuklarda ortopedik özür % 1.41, görme özürü % 0.69, duyma özürü 0.49, konuşma özürü % 0.89 düzeyindedir (TÜİK, 2007: 102). Buna göre toplam fiziksel özür görülme sıklığı % 3.48 olarak belirlenmiştir. Zihinsel özürlü çocuk oranı ise % 1'dir. Bu sonuçla kıyaslandığında araştırma kap-

samındaki yoksul çocuklarda zihinsel özürün daha fazla görüldüğü söylenebilir. Ancak bu araştırmanın prevalans çalışması olmaması bu rakamın kesin olmadığını göstermektedir.

Çizelge 7: Yoksul Çocukların Beslenmesi

Yenilen öğün	Sayı	%
Sabah	127	92.7
Öğle	88	64.2
Akşam	136	99.3
Öğün sayısı	Sayı	%
2	58	42.3
3	79	57.7
Toplam	137	100.0

Çocukların beslendikleri öğünler incelendiğinde % 35.8 oranında öğle yemeğinin, % 7.3 oranında kahvaltının atlandığı anlaşılmaktadır. Toplamda yarıya yakın bir oran olan % 42.3'lük kesimdeki çocuğun sadece iki öğün yemek yediği görülmektedir. Görüşmeler sırasında öğün atlamasının sıkça öğün birleştirme olarak tanımlandığına rastlanılmıştır. Öğün atlama tasarruf yolu olarak kullanılmaktadır. Çocukların büyüme ve gelişme çağına oldukları düşünüldüğünde, gereksinim duydukları beslenme düzeninin yoksulluk nedeniyle önemli ölçüde engellenmeye uğradığı anlaşılmaktadır.

Çocukların kalsiyum ve protein açısından değerli bir besin maddesi olan sütü içme sıklıklarının oldukça yetersiz düzeyde olduğu saptanmıştır. Her gün süt içen çocukların oranı yalnızca % 8 düzeyindedir. En çarpıcı durum ise nadiren süt içebilen çocukların % 20.4,

Çizelge 8: Yoksul Çocukların Süt İçme, Et ve Meyve Yeme Sıklıkları

	Her gün Sayı / %	Haftada üç kez Sayı / %	Haftada bir Sayı / %	Ara sıra Sayı / %	Nadiren Sayı / %	Hiç Sayı /%
Süt içme sıklığı	11 8.0	8 5.8	11 8.0	19 13.9	28 20.4	60 43.8
Et yeme sıklığı*	0 0.0	0 0.0	1 0.7	11 8.0	105 76.6	20 14.6
Meyve yeme sıklığı	0 0.0	5 3.6	27 19.7	56 40.9	35 25.5	14 10.2

* % 56.9'luk orana sahip olan sadece bayramlarda et yeme seçeneği ile %19.7'lik orana sahip olan nadiren et yeme seçeneği tablonun birleşik şekilde sunulması gereği üzerine birleştirilmiştir.

hiç süt içmeyen çocukların ise % 38.0 düzeyinde olmasıdır. Araştırma bulgularıyla tutarlı biçimde Öztürk'ün (2006: 130) araştırmasında süt alamayan yoksul ailelerin oranı % 77.1 olarak belirlenmiştir. Görüşmeler sırasında anneler, çocuklarının istemesine rağmen süt ücretinin yüksekliğinden dolayı süt alamadıklarını belirtmişlerdir.

Et, önemli bir protein kaynağı olarak çocukların gelişiminde önemli rol oynayan besin maddelerinden biridir. Yoksul çocukların pahalı bir besin maddesi olan eti yeme sıklıkları incelendiğinde oldukça vahim bir tablo ile karşılaşmaktadır. Çocuklarına nadiren et yedirebildiklerini bildiren annelerin oranı % 76.6, hiç et yediremediklerini bildirenlerin oranı ise % 14.6'dır. Bulguları destekleyecek şekilde Öztürk'ün (2006: 130,133) araştırması et alabilen yoksul ailelerin oranının % 9.0, bir ay içinde et yiyebilenlerin oranının % 15.9 olduğunu göstermektedir. Görüşmeler sırasında birçok anne, çocuklarının etin tadını dahi bilmediklerini iletmiştir.

Önemli vitamin ve mineral kaynağı olan meyvelerin yenilme sıklığı, süt içme sık-

lığıyla karşılaştırıldığında daha düşük düzeydedir. Çocuklarının her gün meyve yediğini belirten anneye rastlanmıştır. Buna karşılık annelerin % 10.2'si çocuklarının hiç meyve yiyemediklerini, % 25.5'i nadiren meyve yiyebildiklerini aktarmıştır. Yoksul çocuklar için süt ve et gibi, meyvenin de erişilemez besinler olduğunu göstermektedir. Ağırılık, ara sıra meyve yiyebilen yaklaşık % 41'lik kesimdedir.

Besin maddeleri yoğun şekilde özenme yaratan tüketim ürünlerindedir. Kentlerde reklâmların, pazarların, restoranların yaygınlığıyla birlikte farklı toplumsal sınıfların birlikteliği düşünüldüğünde belli yiyecekler, zenginlik ile yoksulluğun arasına kalın bir çizgi çekmekte, yoksunluk hissini artırmaktadır. Görüşmeler sırasında anneler "*reklâmda, pazarda görüyor; arkadaşımdan, komşudan görüyor, canı çekiyor*" diyerek çeşitli yiyecekleri kendilerinden ısrarla istediklerini belirtmişlerdir. Birçok kadın beslenme ile ilgili soruları cevaplarken yiyeceklerin pahalılığından yakınmış, çocuklarının zaman zaman aç kaldıklarını, birçok kez de sadece ekmekle çay içebildiklerini anlatmıştır. Çok sayıda

kadın da bu soruları cevaplandırırken ağlamıştır. Çaresizliği ve yaşadıkları acımasızlığı bu şekilde ifade eden kadınlar, en çok çocuklarının aç kalmasının canlarını yaktığını belirtmiştir.

Çocukların beslenme sorunları, gelişim geriliği ve çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Sağlık ve beslenme haklarından yararlanamayan çocukların eğitim yaşantılarında bilişsel düzeyde sıkıntı yaşamaları olasılığının arttığı düşünülmektedir. Nitekim görüşmeler sırasında bazı anneler çocuklarının okula aç gittiklerini, bu nedenle dersleri anlamakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Sağlık ve beslenme hakkından yararlanma, eğitim hakkından yararlanabilme ile doğrudan bağlantıdır.

SONUÇ

Keçiören'deki yoksul çocukların yaşama, sağlık ve beslenme haklarının gerçekleşmesinde önemli düzeyde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bebek ve çocuk ölüm oranı ile özürlü oranının yüksekliği, hamilelik dönemi ile bebeğin bir yaşına kadar olan döneminde sağlık kontrollerinin yapılamaması, çocukların tedavi edilemeyen hastalıklarının oluşu ve yetersiz beslenme sorunları göze çarpmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda Keçiören'deki çocuk yoksulluğunun, temel çocuk haklarından olan yaşama, sağlık ve beslenme haklarının gerçekleşmesini büyük ölçüde engellediği anlaşılmaktadır.

ÖNERİLER

Çocuk yoksulluğu öncelikle, toplumdaki genel yoksulluk sorunu bağlamında ele alınmalıdır. Kapitalizmin temelinde yer alan gelir dağılımı adaletsizliği azaltılmalı, ekonomik büyüme iş olanakları

yaratmaya yönlendirilmeli ve çalışanların ekonomik ve sosyal hakları sendikaların desteğiyle gözetilerek, sosyal devlet anlayışı geliştirilmelidir.

Çocuk yoksulluğunu gidermek üzere çocukların gereksinimlerini de dikkate alacak şekilde planlanması gereken sosyal yardımların yanı sıra, çocukların sağlık ve eğitim haklarından eşit düzeyde ve ücretsiz olarak yararlanması büyük önem taşımaktadır. Çocukların sağlığı, ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyine göre şekillenmiş hizmetlere bırakılmamalıdır. Temel ölçütün çocuk olduğu, bütün çocuklara doğuştan getirdikleri bir hak olarak kabul edilen ve eşit olanaklar tanıyan bir çocuk sağlık sistemi geliştirilmelidir. Bu düzenleme yoksul çocukların yaşama ve sağlık haklarından üst düzeyde yararlanmalarını sağlayacaktır.

Yoksul çocukların yaşama ve sağlık ve beslenme haklarından yararlanma durumu düşünüldüğünde, koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonucunda oldukça yüksek oranda belirlenen yoksul çocuk ölümlerinin ve özürlülüğün azaltılması için tüm hamile kadınların sağlık kontrolleri son teknolojik olanaklar kullanılarak yapılmalı, beslenme yetersizliği durumunda yiyecek ve vitamin desteği sağlanmalıdır. Bekelerin yaşamlarında kritik olan bir yaşa kadar olan dönemde, tüm aşlarının ve düzenli sağlık kontrollerinin yapılması sağlanmalıdır. Bu konuda Sağlık Bakanlığı'na bağlı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri'nin (AÇSAP) ev ziyaretleri yoluyla gerçekleştirdikleri çalışmalarını etkinleştirmesi gerekmektedir.

Yoksul bölgelerde çocuk refahından sorumlu olan çocuk merkezleri kurulma-

lıdır. Çocuk merkezlerinde sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımı gereği, sağlık, eğitim, korunma ve psikolojik destek hizmetlerinin birlikte verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla sosyal hizmet uzmanı, hemşire-doktor, çocuk gelişimci, öğretmen ve psikologdan oluşan ekip, işbirliği halinde bölgedeki çocuk refahının geliştirilmesinden sorumlu olmalıdır.

Toplum merkezleri bünyesinde yürütülen çocuk eğitimine ilişkin programların yanı sıra çocuk merkezlerinde, çalışan ve çalışmayan annelerin çocukları için bakım sağlayan ve okul öncesi eğitim veren anaokulları açılmalıdır. Sağlık durumlarının takip edilmesi ve en az bir öğünlük yemek verilmesi ile yoksul çocukların sağlıklı gelişimlerine ve beslenmelerine katkı sağlanmalıdır.

Sosyal hizmet ilke ve değerleri ışığında, somut hedef ve planlı çalışmaları içeren çocuk hakları odaklı çocuk politikası geliştirilmesi zorunludur. Tüm çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasında yükümlü olması gereken devlet, sosyal devlet anlayışıyla çocuk refahı konusunda sorumlu birim haline gelmeli ve bu doğrultuda aileyi desteklemelidir.

KAYNAKÇA

Brooks-Gunn, J. (1995) "Strategies for altering the outcomes of poor children and their families", Chase-Landsdale, L. ve Brooks-Gunn, J. (ed.) *Escape from Poverty-What Makes a Difference for Children*, UK, Cambridge.

Brooks-Gunn, J. ve Duncan, G. J. (1997) "The Effects of Poverty on Children", *Children and Poverty*, 7 (2), 55-71.

Brown, S.S. (1988) *Prenatal Care: Reaching Mothers, Reaching Infants*, Washington, National Academy Press.

Craib, I. (1997) *Classical Social Theory*, USA, Oxford University Press.

Eryurt, M. A. ve Koç, İ. (2007) "Yoksulluk ve Çocuk Ölümlülüğü, Hane Halkı Refah Düzeyinin Çocuk Ölümlülüğü Üzerindeki Etkisi", 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Metni.

Ferguson, I., Lavalette, M., Mooney, G. (2002) *Rethinking Welfare: A Critical Perspective*, London, Sage.

Hancıoğlu, A. (2005) "Performance of alternative approaches for identifying the relatively poor and linkages to reproductive health", Lerner, S. ve Vilquin, E. (ed.) *Reproductive Health Unmet Needs and Poverty*, Paris, CICRED.

Hatun, Ş.; Etiler, N.; Gönüllü, E. (2003) "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, 251-260.

H.Ü.- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2004) *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara.

İkizoğlu, M. (2001) "Yoksulluk ve Özürlülük ilişkisi", *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (2), 83-94.

Kitchen, B. (1995) "Children and the Case for Distributive Justice Between Generations", *Child Welfare*, 74 (3), 430-459.

Klerman, L. (1991) "The Health of Poor Children: Problems and Programs", Huston, A. (ed.) *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. New York, Cambridge University Press.

Öztürk, Ö. (2006) *Yoksulların Yaşam Kalitesinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Ankara Çankaya İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Örneği*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.

Schorr, L. (1991) "Effective programs for children growing up in concentrated poverty", Huston, A. (ed.) *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*, New York, Cambridge University Press.

TÜİK-T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Ku-

rumu (2007) *Türkiye İstatistik Yıllığı 2006*, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3063.

UNICEF (2005) *Child Poverty in Rich Countries*, Innocenti Research Center Report Card No: 6. Florence.

UNICEF (2004) *Dünya Çocuklarının Durumu 2005 Çocukluk Tehdit Altında*. Türkiye.

EK: Görüşme formunda bulunan yaşama, sağlık ve beslenme hakkıyla ilgili sorular

1 . Doğduktan sonra ölen bebek ya da çocuğunuz oldu mu?

1) Evet (Sayı) 2) Hayır

2 . En küçük çocuğunuza hamileyken kaç kez sağlık kontrolü yaptırınız?

1) Her ay 2) Birkaç kez 3) Bir kez 5) Hiç

3 . Bebeklik döneminin ilk yılında en küçük çocuğunuz kaç kez sağlık kontrolünden geçti?

1) Her ay 2) Birkaç kez 3) Bir kez 5) Hiç

4 . Çocuklarınızın aşıları tam olarak yapıldı mı?

1) Evet 2) Hayır

5 . Çocuklarınızın sağlık sorunu olduğunda, sağlık kuruluşuna götürüyor musunuz?

1) Her zaman 2) Bazen 3) Hiç götüremiyorum

6 . Çocuklarınızın önemli bir hastalığı var mı?

1) Evet (belirtin)

2) Hayır

7 . Çocuklarınızın tedavi edilmemiş hastalığı var mı?

1) Evet (belirtin)

2) Hayır

8 . Fiziksel ya da zihinsel özürlü çocuğunuz var mı?

1) Evet 2) Hayır (Soru 27'ye geçin)

9 . Kaç tane özürlü çocuğunuz var?

1) Fiziksel özürlü (Sayı) 2) Zihinsel özürlü (Sayı)

10. Çocuklarınız kaç öğün yemek yemektedir?
1. Sabah 1) Evet 2) Hayır
 2. Öğle 1) Evet 2) Hayır
 3. Akşam 1) Evet 2) Hayır
11. Çocuklarınızın süt içme sıklığı nedir?
- 1) Her gün 2) Haftada üç kez 3) Haftada bir
 - 4) Ara sıra 5) Nadiren 6) Hiç
12. Çocuklarınızın et yeme sıklığı nedir?
- 1) Haftada üç kez 2) Haftada bir 3) Ara sıra
 - 4) Nadiren 5) Sadece Bayramlarda 6) Hiç
13. Çocuklarınızın meyve yeme sıklığı nedir?
- 1) Her gün 2) Haftada üç kez 3) Haftada bir
 - 4) Ara sıra 5) Nadiren 6) Hiç
14. Psikolojik/ psikiyatrik sorunu olan çocuğunuz var mı?
- 1) Evet (belirtin)
 - 2) Hayır

Araştırma

DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMI (1990-2006)¹

Gender Discrimination in School Books (1990-2006)

Özlem GÜNEŞ*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik
Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesinde önemli bir yeri olduğu düşünülen ilköğretim ders kitapları cinsiyet ayrımcılığı yönünden incelenmiştir. Araştırma, siyasal iktidardaki değişimin ders kitaplarına yansıyan cinsiyet ayrımcılığında herhangi bir değişime yol açıp açmadığını anlamak amacıyla yapılmıştır. Bu noktadan hareketle, 2002 yılındaki iktidar değişimi öncesi ve sonrası arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. 1990 ile 2006 yılları arasındaki ders kitaplarının incelenmesi sonucunda, söz konusu süre zarfında ders kitaplarındaki cinsiyetçi tutumun azalma eğilimi gösterdi-

ği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, bu azalma eğiliminin siyasal iktidar değişimiyle birebir bağlantılı olmadığı görülmüş ve ders kitaplarındaki değişimin açıklanmasına yardımcı olabilecek faktörlerin neler olabileceği sorusuna yanıt aranmıştır.

Anahtar Sözcükler: toplumsal cinsiyet, ders kitapları, eğitim

ABSTRACT

This study examines the primary school books, which are considered to be important factors in introducing the societal gender roles, in terms of gender discrimination. The aim of this study is to find out whether the changes in government have an observable impact on sex-based discrimination in the school books. Within this framework, a comparison has been done between the conditions pre- and post-2002 elections. As a result of the examination of the school books between 1990 and 2006, it has been observed that discriminatory approaches in the school books have tended to decrease. However, it has been seen that this decreasing trend was not a direct result of the governmental change, and the factors which might help us to explain this changing trend in the school-books have been investigated.

Key Words: gender discrimination, school books, education.

GİRİŞ

Birey, doğduğu andan başlayarak, içine doğduğu toplum tarafından benimsenmiş olan bir takım değer ve yargılarla donatılır. Toplumsallaşma adı verilen

1 Çalışma süresince sağladığı maddi destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

bu süreçte, dişilik ve erkeklik üzerinden kurgulanan rol kalıpları da (toplumsal cinsiyet rolleri) toplumun yeni üyeleri tarafından içselleştirilerek gelecek kuşaklara aktarılır.

Modern ulus-devletlerde aile, arkadaşlar, yaşanılan çevre gibi faktörlerin yanı sıra, ülkenin geneline yayılmış bulunan örgün eğitim kurumları da bir topluma ait değer yargılarının benimsetilmesinde önemli bir yere sahiptir. Eğitim kurumlarının bu işlevi yerine getirmesinde kullanılan araçlardan biri olan ders kitapları ise, ülkenin aynı yaş grubundaki tüm çocukları tarafından okunmaları ve çocukların, ders kitaplarında anlatılanların doğru olduğuna yönelik genel bir ön-kabule sahip olmaları göz önünde bulundurulduğunda, ayrı bir önem taşır. Toplumun genç üyelerine belirli davranış ve anlayış kalıplarının benimsetilmesinde önemli bir yere sahip olmaları, söz konusu kitaplarda siyasal iktidar tarafından -özellikle de devlete egemen olan siyasal görüşte önemli ideolojik farklılaşmalar yaşandığı dönemlerde çeşitli değişiklikler yapılmasına yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ideolojiden ayrı düşünülemez bir alan olan toplumsal cinsiyet rollerinin ders kitaplarındaki yansımalarının, siyasal iktidar değişikliğiyle birlikte bir değişime uğrayıp uğramadığının araştırılmasıdır. Çalışmada baz alınan siyasal iktidar değişimi ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek başına iktidarı ile sonuçlanan 2002 seçimleri sonrasındaki durumdur. Çalışmada; kendisini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlayan (ancak kökeni "Milli Görüş"e dayanan) AKP'nin 5 yıla yaklaşan iktidarı süresince, ders kitaplarına toplumsal cinsiyet olgusu açısından bir müdahalede bulunulup bulunulmadığını

belirleyebilmek amacıyla, son 15 yılın² ders kitapları incelenmiştir. İncelenen kitaplar, aile ve yaşam hakkında daha fazla doğrudan bilgi içermesi nedeniyle ilköğretimin ilk 5 yılında okutulan Türkçe ve Hayat Bilgisi (bu ders 3. sınıfa kadar verilmektedir) kitapları ile sınırlı tutulmuştur. Yaklaşık dört ay süren bu çalışma süresince, 1990-2006 yılları arasında basılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak onaylanmış olan 70'e yakın ders kitabı incelenmiştir. Kitapların değerlendirilmesinde, "eşit sayıda kadın ve erkek karaktere yer verilmesi; kullanılan metin ve resimlerde kadın ve erkek karakterlerin birbirlerine eşit ve saygılı bir şekilde davranan, ev-içi işbölümü ve iş yaşamında eşit rol almış bireyler olarak gösterilmesi; kadınların kamusal yaşamda ve karar alma mekanizmalarında temsiline önem verilmesi; anne ile baba arasında olduğu gibi kız çocuk ile erkek çocuk arasında da eşitlik gözetilmesi" gibi ölçütler kullanılmıştır. İncelenen kitaplar, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden ve özellikle de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınlar Dairesi Arşivi'nden elde edilmiştir. Güncel olan kitaplar ise kitapçılardan temin edilmiştir.

Çalışma sırasında sadece yazılı dokümanlar incelenmemiş; Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu ve TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'ne gidilerek yetkili kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

2 2002 yılı öncesi ve sonrasını karşılaştırmak için 2002'den sadece birkaç yıl öncesini veri almanın yeterli olmayacağı düşüncesi ve kitaplara yansıyan anlayıştaki daha uzun süreli bir çizgiyi görebilme isteği nedeniyle çalışmada incelenen kitaplar 90'ların başından itibaren alınmıştır.

Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı daha önce başka çalışmalara da konu olmuştur (Helvacıoğlu: *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik (1928-1995)*, 1996; Esen ve Bağlı: *İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme*, 2002; Tanrıöver: *Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı*, 2003; Altan: *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*, 2001). En fazla 1990'ların sonlarına kadar getirilen bu çalışmalarda ortak kanı, ders kitaplarında kadınlar aleyhine bir cinsiyet ayrımcılığının belirgin biçimde varoluşudur. Söz konusu çalışmalarda ortaya konulan sonuçlara göre; incelenen kitaplarda kadının temel görevi ev işleri, çocuk bakımı ve eşine hizmetle sınırlandırılmıştır; kız çocukları ise bir yandan okula giderken bir yandan da annelerinden iyi bir ev kadını olmayı öğrenmektedir. Üstelik; kitaplarda görülen aile resimlerinde, çoğunlukla, anne hizmet ederken, baba gazete okumaktadır ve kız çocuk bebekle oynarken, erkek çocuk ders çalışmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen 1990 yılı ve sonrasındaki ders kitaplarında da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, 1990'ların sonlarından itibaren bu durumda bir değişim yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle 1998 ve sonrasındaki ders kitaplarında, kadın ev içinden kamusal alana doğru açılmaktadır ve ev işleri de yalnızca kadının alanı olmaktan çıkarılmaktadır. AKP iktidarı döneminde ise ders kitaplarındaki bu eğilimin -genel olarak- değişmeden devam ettiği görülmektedir. Bu durum, ders kitaplarına yansıyan toplumsal cinsiyet algısında yaşanan değişimlerin, iktidar partisinin görüşlerinden çok, başka faktörlerin etkisiyle açıklanabileceği kanısını uyandırmıştır. Bu nokta-

dan hareketle, siyasal olaylarla birlikte, kadın hakları konusunda Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmeler, uluslararası belgeler, yasal mevzuat ve ders kitaplarının hazırlanmasında kullanılan ilköğretim programları çalışma kapsamında incelenmiştir. İnceleme neticesinde ulaşılan sonuçlar; kitaplardan alınan metin ve resimlerin analiz edildiği I. Bölüm sonrasında, II. Bölüm başlığı altında ortaya konmuştur.

I. BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA CİNSİYET AYRIMCILIĞI

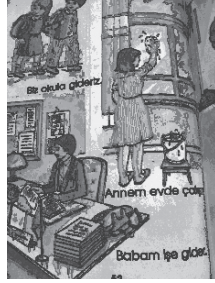
1990'lı yıllardaki ders kitaplarında, okula giden kız ve erkek çocuklar arasında kitaplarla/okumayla olan ilişkileri açısından bir ayırım yapılmamaktadır; kız ve erkek çocuklar okulda birlikte oynamakta, evde birlikte ders çalışmaktadırlar. Helvacıoğlu'nun, ders kitaplarına ilişkin (yukarıda adı geçen) incelemesinde 1990 öncesine ait kitaplardan örnekler gösterdiği "bebekli kız çocuk - kitaplı erkek çocuk" ayırımına (Helvacıoğlu, 1996: 159, 161), 1990'lı yıllara ait kitaplarda pek rastlanmamaktadır. Buna karşılık; 90'ların sonlarına kadar anne sürekli ev işi yapıp hizmet ederken görülmeye devam etmekte ve kız çocuğu da annesinden ev işlerini öğrenmektedir. Bu durumda; kız çocuklarının erkek çocuklarla eşit düzeyde eğitim alma hakkı kabul edilmekle birlikte, evdeki iş paylaşımına dair anlayışın fazla değişmemiş olduğu söylenebilir.

Örneğin, 1991 tarihli Hayat Bilgisi 1 kitabında evdeki işbölümünün anlatıldığı ve resmedildiği bölümlerde (İlkokul Hayat Bilgisi 1, 1991: 51, 52, 53) ev kadınlığı öne çıkarılmakta ve (geleceğin annesi) kız çocuk da annesine yardım

ederek; ev işlerini öğrenmektedir (bkz. şekil: 1,2 ve 3).

Şekil 1.

Şekil 2.

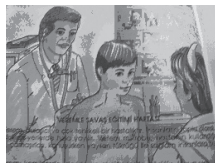

Şekil 3.

Aynı yıla ait bir 3. sınıf kitabında, kadının ev içindeki konumu korunmakla birlikte, bir kadın doktor resmine yer verilmektedir. Oysa, bu yıllara ait kitaplarda kadınların daha çok öğretmenlik ve hemşirelik meslekleri ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Fakat burada da ilginç bir durum söz konusudur: kadın doktor, bir kız çocuğunu muayene ederken; birkaç sayfa sonrasındaki erkek doktor, bir erkek çocuğunu muayene etmektedir (İlkokul Hayat Bilgisi 3, 1991: 124, 126) (bkz. şekil: 4 ve 5).

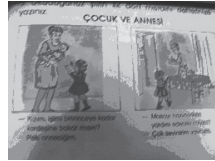

Şekil 4.

Şekil 5.

1995 tarihli bir Türkçe kitabında ise, "Çocuk ve Annesi" adlı bölümde (İlkokul Türkçe 1, 1995: 101), anne ve kız çocuğunun ilişkisi, kız çocuğunun ev işlerinde anneye yardım etmesine indirgeniyor. Başlığa ait iki resimden birincisinde, anne kızından bebeğe biraz bakmasını isterken, ikincisinde ise kız çocuk masayı hazırlamakta olan annesine yardım etmek istiyor³ (bkz. şekil: 6). Aynı kitabın 37. sayfasındaki "Temizlik" konulu metne ait resimde de anne ile kızı temizlik yaparken görülüyor (bkz. şekil: 7). Metnin sonunda anne, kendisine yardım eden kızına, "...işte böyle temiz, düzenli ve çalışkan olmalısın" diyor. Böylece, ev içindeki cinsiyete dayalı işbölümü, yeni kuşağa da aktarılmış oluyor.

Şekil 6.

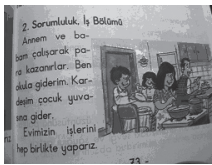
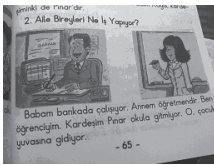
Şekil 7.

Benzer metin ve resimler, 1990'ların sonlarına kadar ders kitaplarında görülmeye devam etmektedir. Buna karşılık, 90'ların sonlarına doğru, sürekli ev işleri ile uğraşan anne tiplemesinden uzaklaşıldığı ve özellikle 1998 yılında basılan kitapların bu tarihten önceki kitaplarla dikkate değer farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Örneğin, 1998 yılına ait bir Türkçe kitabında "Ailemiz" adlı şiir; hizmet eden anne ve gazete okuyan baba şeklinde değil, anne ve baba birlikte ayakta dururken kız ve erkek çocuğun onlara doğru koştukları bir aile kompozisyonuyla resmedilmektedir (İlköğretim Türkçe 1 Ders Kitabı,

3 Kız çocuk, annesine: "Masayı hazırlamana yardım edebilir miyim?", diye soruyor.

1998: 27). 1999 tarihli başka bir kitapta da yine "Ailemiz" başlıklı bir şiire ait resimde, aile üyeleri hep birlikte televizyon seyretmektedir (İlköğretim Türkçe 1, 1999: 43). Kısacası, anne, servis yapmaktan kurtarılmış görünmektedir.

Bunun yanında; 1990'ların sonlarından itibaren çalışan anne figürü de kitaplarda yer almaya ve mutfak işleri kadının alanı olmaktan çıkarılmaya başlamaktadır (bkz. şekil: 8 ve 9). Artık anne bir işte çalışırken; erkek çocuk ve baba da sofrayı hazırlayanlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte; annenin (öğretmenlik gibi) eve babadan daha erken gelebileceği bir işte çalışması dikkat çekmektedir (bkz. şekil: 10). Üstelik, çay getiren anneden kitap okuyan anneye doğru bir sıçrama görülse de (bkz. şekil: 11), henüz gazete okuyan, yani bir anlamda, güncel gelişmeleri (siyaseti) takip eden anneyi görmek mümkün olmamaktadır. 1999 genel seçimlerinde seçilen 550 milletvekilinden sadece 22'sinin kadın olması (KSSGM, 2004: 11), bu anlayışla oldukça paralellik gösteren bir veridir.

Şekil 8 (İlköğr. Hayat Bilgisi 1, 1999: 65)

Şekil 9 (İlköğr. Hayat Bilgisi 1, 1999: 73)

Şekil 10 (İlköğr. Hayat Bilgisi 1, 1999: 72)

Şekil 11 (İlköğr. Hayat Bilgisi 2, 1999: 44)

90'lı yılların sonlarından itibaren, çalışan anne figürüyle birlikte, kadının üretici yönünü vurgulayan metinlerle de daha sık karşılaşılmaktadır. Örneğin, 1999 tarihli bir Türkçe kitabındaki "Türk Kadını" başlıklı metinde, "Memleketin varolmasında en büyük etken kadınlarımız olmuştur. Çift süren, ürünlerini pazara götürerek paraya çeviren kadındır. Aile ocaklarının dumanını tütüren kadındır." (İlköğretim Türkçe 4, 1999: 57) denilmektedir. Kadının katkısı, artık, sadece ev işleri ile sınırlı tutulmamaktadır. Ve bu anlayış, 2002 yılı sonrasındaki ders kitaplarında da devam etmektedir.

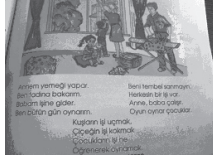
Bununla birlikte; bazı sembollerin değişmeden kaldığı göze çarpmaktadır. Bunlardan en göze çarpanı; vücut temizliğinin (özellikle banyo yapmanın) öğretildiği ve organların tanıtıldığı bölümlerde, yalnızca erkek çocuk resmi kullanılmasıdır. İncelenen kaynaklar arasında bu "kural"a uymayan tek kitap 2005 yılına ait 1.sınıf Türkçe kitabıdır⁴. Bu kitapta, ilk kez, banyo yapan bir kız çocuğa rastlanmaktadır ve birkaç sayfa sonrasında da yine ilk kez olarak vücudun tanıtılmasında bir kız çocuk resmi kullanılmaktadır (İlköğretim Hayat Bilgisi 1, 2005: 62, 78). Buna karşılık, aynı yıla ait 3.sınıf kitabında (İlköğretim Hayat Bilgisi 3, 2005), suya elbise ile giren bir kız resmi de yer almaktadır ve yine bu kitapta, hizmet eden anne tiplmelerine tekrar rastlanmaktadır (bkz. şekil: 12). Fakat aynı kitapta -her ne kadar altında yazan şiirle uyumlu olmasa da- ilk kez bir erkeğin ütü yaparken çizildiğine de tanık olunmaktadır (bkz. şekil: 13). Kısacası, 2005 yılı kendi içinde tu-

4 Kitapın, AKP dönemine rastlaması dikkat çekicidir.

tarsızlık göstermektedir (2006 yılındaki kitapların ise, sözü edilen değişim çizgisini takip ettiği görülmektedir).

Şekil 12.

Şekil 13.

II. BÖLÜM DERS KİTAPLARINDAKİ CİNSİYETÇİ EĞİLİMİN AZALMASINA NEDEN OLABİLECEK GELİŞMELER

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre; ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığı, -tam olarak ortadan kalkmama- birliktelikte- 90'ların sonundan itibaren azalmaya başlamış ve bu konuda önemli gelişme kaydedilmiştir. AKP iktidarı süresince de -Partinin taşıdığı muhafazakar kimliğin yarattığı beklentinin aksine- bu çizginin değişmediği görülmektedir. Bu veri, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine yönelik olarak, iktidar partilerinin siyasi görüşlerinden bağımsız (bir anlamıyla partiler-üstü) birtakım çalışmalar yürütüldüğünün işaretlerinden biri olarak yorumlanabilir. Söz konusu çalışmaların bu bölüm altında genel hatlarıyla incelenmesi, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet alanında görülen değişime bir açıklama getirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi konusuna değinen en eski belge, 1979 yılında BM Genel Kurul'unda kabul edilen ve 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (CEDAW). Sözleşme-

nin 10. maddesi, eğitimde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması açısından taraf devletleri önlemler almaya çağırılmaktadır ve bu önlemlerden biri de "Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve düzeyinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için eğitim birliğinin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi" (m.10/c) olarak belirlenmiştir. Türkiye söz konusu Sözleşmeyi 1985 tarihinde kabul etmiş olmasına karşın, Sözleşmenin yukarıda anılan hükmünü yerine getirmek için 10 yıldan fazla bir süre beklemiştir. Burada önemli bir noktaya daha işaret etmek gerekir: CEDAW Komitesi, 1994 yılında, Sözleşmenin ihlal edildiği iddiasıyla yapılacak başvurulara ilişkin olarak, CEDAW Komitesini taraf devletler nezdinde yetkili kılacak bir İhtiyari Protokolün hazırlanması çalışmalarına başlamış ve Protokol 1999 yılında kabul edilerek, aynı yıl 10 Aralık'ta imzaya açılmıştır. Protokolü 8 Eylül 2000 tarihinde imzalayarak Sözleşmenin bağlayıcılığını ve Komitenin yetkilerini kabul eden Türkiye, daha önce Sözleşmeye koyduğu çekinceleri de 1999 yılında, -daha eşitlikçi bir Medeni Kanun tasarisinin Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanmış olması gerekçesiyle⁵- kaldırmıştır.

Bu durum, 1990'lı yıllarda, gerek dünyada, gerekse Türkiye'de, kadınlara karşı

5 Dönemin Devlet Bakanı Hasan Gemici, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce (KSGM) basılan CEDAW metnine yazdığı "Sunuş" yazısında, çekincelerin kaldırılma nedenini bu şekilde açıklamıştır (KSGM, 2001: 7).

ayrımcılığın önlenmesi konusunda yapılan çalışmaların hız kazandığının bir göstergesidir ve bu süreçte ders kitaplarındaki cinsiyet eşitsizliği de giderek daha fazla gündeme gelmiştir.

4-15 Eylül 1995 tarihlerinde Pekin'de gerçekleştirilen BM IV. Dünya Kadın Konferansı bu konudaki önemli örneklerden birini oluşturmaktadır. Bu konferans sonunda yayınlanan ve Türkiye'nin de imzaladığı Pekin Eylem Platformu'nun 69.maddesi, ayrımcı olmayan eğitimin hem kız hem de erkek çocuklar açısından yararlı olduğunu, bunun kadınla erkek arasında daha eşit ilişkiler kurulmasına büyük katkıda bulunacağını düzenler. Platformun 71. maddesine göre, cinsiyet konusunda önyargılı eğitim ve öğretim malzemeleri, kız çocukların eğitime ulaşabilirliğinde ayrımcılığın devam etmesine yol açan nedenlerden biridir. 72. maddede ise, eğitim kaynaklarının kadın ve erkeklerin klişeleşmiş olmayan imajlarını yaydığı eğitici ve sosyal bir ortamın, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması konusundaki öneminden söz edilmektedir ve 74. maddede de, "Müfredat ve eğitim malzemeleri toplumsal cinsiyet konusunda büyük ölçüde önyargılıdır ve kız çocukları ile kadınların ihtiyaçlarına nadiren duyarlıdır. Bu durum, kadının toplumdaki tam ve eşit ortaklığını inkâr eden geleneksel kadın ve erkek rollerini pekiştirir." denmektedir. Bu belgede, hükümetlerin ve eğitim kurumlarının yapacakları eylemler de sıralanır ve bunlardan biri de, "bütün ilgili derneklerle birlikte çalışarak, öğretmenlerin eğitimi dahil, eğitimin bütün düzeyleri için cinsiyete dayalı kişilerden bağımsız öğretim malzemeleri, ders kitapları ve müfredat geliştirmek ve ayrıntılı öneriler hazırlamak" (m.83/

a) ve "eğitimin her düzeyinde, toplumsal cinsiyet boyutunu da içine alacak, insan hakları konulu eğitim programları geliştirmek"tir (m.83/j).

IV. Dünya Kadın Konferansından 5 yıl sonra (Haziran 2000) New York'ta gerçekleştirilen BM özel oturumunun ardından yayınlanan Pekin+5 Sonuç Belgesi'nde ise, eğitim materyallerinde sürekli toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların kullanılmasının bir engel olarak varlığını koruduğuna dikkat çekilmekte (m.10) ve ulusal düzeyde hükümetler tarafından yapılacaklar arasında, "eğitim sürecinde ve eğitim materyallerinde cinsiyet ayrımının ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılmasını sağlamak için plan ve programların desteklenmesi" (m.67/ b) yer almaktadır.

Ders kitapları son yıllarda, yalnızca cinsiyet ayrımcılığı (kadın hakları) konusunda değil, genel olarak insan hakları açısından da daha fazla üzerinde durulan bir alan haline gelmiştir. 2001 yılı başında, Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi Başkanlığı tarafından "okul kitaplarının insan hakları açısından taranması yönünde" (Tarih Vakfı, 2003: ix) iletilen istek doğrultusunda hazırlanan ve TÜBA şemsiyesi altında, Tarih Vakfı koordinatörlüğü ve AB'nin mali desteği ile yürütülen "Ders kitaplarında insan hakları" projesi bunun örneklerinden biridir. Proje kapsamında yayınlanan 3 eserden biri olan "Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları" başlıklı kitapta cinsiyet ayrımcılığı, "Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı" başlıklı makale (Tanrıöver, 2003) bünyesinde işlenmektedir. Yine bu proje kapsamında yayınlanmış olan "İnsan Haklarına Saygılı Bir Eğitim Ortamına

Doğru” (Gök ve Şahin, 2003) başlıklı, çizgi-roman tarzında yazılmış eserde de, okulda kız çocuklarına karşı yapılan ayrımcılığa dikkat çekilmekte (24, 32-35); hatta feminizmden söz edilmektedir (136-137). Ayrıca bu konuların işlendiği sayfalardaki kutucuklar içinde eşit eğitime ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) de yer verilmektedir.

İnsan hakları ve cinsiyet eşitliği açısından eğitim materyallerinin önemini giderek daha fazla kavrandığı konusunda başka örnekler de mevcuttur. Örneğin, töre cinayetlerinin araştırılması amacı ile kurulan TBMM Meclis Araştırma Komisyonu da çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi için alınacak önlemler arasında, “eğitim materyallerinin kadın ve erkek eşitliğini yok sayan, görmezden gelen ya da zedeleyen öğelerden arındırılması”nı (KSGM, 2006: 88) saymaktadır.

İnsan hakları ve cinsiyet ayrımcılığı konusunda oluşan duyarlılık kendisini sadece ders kitapları alanında göstermemektedir. Türkiye’de bu konuda yasal mevzuat ya da uygulamalarda da değişim yaşandığı görülmektedir. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler de dikkate alınarak hazırlanan ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında önemli değişiklikler getiren yeni Türk Medeni Kanunu bunun örneklerinden biridir. 22 Kasım 2001 tarihinde TBMM’ce kabul edilen ve 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni kanunun içerdiği “kocanın evin reisi olması hükmünün kaldırılması; kadının çalışmasının kocanın iznine tabi olmaktan çıkarılması ve evin geçimine katkıda kadının eviçi emeğinin de değerlendirilmesi” vb. yönündeki değişik-

likler⁶, ders kitaplarında görülen, “çalışan kadın figürlerinin artması, kadının üretici yönünün vurgulanması ya da ev-içi demokrasiye önem verilmesi” vb. değişimlerle paralellik göstermektedir. Anayasa’da da bu tarz değişimleri görmek mümkündür. Örneğin, 2001 yılında “Ailenin korunması” başlıklı 41. madde “ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığı” şeklinde değiştirilmiştir. 2004 yılında “kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddeye getirilen ek fıkra ise “kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olduğuna ve devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğuna” hükmetmektedir. Konuyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür (yeni Türk Ceza Kanunu vb).

Türkiye’de yaklaşık son 20 yıldır faaliyet gösteren kadın örgütlerinin ve kadın-erkek eşitliği konusunda çalışmalar yapan kadın akademisyenlerin ya da çeşitli aktivistlerin çabaları da toplumsal cinsiyet algısında yaşanan değişimin nedenleri arasında gösterilebilir.⁷ Ergin’in

6 Yeni Medeni Kanunun, bu konuda getirdiği değişiklikler hakkında bkz. Kadın ve Çocuk Hakları Açısından Yeni Türk Medeni Kanunu, KSGM, 2003.

7 Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığı üzerine çalışmalar yapan Firdevs Helvaciođlu bir yazısında 1987 yılından beri bu konuyla ilgili yaptığı çalışmaların yavaş da olsa ilgili kurumlar arasında etkili olmaya başladığını söylemektedir, F.Gümüšođlu, Ders Kitaplarında Cinsiyetçiliğın 80 Yıllık Serüveni, www.huksam.hacettepe.edu.tr/cinsiyet.htm, 11.02.2005. Gerçekten de Helvaciođlu, yazdığı makalelerin dışında, kimisi ilgili devlet kurumlarında olmak üzere, bu konuda çeşitli panellere katılmış ve sergiler açmıştır. Helvaciođlu’nun KSGM’de katılmış olduğu bir panelde yapmış olduğu konuşma metni ve fotoğraf sergisi için bkz. Eğitim Materyallerinde Cinsiyetçi Öğeler, KSGM, 2001.

belirttiği gibi; “1990’lı yıllar Türkiye’de kadın hareketinin kurumsallaşmaya başladığı yıllardır. (...) Üniversitelerde kadın araştırmaları merkezlerinin açılmaya başlaması, devlet bünyesinde Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulması ve Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın hükümet içinde ayrı bir bakanlık olarak işleve kavuşması buna örnek gösterilebilir. Türkiye’deki (...) kadın hareketi ve bu hareketin içinde yer alan kadınların deneyimleri, 1990 sonrasında, çeşitli sorunlar etrafında örgütlenen hem ulusal hem de yerel çapta kadın sivil toplum kuruluşlarının ve örgütlenmelerinin de temellerini atmıştır. Bugün sayıları 300’ü aşan kadın kuruluşu, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığa karşı mücadeleye vermektedir” (Ergin, 2006: 43).

Toplumsal cinsiyet algısında yaşanan değişimin nedenleri araştırılırken dikkate alınması gereken bir unsur da “kadınların çalışma yaşamına katılım düzeyi” ya da bir başka ifadeyle “kadının özel alandan kamusal alana açılım düzeyi” olabilir. Kadının çalışma yaşamında yer alması, uzun dönemde toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesinde etkili olabilecek bir faktör olmakla birlikte; çalışmanın kapsamına giren son 15-20 yıl boyunca, kadınların işgücüne katılımı konusunda kayda değer bir artış yaşanmamıştır. Örneğin, istatistiklere göre, 15 yaş üstü kadınların 1990 yılında kentte işgücüne katılım oranı %17 iken, bu oran 2004 yılında %17,1 düzeyinde kalmıştır (KSSGM, 2004: 7). Buna karşılık, okullaşma oranında önemli artış sağlandığı ve 1990 ile 2000 arasında üniversite okumuş kadınların oranında yaklaşık 2 kat artış olduğu belirlenmiştir (KSSGM, 2004: 3).

Sonuç olarak, 1990’lı yılların sonlarından başlayarak, Türkiye’nin, kadın hakları ve cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi konusunda birtakım atılımlar gerçekleştirmeye yöneldiği ve bu konuda taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerine daha fazla özen gösterdiği tespiti (bazen aksi örneklerin de yaşanabildiğini unutmadan) yapılabilir. Bu tarihlerde Türkiye’nin, sosyal ve hukuksal alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması konusuna oldukça önem veren Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerini artırdığı, AB’ye uyum çalışmalarının hızlandığı ve 1999 tarihinden itibaren Türkiye’nin Birliğe aday ülke konumunda bulunduğu da göz önünde tutulmalıdır.

Anılan tüm bu gelişmeler, ders kitaplarında yaşanan değişimin anlaşılması açısından bir fikir vermektedir. Bunlara ek olarak; yukarıda belirtildiği gibi, ders kitaplarında özellikle 1998 yılında basılan kitaplardan itibaren kayda değer bir değişimin görülmesi, -radikal dinci faaliyetlere ilişkin MİT raporunun değerlendirildiği- 1997 yılı MGK toplantısında alınan “28 Şubat kararları”nın etkisinin de incelenmesi gerektiğini akla getirmektedir. Hatırlanacağı gibi, Refah-Yol hükümeti, 28 Şubat’ta toplanan MGK’da önerilen “8 yıllık temel eğitim” tasarısını (28 Şubat kararları için bkz. Cevizoğlu, 2001: 225-229) hayata geçirmek konusunda gerekli adımları atmamakta ısrar etmişti. 18 Haziran’da düşen Refah-Yol hükümetinin ardından 30 Haziran’da iktidara gelen ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti ise acilen 8 yıllık temel eğitimi uygulamaya geçirmişti.

Bilindiği gibi 8 yıllık temel eğitime geçilmesi konusu, daha önce de gerek hükümet programlarında, gerekse kalkınma planlarında yer almaktaydı. 8 yıllık

eğitim, ilk kez, 12 Mart Muhtırası sonucu kurulan Nihat Erim hükümetinin programında yer almış, ve 1972 yılında Ferit Melen Hükümeti programında da tekrar edilmiştir (konu hakkında bkz. A.Ünsür, "8 Yıllık Temel Eğitim Meselesi ve Ortaya Çıkaracağı Problemler", 16.5.1997, www.egitim.aku.edu.tr/unsur.htm). 1996 tarihinde Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan 53. Hükümetin programıyla, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması tekrar gündeme gelmiştir. Aynı konu, bundan 3 ay sonra kurulacak olan Necmettin Erbakan Hükümeti'nin programında da yer almakla birlikte; 54. Hükümet bunu gerçekleştirmek konusunda isteksiz davranmış ve 8 yıllık temel eğitime ancak 28 Şubat sonrasında kurulan 55. Hükümet döneminde geçilebilmiştir (17.8.1997 tarih ve 4306 sayılı kanun). Kalkınma planlarına bakıldığında da, 1990-94 yıllarını kapsayan VI. Kalkınma Planında, 8 yıllık temel eğitime yer verildiği ve 1996-2000 yıllarına ilişkin bir sonraki planda, VII Plan döneminde, 8 yıllık zorunlu eğitime geçileceğinden söz edildiği görülmektedir. Böylelikle, hükümet programları ile kalkınma planları arasında bir paralellik olduğu da göze çarpmaktadır. Kısacası eğitim reformu konusunda, 28 Şubat'ta yeni bir karar alınmadığı; sadece, varolan ancak uygulamaya geçilemeyen bazı projelerin önünün açıldığı söylenebilir.⁸

28 Şubat sonrasında kurulan yeni hükümetin Milli Eğitim Bakanlığı'nı yapacak olan Hikmet Uluğbay, 6 Ekim 1997 tarihli ve "1997-1998 Öğretim Yılında Yapılacak Eğitim ve Öğretim Uygulamaları" konulu genelgede (MEB Tebliğler Dergisi, Kasım 1997: 775-776), 8 yıllık yeni uygulamanın "çağdaşlaşma, demokratikleşme ve özellikle Laik Cumhuriyeti geliştirme" ile olan ilgisinden ve bu dönemde temel amaçlarının "kapsamlı bir eğitim reformu gerçekleştirmek" olduğundan söz etmektedir. Bu genelgede cinsiyet ayrımcılığına doğrudan değinilmemekle birlikte; okullarda demokrasinin geliştirilmesine ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkma hedefine yapılan vurgu, bu konuda da adım atılacağına bir habercisi olarak yorumlanabilir. Söz konusu genelgeden 2 ay sonra (3.12.1997) kabul edilen yeni "İlköğretim Okulu Hayat Bilgisi Programı"na (MEB Tebliğler Dergisi, Ocak 1998: 5-115) bakıldığında ise; ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığının en çok görüldüğü "Ben ve Ailem", "Okulda ve Evde Davranış" gibi ünitelerle ilgili kısımlarda cinsiyet rolleri üzerinde durulmadığı; ancak yeni program sonrasında basılan kitaplarda bu konuya daha fazla özen gösterildiği gözlenmektedir.⁹

Burada dikkat çeken bir nokta ise, 1997'de değişen programın, aslında, MEB Eğitim Araştırma ve Geliştirme

8 28 Şubat sürecinin Milli Eğitim üzerindeki etkileri, Liselerde felsefe derslerinin okutulmasının zorunlu tutulması ve ayrıca Milli Güvenlik Bilgisi dersi öğretim programının değiştirilmesi ile de hissedilmektedir (görüşüğümüz bir yetkili, söz konusu Milli Güvenlik dersi program taslağının, Çevik Bir imzası ile geldiğini söylemiştir). Yine döneme ait Tebliğler Dergisi sayıları incelendiğinde, küçük çaplı başka değişikliklerin de yapıldığı görülmektedir.

9 Ders kitaplarındaki metin ve resimler Talim Terbiye Kurulu tarafından denetlenmekte ve hangi kitapların ders kitabı olarak okutulacağına bu Kurul karar vermektedir. MEB Yayınlar Dairesinde konuyla ilgili görüşlerine başvurduğumuz kişiler, özellikle 1998'de, Kurulda çalışan üyelerin çoğunun değiştirildiğini ve yeni üyelerin cinsiyet ayrımcılığı konusuna özen gösterdiklerini dile getirmişlerdir.

Dairesi Başkanlığı'nca (EARGED) çalışmalarına 1993 yılında başlanarak 1996 yılında tamamlanmış olan "İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1.2.3. Sınıf) Öğretim Programı"nın (EARGED, 1996) bazı değişikliklerle kabul edilmiş hali olmasıdır. Bu taslak program, Talim Terbiye Kurulu'na 18 Ekim 1996 tarihinde gönderilmiş olmasına rağmen, programın kabul edilmesi için 1997 sonrasındaki hükümet değişikliğini beklemek gerekecektir. Şu halde, eğitim programında değişiklik yapma fikrinin 28 Şubat öncesinde de gündemde olduğu; ancak 28 Şubat'la birlikte, programın uygulamaya geçilmesinin önündeki "siyasi engellerin" kaldırılarak, sürecin hızlandırıldığı yorumu yapılabilir.

28 Şubat sonrasında kurulan, Mesut Yılmaz başkanlığındaki koalisyonun Hükümet Programı da, üzerinde durmayı gerektirecek niteliktedir. Bu programda, kadın ve eğitim konularının, geçmiş programlara oranla ön sıralarda yer aldığı ve konuya geniş yer ayrıldığı görülür. "Kadın Sorunları ve Aile" başlığı altında, aile-içi demokrasiden, mevzuatlarda yer alan ayrımcı maddelerin yeniden düzenlenmesinden, plan ve programlarda eşitliğe yönelik çalışmalar yapılmasından ve Başbakanlığa bağlı olarak kurulacak olan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) teşkilatı için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasından söz edilmektedir. Bu durum, 90'ların sonundan itibaren gerek yasal mevzuatta gerekse de ders kitaplarında görülen değişimle paralellik arz etmektedir.

Söz konusu paralelliğin, muhafazakar kimliğiyle öne çıkan AKP'nin 2002 yılında başlayan tek parti iktidarı süresince de sürdürülmüş olduğu görülür. Nitekim, Abdullah Gül'ün başkanlık

ettiği 58. Hükümet'in hazırladığı Hükümet Programı, eğitime geniş yer ayırmaktadır ve "ezbere kaçmayan, özgür düşünebilen, kendine güvenen, bilim ve teknoloji üretebilen gençler" yetiştirmenin önemini vurgulamaktadır. Programda, "kadın haklarından, CEDAW'dan ve kadına yönelik şiddetten" söz edilmektedir. AKP Hükümeti'nin, iktidara geldikten 2 ay sonra (3 Ocak 2003'te) ilan ettiği Acil Eylem Planı'nın "Nitelikli Eğitim" bölümünde de müfredat programlarının yenileneceği düzenlenmektedir (SP 13). Bu hedefe uygun biçimde, AKP döneminde, İlköğretim Programları değiştirilmiştir. Bunlardan Hayat Bilgisi Programı'nda "Öz Yönetim" başlığı altında, öğrencinin kazanması gereken davranışlar sıralanır ve bunlardan birini "yaş, cinsiyet, ırk gibi yanlı davranışlara neden olan eğilimleri fark etmek ve bu tür yanlılıklar içermeyen davranışlar sergilemek" oluşturur. Aynı programda sıralanan ders kazanımları arasında da, "aile içinde demokratik bir ortamın oluşmasının önemli olduğunu bilmek" yer alır. Türkçe Programının "Atatürk ve Türk Kadını" başlıklı bölümünde ise öğrencilere okutulması istenen "Kadın Hakları" başlıklı bir metin yer almaktadır. Söz konusu metinde, Türk kadınına Atatürk tarafından verilen haklardan ve kadınla erkeğin eşitliğinden söz edilir. Bununla birlikte; her iki programda da, "ders kitaplarında yer alacak metin ve resimler hazırlanırken cinsiyet ayrımcılığı konusuna özen gösterilmesi" gerektiği şeklinde açık bir hüküm yer almaktadır.

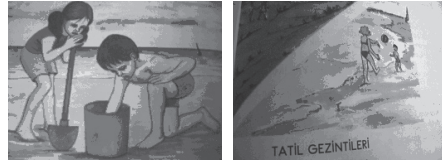
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler, yaklaşık son 10 yıldır ders kitaplarında cinsiyetçi yaklaşımın azaldığı

yönünde bir sonuca ulaşılmasına imkân vermektedir. Artık ders kitaplarında, aile içi ilişkiler görece daha eşitlikçi bir şekilde resmedilirken, ev dışında çalışan kadın figürünün de ders kitaplarında yer alan metin ve resimlerde ağırlık kazandığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu konuda tam bir eşitlikten söz edilmesi henüz mümkün değildir. Çalışmanın I. Bölümde örneklendirildiği gibi, incelenen ders kitaplarında hâlâ gazete okuyan ya da yönetici konumunda kadınlar görülememekte; kadınların çalışma alanları çeşitlendirilmemekte ve erkek elinde kumandayla televizyon seyredirken kadının sofraya kurduğu resimlere rastlanabilmektedir. Geçtiğimiz günlerde TÜSİAD ve KAGİDER işbirliğiyle hazırlanan “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği” başlıklı raporun ders kitaplarına ilişkin bölümünde de cinsiyetçi eğilimin, daha “dolaylı ve örtük” bir şekilde de olsa, varlığını koruduğu ileri sürülmektedir (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008: 72-73). Ancak genel olarak bakıldığında cinsiyetçi tutumun azaldığını görmek mümkündür.

Ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyete ilişkin öğeler açısından AKP iktidarı döneminin, kendisinden önceki dönemle arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. 2002’den sonraki ders kitaplarında, 1990’ların sonlarından itibaren görülen değişim çizgisinin büyük ölçüde devam ettirildiği görülmektedir. Oysa, AKP kadrosunun siyasi geçmişi, bazı islami çevrelerle ilişkisi ve partinin kendisini “muhafazakar” olarak tanımlaması, bu partinin tek başına iktidar olduktan sonra eğitimde ve bunun aracı olarak da ders kitaplarında daha tutucu bir çizgiyi benimseyebileceği şüphesini uyandırmıştır. Örneğin, AKP iktidarı döneminde bir okul kitabında yer alan

“mayolu erkek çocuğun yanında elbise ile duran bir kız çocuk” resmi basında haber konusu olmuştur. Buna karşılık, çalışmanın I. Bölümünde örnek verilen -elbise ile denize giren kız çocuk resminin yer aldığı- 2005 yılına ait kitaba karşılık, AKP dönemindeki ders kitaplarında bikinili kadınları görmek de mümkündür. Üstelik, erkek çocuk mayolu iken, kız çocuğun kumsalda elbise ile resmedilmesi 2002 sonrasına özgü bir durum değildir. Örnek olarak, aşağıda, (her ikisi de MEB tarafından basılmış olan) 2001 yılı Türkçe ders kitabındaki bir resimle (şekil: 14) 2004 yılı Türkçe kitabındaki bir resim (şekil: 15) birlikte verilmiştir.

şekil: 14 (İlköğr. Türkçe 5, 2001: 154)
şekil: 15 (İlköğr. Türkçe 3, 2004: 149)

Sonuç olarak, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği yönünde olumlu bir değişim gözlenmekle birlikte, bu durumun siyasal iktidar değişimlerinden fazla etkilenmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı konusunda 1990’ların sonlarından itibaren yaşanan değişimde hangi etkenlerin rol oynamış olabileceği, çalışmanın II. Bölümünde tartışılmıştır. Burada yer verilen gelişmelerden hiçbirisi “tek başına” bu değişimi açıklamaya yetmeyeceği gibi; her birinin yaşanan bu çok boyutlu değişime çeşitli derecelerde etki etmiş olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA**1- Alıntı Yapılan Ders Kitapları:**

İlkokul Hayat Bilgisi 1 (1991), MEB, TTK Basımevi, Ankara.

İlkokul Hayat Bilgisi 3 (1991), MEB, TTK Basımevi, Ankara.

İlkokul Türkçe 1 (1995), MEB, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (1999), C.Eren, Ç.G.Gören, Cemre Yay., İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (2005), S.Uysal, F.Elbistan, MEB, Ankara.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 (1999), C.Eren, Ç.G.Gören, Cemre Yay., İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2002), MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2005), A. Atlıhan, E. Eren, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 1 (1998), S. Uygun, A. Arslan, Cemre Yayıncılık, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 1 (1999), S. Şahin, S. Öneş, Salan Yayıncılık, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 3 (2004), H.Özkan, H.Gürsoy, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 4 (1999), A.Köycü, H.Gümüş, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 4 (2001), A.Gümüş, Altın Kitaplar, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 5 (1998), B.Güçer, Özer Yay., İstanbul.

İlköğretim Türkçe 5 (2001), A.İ.Ayata, O.Kaya, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 5 (2006), N. Gören, Z. Yener, MEB, Ankara.

2- İncelenen Diğer Ders Kitapları:

İlkokul Hayat Bilgisi 2 (1995), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlkokul Hayat Bilgisi 3 (1995), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlkokul Okumaya Başlıyorum (1996), H. Ağca, Y. Parmaksız, MEB, İstanbul.

İlkokul Türkçe 1 (1990), MEB, TTK Basımevi, Ankara.

İlkokul Türkçe 1 (1994), MEB, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İlkokul Türkçe 2 (1995), H. Ağca, MEB, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İlkokul Türkçe 3 (1991), MEB, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İlkokul Türkçe 3 (1990), MEB, TTK Basımevi, Ankara.

İlkokul Türkçe 4 (1990), MEB, İstanbul.

İlkokul Türkçe 5 (1990), MEB, İstanbul.

İlkokul Türkçe 5 (1993), MEB, Ankara.

İlkokul Türkçe 2. Sınıf Okuma Kitabı (1997), H.Süleymanoğlu, M.Süleymanoğlu, MEB, Ankara.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (2000), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (2001), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (2003), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 (2004), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 Öğrenci Çalışma Kitabı (2005), S.Uysal, F.Elbistan, MEB, Ankara.

İlköğretim Hayat Bilgisi 1 Öğretmen Klavuzu Kitabı (2005), S.Uysal, F.Elbistan, MEB, Ankara.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 (2000), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 (2002), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 (2003), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 (2004), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 Öğrenci Çalışma Kitabı (2005), A.Özdemir, M.Yıldız, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 2 Öğretmen Klavuzu Kitabı (2005), A. Özdemir, M.Yıldız, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2000), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2001), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2002), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2003), Komisyon, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 (2005), A. Atlıhan, E.Ö.Eren, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 Öğrenci Çalışma Kitabı (2005), A. Atlıhan, E.Ö.Eren, MEB, İstanbul.

İlköğretim Hayat Bilgisi 3 Öğretmen Klavuzu Kitabı (2005), A. Atlıhan, E.Ö.Eren, MEB, İstanbul.

İlköğretim Okumaya Başlıyorum (2001), S. Doğan, MEB, İstanbul

İlköğretim Türkçe 1 Ders Kitabı (2005), A. Erol, M.Ö. Bingöl, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 1 (2004), S. Doğan, M. Güden, MEB, Eskişehir.

İlköğretim Türkçe 1 Çalışma Kitabı (2005), A. Erol, M.Ö. Bingöl, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 1 Okuma Yazma Öğreniyorum (2005), A. Erol, M.Ö. Bingöl, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 2 (2003), H. Özyürek, F.N. Kozinoğlu, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 2 (2005), O.Coşkun, M. Emecen, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 2 Çalışma Kitabı (2005), O.Coşkun, M. Emecen, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 3 (2005), K. Ardanuç, A. Çökmez, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 3 Öğrenci Çalışma Kitabı (2005), K. Ardanuç, A. Çökmez, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 3 Öğretmen Klavuzu Kitabı (2005), K. Ardanuç, A. Çökmez, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 4 (2004), A.Köycü, H.Gümüş, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 4 (2005), H.Çanakçı, S. Yardımcı, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 4 Çalışma Kitabı (2005), H.Çanakçı, S. Yardımcı, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 4 Öğretmen Klavuzu Kitabı (2005), H.Çanakçı, S. Yardımcı, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 5 (2004), A.İ.Ayata, O.Kaya, MEB, Ankara.

İlköğretim Türkçe 5 Öğretmen Klavuzu (2005), N. Gören, Z. Yener, MEB, İstanbul.

İlköğretim Türkçe 5 Öğrenci Çalışma Kitabı (2005), N. Gören, Z. Yener, MEB, İstanbul.

Hayat Bilgisi Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu (1999), V. Sönmez, MEB, İstanbul.

3- Yararlanılan Kaynaklar

Altan, Ş. (2001) "Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik", Eğitim Materyallerinde Cinsiyetçi Ögeler, Ankara, KSSGM.

Cevizoğlu, H. (2001) 28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi, Ankara, Ceviz Kabuğu.

EARGED (1996) İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1.2.3. Sınıf) Öğretim Programı, Ankara, MEB.

Esen, Y. ve Bağlı, M.T. (2002) "İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 35, sayı:1-2.

Ergin, Ç. (2006), "Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkıları ve Uçan Süpürge Örneği", Kadın Çalışmaları Dergisi, cilt 1, sayı: 3.

Gök, F. ve Şahin, A. (2003) İnsan Haklarına Saygılı Bir Eğitim Ortamına Doğru, İstanbul, Tarih Vakfı.

Hayat Bilgisi Programı (1968), İlköğretim Okulu Programı, MEB, 4. Basılış: Ankara, 1997 içinde.

Helvacıoğlu, F. (1996) Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik (1928-1995), Kaynak Yay.

tim Hayat Bilgisi ve Türkçe Programlarına da internetten ulaşılmıştır.)

KSSGM (2004) İstatistiklerle Kadının Durumu, Ankara.

KSSGM (2003a) Kadın ve Çocuk Hakları Açısından Yeni Türk Medeni Kanunu, Ankara.

KSSGM (2001) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol, Ankara.

KSSGM (2003b) Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi - Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, Ankara.

KSSGM (2006) Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara.

MEB Tebliğler Dergisi, Kasım 1997, cilt:60, sayı:2482.

MEB Tebliğler Dergisi, Ocak 1998, cilt:61, sayı:2484.

Tanrıöver, H.U. (2003) "Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı", Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları, İstanbul, Tarih Vakfı.

Tarih Vakfı (2003) İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin, İstanbul.

TÜSİAD, KAGİDER (2008) Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler Ve Çözüm Önerileri, İstanbul.

4- Elektronik Kaynaklar

Gümüšoğlu, F., Ders Kitaplarında Cinsiyetçiliğin 80 Yıllık Serüveni, 11.02.2005, www.huksam.hacettepe.edu.tr/cinsiyet.html [21.12.2006].

Ünsür, A., "8 Yıllık Temel Eğitim Meselesi ve Ortaya Çıkaracağı Problemler", 16.5.1997, www.egitim.aku.edu.tr/unsur.html [10.12.2006].

(Hükümet Programları, Kalkınma Planları, 2003 Acil Eylem Planı ve 2005 yılı İlköğre-

Derleme

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEYE ANARKO-FEMİNİST BAKIŞ: MAKRODAN MİKROYA SOSYAL HİZMET

An Anarcho-Feminist Approach to The Struggle with Violence Against Women: Social Work from Macro to Micro Terms

Burcu HATİBOĞLU*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal
Hizmet Bölümü

ÖZET

Makale, ataerkil toplumsal yapının ve toplumdaki eşitsiz ilişkilerin, kadınların yurttaşlık hakları, şiddete uğrayan kadın ve şiddet uygulayan erkeklerle ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalarla yeniden üretilebileceği kaygısı ile kaleme alınmıştır. Bu kaygının yok olmasında ise, eşitlik ve özgürlük

adına geliştirilecek yeni, yaratıcı ve eleştirel düşünce yapılarını güçlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışma sadece yeni ve eleştirel bir bakış açısı sağlayabileceği düşüncesi ile, kadına karşı şiddeti önlemeye yönelik olarak sosyal hizmet mesleğinin gerçekleştirdiği uygulamalarda önemli olan/olabilecek noktaları, anarko-feminist bir süzgeçten geçirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *anarko-feminizm, kadına yönelik şiddetle mücadelede sosyal hizmet*

ABSTRACT

The article is written upon the concern that patriarchal social structure and the unequal relationships appearing in the society may be reproduced as a result of the studies carried out concerning the citizenship rights of women, men using violence and women being exposed to violence. Concerning the elimination of this concern, it is believed that it is crucial to strengthen the development of new, creative and critical frames of thought for the sake of equality and freedom. Within this context, this study, in the belief that it can ensure a new and critical perspective, just aims at evaluating the points that are/ can be important in the social work practice to eliminate violence against women, by applying an anarcho-feminist framework.

Key Words: *anarcho-feminism, social work practice in the struggle with violence against women*

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (2006: 1261)'nün kadın sağlığı ve aile içi şiddet üzerine on farklı ülkeden 24.097 kadınla yapmış olduğu çalışmada şiddetin, ırk, kültür, ülke, tarih farklılığı olmaksızın tüm dünyada yaşanan, gittikçe artan ve çoğunlukla bireyin en yakınından gelen davranış olduğu ortaya çıkmıştır¹. Bununla beraber eş şiddetinden zarar görenlerin % 85–95 oranında kadınlardan oluştuğu (Fisher ve Shelton, 2006: 119), eğitim ve gelir düzeyinin artmasıyla fiziksel şiddet gördüğünü söyleyen kadınların azaldığı, buna karşılık kadınların aileye kocalarından daha çok gelir getirmesi ile şiddet riskinin arttığı (Altınay ve Arat, 83-85) dikkate alındığında, şiddet davranışının cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi ve tahakküm isteği gibi değişkenlerden önemli ölçüde etkilendiğini söyleyebiliriz². Bu manzara sorunun, Ataerkil/Patriyarkal ilişki biçimlerinden kaynaklandığını savunan feminist yazın ve her türlü tahakküm/şiddet davranışını bütüncül olarak ele alan, temelin sınıflı-eşitsiz toplumsal yapıya dayandığını söyleyen Anarşist yazınla uyumlu gözükmektedir. Bu iki makro kuram çerçevesinde şiddetin ve dolayısıyla da kadına karşı şiddetin temelleri toplumsal olarak ele alınır. Fakat şiddeti insanın hayvansal bir içgüdü

olarak ele alan yaklaşımların da olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şiddetin doğuştan gelen doğal bir davranış olduğunu savunmak, bir anlamda “şiddetin güç sağlamak için kullanılabilir, gücü elinde tutmak konusunda arttırılabilir ve bunun insanın doğasında olduğu için değiştirilemez olduğu” inancının pekiştirmesi nedeniyle sadece anarko-feminist açıdan değil, değişimi yok sayması açısından eleştirilmektedir.

Kısacası konunun en temelde güç ilişkileri ve egemen güç ilişkilerinin meşrulaştırdığı davranış kalıpları ile toplumsal örüntüler temelinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kadına karşı şiddetin nedenleri arasında ekonomik sorunlar ya da itaatsizlik gibi toplumsal yapıdan kaynaklanan krizler bulunuyorsa, sorunun toplumsal yapıdaki bu krizlerden bağımsız olarak ele alınması eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır. Bu noktada anarko-feminist söylem, kadınların vücutları üzerindeki şiddet uygulamasını ve hatta böyle bir uygulamaya bizzat katılarak suç ortağı olmayı neden reddetmedikleri sorusu üzerinden hareket eder ve sorunun cevabını iktidar ilişkilerinde bulur. Yani bir cinsiyet, bir sınıf veya bir ırk tarafından diğerine uygulanan bütün şiddet biçimleri gibi, gelenek haline getirilmiş ve kültürel olarak tolere edilen bu uygulamaların hiyerarşi ve otorite tarafından yürütüldüğünü savunur (Ehrlich, 1981; Akt: Brown, 1993). Anarşist bakış açısı, toplumsal gelişmenin ancak aile odaklı olarak tanımlanan yüz yüze ve yakın ilişkilerdeki tahakküm biçimlerinin yok olmasıyla gerçekleşeceğine inanır. Bu tür bir değişime karşı olan direnç ise, toplumsal özgürleşme sürecini aksatacak “cemaat tipi” tahakküm ilişkilerinin

1 Benzer sonuçlar şu çalışmalarda da belirtilmektedir; Türkiye: Aile Araştırma Kurumu 1995, Amerika: Fisher, Shelton 2006.

2 Altınay ve Arat (85)'in çalışmasında kadınlara yönelik aile içi şiddetin nedenleri, güçsüzlük ya da acizlik nedeniyle üstünlük sağlama (% 27), itaatsizlik (%13), ekonomik sorunlar (% 14), geçimsizlik (% 6), psikolojik sorunlar (% 9) erkeklik gösterisi, güçsüzlük ya da acizlik nedeniyle üstünlük sağlama (% 27) şeklinde sıralanmıştır.

korunması amacıyla ortaya çıkar (Bokchin, 1999).

Örneğin Türkiye’de oldukça etkili olan geleneksel milliyetçi ve dini ön plana alan düşünce, bir yandan eğitim, sanayi malları üretimi, askerî örgütlenme gibi alanlarda batılılaşmayı savunurken diğer yandan aile hayatındaki batılılaşmanın çok tehlikeli kopmalar ve yozlaşmalar yaratabileceği üzerinde odaklanmaktadır (Sancar, 2004: 197). Bu ikircikli durumun, gelişme kavramının tarihsel olarak (dünya ekonomik sistemi içerisinde) “teknolojide batılılaşma” ve “ekonomik büyüme” ile aynı anlamda kullanılmaya başlanması ve giderek “gelişmenin” insani boyutta olumlu olan eşitlikçi ve özgürlükçü yapıdan koparılması (Erbaş, 2000: 141–142) ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Temelini ülkeler ve sınıflar arası eşitsizlik sisteminden alan bu zihniyetin politikalar üzerindeki etkisi ise, kadının aile içindeki ikincil rolünü pekiştirerek iki önemli soruna kaynaklık etmektedir. Bunlar; 1) Kadın ve ailenin, Türk toplumundaki cinsel yozlaşmayı ve parçalanmayı engelleyecek olan cinsel ahlak’ın ve namusun bekçisi olarak görülmesi ve bu kültürün sembolleri olan kadınların konuşamaz, kendi sorunları adına savaşamaz; kendi adlarına bir özne veya irade olamayan bireyler olarak görülmesi ve 2) Aile içi şiddet, kan davası, namus cinayeti gibi ‘feodal erkek’ davranışlarını ve erkeğin vatanının, ailesinin korunmasından, karısının ve çocuklarının davranışlarından sorumlu olduğu inancını pekiştirerek (Sancar, 2004: 209), gücü ve gücü kullanma hakkını erkeğe vermesidir.

Bununla beraber bazı araştırmacılar, eşler arası şiddet davranışının hemen hemen her durumda ortaya çıkabileceğini söyleyerek, aynı koşullar altında

neden bazı bireylerin şiddet uygularken bazılarının uygulamadığının tam olarak açıklanamadığını belirtirler (Leander, 2002, Fisher, Stelton, 2006, WHO, 2006). Berg (1994) tam da bu nedenle şiddeti tetikleyen faktörler üzerinde odaklanmaktansa, bu dış faktörlerin oluşturduğu iç tepkilere odaklanmanın daha anlamlı olduğunu söyler. Bu bakış açısıyla Berg (1994), bireyin sosyal yaşantısındaki stresli bir olaya karşı şiddet göstermezken niçin evde eşine karşı kendini tutamadığı ve şiddet davranışının şiddet uygulayan birey tarafından nasıl algılandığı üzerinde çalışılması gerektiğini söylemekte haklıdır. Fakat unutulmamalıdır ki, şiddet uygulayan ya da şiddete maruz kalan bireyin dikkatle dinlenmesi, duyguların paylaşılması, bireyin güçlü yönlerine vurgu yapılması ya da “olayda neyin normalden farklı olduğu”nun aile üyeleri tarafından görülebilmesi ancak destekleyici bir toplumsal yapının ve değer sisteminin geliştirilmesi ile olabilecektir. Çünkü kadın eğitimi, istihdamı, sağlığı, kadına ilişkin toplumsal/kültürel değerlerin dönüştürülmesi, kadınların siyasete katılımı, çocuk ve yaşlıların bakım yükünün kadınların sırtından alınması, kadınlara yönelik şiddetin engellenmesi gibi sorunların tümü, toplum kaynaklarının kadınlar lehine kullanımını gerektiren sorunlardır (Özbudun, 2008). Yani sorunu, toplumsal yapı, politika, bölgesel topluluklar, grup, aile ve birey düzeylerinde çok boyutlu olarak değerlendirmek ve hareket planını bu doğrultuda gerçekleştirmek önemlidir.

Bu nedenle öncelikle kadına yönelen şiddetle mücadelede destekleyici bir toplumsal yapının Türkiye koşulları içerisinde nasıl olması gerektiği, anarko-feminist açıdan, kadınların eşit yurt-

taşlık haklarına doğru giden süreci de dikkate alarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki iki başlık altında ise sosyal hizmetin, kadın ve erkeklerle sorunun çözümüne yönelik olarak, gerçekleştirdiği/ebileceği uygulamalar psiko-dinamik, davranışçı, bilişsel davranışçı kuram ve sistem yaklaşımı çerçevesinde anarko-feminist bir bakış açısı ile ele alınmaya çalışılmıştır.

TÜRKİYE'DE EŞİT YURTTAŞLIĞIN GELİŞİMİ

Türkiye'de kadının toplum ve aile içindeki ikincil konumuna ve aile içi şiddete karşı atılan önemli politik adımların ilk olarak 1951'de "Benzer İşlerde Çalışan Kadın Ve Erkeğe Eşit Ücret Ödenmesi Sözleşmesi"nin onaylanması ile başladığı söylenir. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Aileyi Koruma Kanunu, kadının toplumsal yapıda maruz kaldığı şiddetin engellenmesi konusundaki yasal düzenlemelerin başında gelmektedir. Ancak olumlu olarak nitelendirilebilecek adımların 1998'de "Ailenin Korunmasına Dair Kanun"un oluşturulması ve özellikle 2001 yılında yoğunlaşan kadın hareketleri aracılığıyla gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir (Anıl ve diğ., 2002: 5). Özellikle 2004 yılında TCK'da gerçekleştirilen yeni düzenlemelerin, kadının toplum içerisindeki konumu ve toplumsal kaynaklardan yararlanma durumunda önemli adımlar olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin ailenin korunmasına dair kanunun ikinci maddesinde belirtilen tedbirlere uyulmaması halinde uygulanacak cezai hükümlerin bulunması, aile içi şiddetle mücadeleye güç kazandırma amacını gösterir (Güven, 1999: 18). Ayrıca 2004 yılında Türk Ceza Kanunda

yapılan önemli değişiklikler, aile içi şiddet ve toplumdaki şiddet davranışlarına karşı özellikle kadınların korunması konusunda önemli cezai yükümlülükler getirmiş ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un cezai uygulama konusunda desteklenmesini sağlamıştır. Bir diğer önemli gelişme TCK'da 2004'te yapılan değişikliklerle (102–105. madde) kadının vücut bütünlüğüne yönelik tecavüz ve taciz gibi cinsel şiddet içeren suçların, "topluma karşı suçlar" olarak değil de "kişilere karşı suçlar" ana başlığı altında yer almasıdır. Topluma ya da bireye yönelik olarak işlenen suçların "üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı yapılmışsa cezai yükümlülüklerinin artırılacağı"nın belirtilmiş olması (Ankara Kadın Platformu, 2005: 15–31) da, aile içi şiddeti önlemeye yönelik hareketi destekler niteliktedir. Bunlara ek olarak aileyi tecavüzcüyü cezadan kurtaran bir yapı haline getirerek, şiddeti meşrulaştıran bir biçimde tanımlayan maddenin, Türk Ceza Kanunu'ndan çıkarılmış olması (Ankara Kadın Platformu, 2005: 22), bu değişikliğin belki de "aile" kurumuna yaptığı en önemli katkısıdır. Yine benzer şekilde "töre cinayetlerinin" nitelikli adam öldürme fiili olarak tanımlanması ve bireyi bir yere gitmeye ve bir yerde kalmaya veya fuhuş yapmaya zorlamanın aile üyelerini de kapsar şekilde ele alınması (TCK109, 227. madde, Ankara Kadın Platformu, 2005: 18) gibi yenilikler önemli adımlardır.

Fakat gerçekleştirilen yeniliklerin, erkek egemen bakış açısını da destekler nitelikteki çelişkili söylemleri içinde barındırdığı ve bu nedenle kadın odaklı eleştirel bir bakışla yeniden değerlendirilerek gereken düzeltmelerin yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Örneğin, medeni kanunun 192. maddesinde

“Eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir” denmiş fakat hemen ardından “Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur” cümlesi eklenmiştir (Türk Medeni Kanunundaki Değişiklikler Raporu, 2006). Bu son cümle, aile içerisinde zaten izin alması gerekenin kadın olduğunu varsayan geleneksel söylemin kadını, iş ve meslek seçimini kendi başına yapması sonucunda oluşabilecek “aile huzursuzluğu”ndan tek başına sorumlu tutan bir bakış açısını yansıtır olabir. Bununla beraber 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un genel gerekçesinde “aile içi şiddet”, “aile içinde bir bireyin diğer bir bireye yönelik olarak gerçekleştirdiği fiziksel, sözel ve duygusal kötü davranış” olarak tanımlanmıştır. Fakat burada da fiziksel şiddetin belgelendirilmesinin gerekliliği ve hasarın büyüklüğüne göre cezalandırma olacağına söylenmesi, uygulamada sadece fiziksel şiddeti önlemeye yönelik tedbirlerin göz önünde bulundurulduğunu gösteriyor olabilir. Yani fiziksel şiddete gelene kadar gerçekleştirilen duygusal, sözel, ekonomik şiddet gibi şiddetin diğer biçimlerinin göz ardı edilmesi gerektiğini ima eden bir düşünce yapısının desteklendiği düşünülebilir. Sonuçta ise aile içindeki güç ilişkilerinin fiziksel şiddete neden olmaması kaydıyla, korunmasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Öncelikle ‘Aile içi şiddetin’ mevcut tanımının “şiddetin hiçbir düzeyde kabul edilemez” olduğu üzerinde durularak, hatta “şiddet korkusu ya da endişesini” içerecek şekilde yeniden tanımlanması uygun olacaktır³.

Sorun bireyin korku ve endişesi çerçevesinde ele alındığında, konu daha da karmaşık bir hal alır. Mesela 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’da cezai uygulamalar ikinci maddede net bir şekilde açıklanmasa da, koruma kararına aykırı davranan eşe 3–6 aya kadar hapis cezasının verilebileceği belirtilmiştir (Güven, 1999: 5). Bunun bir dereceye kadar caydırıcı olabileceği düşünülebilir fakat şiddet davranışının sürekliliğini engelleyici bir önlem olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Nitekim bu konuda 2004 yılına kadar gerçekleştirilen uygulamalar da bunu destekler niteliktedir. Örneğin Diyarbakır’da yapılan araştırma sonuçlarında (Duruhan, 2006), kadınların verilen tedbir kararlarının kalıcı bir çözüm getireceğine inanmadıkları hatta birçoğunun uygulanan tedbir süresinden sonra şiddet dozunun artabileceğinden kaygılandıkları görülmüştür. Yine hukuki anlamda alınabilecek tedbirlerin ihtarda bulunma, ortak yaşamın ertelenmesi gibi bir takım şiddeti erteleyici ama tam anlamıyla yok etmeye yönelik olmayan tedbirler olduğu söylenebilir. Gerçekten de hukuki süreçlerin yavaşlığı nedeniyle “ihtarda bulunma” tedbirinin bile, 2 ayda ancak alınabildiği düşünüldüğünde, kadının ya da şiddete maruz kalan bireyin kaderine terk edildiğini söyleyebiliriz (Güven, 1999: 2–3). Bunlara ek olarak veriler göstermektedir ki, şiddete uğramış olan kadın ilk başvurusunu yaptığı karakolda polislin gösterebildiği olumsuz ve ters davranışlar karşısında da ikinci bir şiddetle karşı karşıya kalabilmekte ve şiddeti kabullenmeye zorlanmaktadır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2003: 35–38). Tüm bu sorunlar,

3 Avusturya Aile Kanunun’da 2006’da gerçekleştirilen değişiklikle “aile içi şiddet”in

tanımı bu noktalara dikkat çekecek şekilde genişletilmiştir.

kanuna eklenen eşitlikçi hükümlerin, yaşam dinamikleri ile bütünleştirilmesi konusunda yasal, sosyal, eğitimsel ve politik diğer alanlarda da gerçekleştirilmesi gereken reformların göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Sancar, 2004: 199).

Gerçekten de tüm bu yasal gelişmelere rağmen Türkiye’de kadınlar hala zorla evlenme, insanlık suçları, poligamik evlilikler ve kadın hareketliliğini engelleyen geleneksel ve dini uygulamalar tarafından şekillenen yaşamlarına devam etmektedirler (Anıl ve diğ., 2002: 8). Bu duruma Türkiye’deki doğu ve batı arasındaki eşitsizliklerin de yansıdığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü Türkiye’de bölgeden bölgeye, hatta komşu köyler arasında bile farklılık gösteren dini ve geleneksel yasalar kadınların gündelik yaşamı üzerinde etkili olmaktadır (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998: 2). Dini ve geleneksel yasaların kadınların gündelik yaşamları üzerinde bu kadar etkili olması, hem kadının yurttaşlık hakları açısından yeterli düzeye gelinemediği (Anıl ve diğ., 2002: 22) hem de kadının hakkını araması durumunda aile ve toplum içerisinde kadına yönelen şiddet olaylarının artabilecek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tüm bu nedenlerden dolayı, sorunun çözümü kadın ve erkek ilişkilerinde eşitliği sağlayacak yasal çerçevenin oluşturulmasının yanı sıra, bireysel düzlemde bu ilişki biçimlerinin yeniden yapılandırılmasını da gerektirmektedir. Bu yeniden yapılanma üç biçimde gerçekleşebilir. Birincisi kadının toplumda ve aile içerisinde yerini bilmesi, erkeğin de kadının yerini bilmesi konusunda ona yardımcı olması gerektiği düşüncesine dayanır. Bunun var olan durumu sürdüren bir yapılanma olduğu ve psiko-sos-

yal alanda hem kadının hem de erkeğin çeşitli krizler⁴ yaşamasına neden olduğu düşünüldüğünde, sistem olarak işlevsiz kaldığı söylenebilir. İkincisi “kadınlık”la ilgili değerlerin baskın olduğu bir toplumsal yapının daha eşitlikçi olacağı düşüncesini temele almaktadır. Burada da var olan eşitsiz güç ilişkilerinin sadece tersine çevrilmesi dolayısıyla, ilişki biçimlerinin sadece öznelerin yer değiştirmesi ile aynen devam edebilme riski vardır. Anarko-feminist söyleme dayanan üçüncü görüş ise, diğer iki düşünce biçimine dayanan yeniden yapılanma sürecinin, doğası itibariyle, güç dengesizliğini ve bu dengesizlikten kaynaklanan sorunları gidermekte eksik olacağını söyler. Bu bağlamda, bireysel düzlemde gerçekleştirilecek çalışmaların da, güç ilişkilerini ve toplumsal rolleri yeniden yapılandırmayı ve politik/yasal yapının bu yeniden yapılanmayı destekleyecek şekilde geliştirilmesini amaçlaması gerekmektedir. Sonuç olarak kadına yönelik şiddetin sorun odaklı sınıflandırmalar temel alınarak ele alınması yerine, müdahale ve değerlendirmenin sorunun ardındaki kişilerin (Berg, 1994) ve toplumsal yapının biricik özellikleri göz önünde bulundurularak; “nasıl bir toplum istiyoruz?” sorusuna verilecek kesin cevapla, kurulu bir tedavi planının dışına çıkılarak oluşturulması gerekmektedir. Yani aile içi şiddete karşı olan müdahaleler, sosyal hizmet mesleği açısından birincil

4 Bu sistem içerisinde erkeğe dayatılan “evin geçimini sağlama”, “kendisi, eşi ve çocuklarıyla ilgili olan sorunları çözme” ve “her zaman güçlü olma” gibi rol ve sorumlulukların, erkeklerin bazı durumlar karşısında “kimlik”, “iletişim” sorunlarıyla ve “çaresizlik” duygularıyla karşılaşmasına neden olduğunu belirten çalışmalar vardır (Basow, 1992: 203).

(koruyucu), ikincil (önleyici) ve üçüncül (müdahale edici) koruma stratejilerini içermek, doğası itibariyle çok yönlü olmak ve kuramsal olarak eşitlikçi bir çerçeveye oturtulmak durumundadır. Bu anlamda aile içi şiddet olaylarının önlenmesine yönelik olarak uygulanacak olan müdahale toplumsal alandaki şiddetin temellerini oluşturan eşitsizliklerin giderilmesi başta olmak üzere, kadını, erkeği ve çocuğu da içerisine alacak adımları içermelidir.

Bu bağlamda, çalışmanın bundan sonraki kısmı, kadın ve erkeklerle gerçekleştirilebilecek sosyal hizmet uygulamasında dikkate alınması gereken noktaların sistem yaklaşımı, psiko-dinamik kuram, davranışçı ve bilişsel-davranışçı kuram çerçevesinde, anarko-feminist açıdan değerlendirilmesini içermektedir.

ŞİDDET KURBANI OLARAK KADINLARLA ÇALIŞMAK

Şiddete maruz kalma, özellikle de fiziksel, duygusal ve sosyal olarak yakın olan bir bireyden gelen şiddete maruz kalma, kadının fiziksel, duygusal, bilişsel, manevi ve psiko-sosyal sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1261). Olumsuzluk, çoğu zaman şiddet kültürünü yeniden yaratan ya da kadının erkeği ile olan ilişkisini şiddetle beraber tanımlamasına ve sürdürmesine neden olan bir yapıya sahiptir. Psiko-dinamik kurama göre insanların problem ve fonksiyon bozuklukları, normal kişisel gelişim aşamalarını engelleyen çocukluk deneyimleri ile bireyin duygu ve düşüncelerdeki içsel çatışmalarla sosyal olarak kabul edilen şekilde başa çıkma çabalarından kaynaklanmaktadır (Sheffor ve Horeshi, 2002: 97). Yapılan in-

celemeler (Leander, 2002: 18; Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1261), gerçekten de aile içerisinde şiddete uğrayan kadınların şiddeti doğallaştıran savunma mekanizmaları geliştirdiğini gösterir niteliktedir.

Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü (2006: 1262–1265)'nün çeşitli ülkelerde yaptığı çalışma, kadınların maruz kaldıkları şiddetten sorumlu oldukları konusunda stigmatize edildikleri için, bu deneyimlerini açıklamaktan çekindiklerini ortaya çıkartmıştır. Bu konuda Leander (2002: 18), en önemli sorunun şiddetin normalleştirilmesi olarak ortaya çıktığını söyler. Bu durumun ise, kadının kendine saygısını ve güvenini yok ettiği ve kendine saygı ve güvenini kaybeden kadının, davranışsal olarak ezilmişlik duygusunu aynı düzeyde tutan bir kurban gibi davranmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kurban davranışı içerisinde bulunmak aslında bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu şekilde davranarak kadın belki de şiddetin düzeyini az da olsa hafifletebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, bu mekanizmalar uyum ve dengenin sağlanmasına yönelik işlerlerken gerçekle yüzleşmekten kaçınmanın bir yaşam biçimi haline gelmesi yönünde de işlev görürler (Corey, 1982: 12–18). Kadının bu tarz bir savunma mekanizması geliştirmesi ise, kadın erkek ilişkilerindeki eşitsizlik durumunu yeniden yaratan bir süreci başlatır. Sonuçta şiddete maruz kalan kadınlarda somatik şikâyetlerin, depresyon ve intihar girişimlerinin diğer kadınlara oranla çok daha fazla olması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Leander, 2002: 19; Fisher, Stelton, 2006: 124–125). Bu bağlamda öncelikli olarak şiddete maruz kalan kadının “mağdur” kimliğinden çıkarılması

yönünde hem erkek hem kadınla çalışılmalıdır.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede kadınlarla çalışılırken nasıl bir uygulama gerçekleştirilebileceği konusunda, bilişsel-davranışçı kuramın ABC Modeli temelinde düşünülecek olursa;

(A) Olay: Kadının şiddete uğraması,

(B) Düşünce: Kadının maruz kalınan şiddetin neden ve sonuçlarına dair inancı,

(C) Sonuç: Bu inanca bağlı olarak yaşadığı şiddetin kabulü ve ezilmişlik duygusunu güçlendiren davranış biçimi şeklinde karşımıza çıkar. ABC Modelinde müdahale, özellikle B (bilinç) üzerinde odaklanmakta ve B (bilinçte) gerçekleştirilecek olan etkili bir müdahalenin C (sonuç)'de ortaya çıkan duygu ve davranışın değişimini sağlayacağı düşünülmektedir (Derezotes, 2000). Bu anlamda eşler arası şiddet durumunda genellikle mağdur olan kadınla gerçekleştirilecek uygulamanın, kadının şiddet davranışını engellemeye yönelik olarak kullanabileceği kaynaklar ve çözüm yolları hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Bununla beraber şiddet uygulayan eşinin şiddet uygulayarak elde ettiği artı kazancın farkına varması, bu artı kazancı destekleyen davranışları hakkında bilinçlenmesi ya da şiddet davranışının değiştirilmesinde eşini cesaretlendirmesi gerektiğini öğrenmesi de büyük önem taşımaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar göstermiştir ki (Akt: Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1267) şiddet her ne kadar yakınılan bir davranış olsa da, kadın duygusal, ekonomik ve sosyal bağlarla bağlı olduğu kocasını terk

etmek istemeyebilmektedir (Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton, 2006: 328–329). Burada önemli olan nokta “kadının kendi kaderini tayin hakkı” olmakla birlikte, kadının kendi kararını tüm boyutlarıyla değerlendirerek vermesini ve değişimi yaratma konusunda güçlendirilmesini sağlamaktır.

Özellikle duygu ve duygulanım arasındaki farkın bilincinde olunması burada önemli bir noktadır. Duygu, var olan durumu değiştirmeye yönelik bir itki olabilirken; duygulanım, var olan duruma katlanmayı ve eli kolu bağlı olma hissini pekiştirir. Her ikisi de geçmiş deneyimlere bağlı olarak gelişmektedir (May, 2005: 88). Sonuç olarak şiddet davranışı, eğer daha önceden aile içerisinde yaşanan bir olaya ve toplum tarafından onaylanan mesajlar varsa, kadının duygulanım içerisinde olması daha olasıdır. Çünkü sosyal öğrenme ile bilinçaltına yerleşmiş olan “var olan durumun kabul edilmesi gerektiği”, kadının bu doğrultuda olayı normalleştirmesine neden olmaktadır.

Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton (2006: 329)'un şiddete uğrayan kadınların koruma hizmetlerinden yararlanmaları üzerinde etkili olan ilişkisel, yapısal ve sistemsel faktörler üzerine yapmış olduğu çalışmada da bu faktörlerin, kadın tarafından şiddet davranışının kabul edilmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada, kadınların şiddet uygulayan eşi cezalandırmak isteyip de, bunu duygusal nedenlerle yapamadıkları ortaya çıkmıştır. Ford, Levis ve Diğerleri (2000), bu durumu kadınların ilişkilerini ne olursa olsun devam ettirmek istemeleri ile açıklamakta ve kadınların ceza sistemini aslında şiddet uygulayanla bir anlaş-

ma yapmak için kullandıklarını söylemektedir (Akt: Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton, 2006: 330). Bu durum toplumsal yapıda kadının çoğu zaman edilgen bir konumda olmasıyla da bağlantılı gözükmektedir. Özellikle “kadınlık” rollerinin “edilgenlik” görünümü altında şekillenmesi önemlidir (Quinoduz, 1993; Akt: Erten, 2007). Ceza sisteminin şiddet uygulayan eşle anlaşma yapmak için kullanılması da, kadınların edilgen konumlarından isteklerini gerçekleştirmek adına faydalanmaları olarak değerlendirilebilir. Kadının toplumdaki edilgen konumunu kabul ederek değişimi sağlamaya çalışması ise, onun kedisini değişimin bir aktörü olarak görmemesi ve çözümü sadece kendisi açısından değerlendirmesine neden olmuş gibi gözükmektedir. Önde gelen anarko-feministlerden Goldman (1930-1940), bu noktada örgütlülüğün ve değişim için bir grup olarak kadınların ortak hareketinin önemli olduğunu söylemektedir. Sonuç olarak, polis ya da mahkeme müdahalelerinin şiddete karşı toplumsal bir cevap olarak, çoğu istismar vakasında caydırıcı olduğu bir gerçektir. Fakat burada önemli olan bir birey olarak kadının, yaşadığı şiddetin farkına varmasını ve bunu durdurmak için harekete geçmesini ve örgütlenmesini sağlamak olmaktadır.

Şu durumda kadının şiddete maruz kaldığı anda yardım alabileceği birilerine kolayca ulaşabilmesi önemlidir. Bu konuda Belçika’da şiddete maruz kalma riski olan kadınlar için bir haber sistemi geliştirilmiştir. Sistem şiddet anında ya da öncesinde basılabilecek bir düğme ya da açılan bir telefonla harekete geçecek olan yardım ekibini içerir (Be-seuw, 2008). Bu durum hem kadının hem de erkeğin şiddet davranışından

kaçınmasına yardımcı olan bir sistem olarak örnek gösterilebilir. Türkiye’de aile ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle bu sistem güvenilen aile üyelerinden ya da büyüklerinden gönüllü olanlar tarafından da gerçekleştirilebilir. Fakat sistemin şiddet deneyimi olan kadınları da dâhil edebilecek şekilde geliştirilmesinin ya da benzer deneyimler yaşamış kadınların yaşadıklarını paylaşarak harekete geçmelerinin sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber şiddete uğrayan kadınlarla yapılan grup çalışmalarında kadınların, şiddeti nasıl algıladıkları üzerinde çalışmanın, iletişim becerini ve sosyal destek sistemlerini geliştirmenin ya da kriz anında nasıl davranmaları gerektiğine yönelik olarak içgörü geliştirmelerini sağlamanın önemli olduğu söylenebilir.

ŞİDDET UYGULAYANLAR OLARAK ERKEKLERLE ÇALIŞMAK

Aile içi şiddeti önlemeye karşı gerçekleştirilecek olan müdahaleler genellikle kadın ve çocuklar üzerinden ele alınmakta, şiddet uygulayan birey genellikle bu müdahalelerin dışında tutulmaktadır. Hâlbuki aile, bir ilişkiler sistemidir (Zastrow, 1999) ve bir aile sorununun çözümü erkek bu sistemin dışındayken gerçekleştirilemez. Genel olarak kaynaklarda erkeklerin şiddet davranışını açıklayan çeşitli görüşler ileri sürülür. Bu görüşleri dört ana başlık altında toplayacak olursak bunlar (Balcioglu, 2003);

- 1) Eşine karşı şiddet uygulayan erkeklerin çocukluklarında benzer olaylara tanık oldukları için, sorun çözme becerilerinin gelişmesinde “model alma” ile şiddet davranışını normalleştirmeleri üzerine vurgu yapan görüş,

- 2) Eşine karşı şiddet uygulayan erkeklerin, kişilik ve ruhsal anlamda sağlıklı olmadıkları ve rehabilite edilmeleri gerektiği üzerinde odaklanan görüş,
- 3) Eş şiddetinin en temel nedeninin alt sosyo-ekonomik tabakalardaki işsizlik, parasızlık, eğitimsizlik ve sağlık hizmetlerine ulaşmadaki sıkıntı gibi daha çok sistemsel sorunlarda olduğunu söyleyen görüş ve
- 4) Şiddet davranışını alkol alma, madde kötüye kullanımı gibi bir başka davranış biçiminin sonucu olarak ele alan görüşlerden oluşmaktadır. Bu sınıflandırmaların sistem yaklaşımı, psiko-dinamik, davranışçı ve bilişsel-davranışçı kuramlardan ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu durumda soruna yönelik müdahalenin en temelde bu dört bakış açısından faydalanarak oluşturulması ve şiddet uygulayan erkeğin, bireysel-ailesel ve toplumsal sistemlerdeki ilişki biçimlerinin, güç ve otorite algısının ve cinsiyetçi kalıp yargılarının çok iyi çözümlenerek, aile içi şiddete karşı gerçekleştirilen müdahalelere dâhil edilmesi gerekir.

Davranışçı müdahale öncelikle "negatif tutumların olumlu sonuçlara ulaşmakta işe yaramadığı ve cezalandırmadan ziyade ödüllendirmenin çok daha etkili olduğu" ilkesini kabul etmektedir (Lieberman, 1979, Peseschkian, 1999: 99). Bu anlamda şiddet uygulayan bireye müdahalede bulunacak uzmanın en temelde bu bireyi suçlayıcı bir tavırda olmaması gerekmektedir. Fakat burada şiddet tehlikesinin çok iyi değerlendirilmesi ve müdahale sürecinde herhangi bir şiddet olayının olmaması için gereken önlemlerin alınması gerekliliği açıktır. Bu

açıdan bakıldığında uzmanın, hem bireyin davranışı konusunda sorumluluk almasını hem de eşinin hangi davranışlarının onu sınırlendirdiğine dair eşinin farkındalığına ulaşmasını sağlamak arasında çok iyi bir denge oluşturması gerekmektedir (Peseschkian, 1999: 98-102) .

Farkındalıkla bağlantılı olarak Beseuw (2008) tarafından time-out stratejisinin işe yaradığı öne sürülmektedir. Davranışçı yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek olan time-out stratejisinde erkeğe, şiddet davranışını tetikleyen olaylar ya da tavırlarla karşılaştığında, ortamı terk etmesi fakat kızgınlığı geçtikten sonra mutlaka eve geri dönmesi gerektiği söylenir. Böylece erkeğin, şiddet davranışının sadece bir anlık kızgınlıkla ortaya çıktığını anlaması ve kadının şiddetten korunması amaçlanmaktadır. Ayrıca şiddet uygulayan bireyin eşinin davranışlarını nasıl algıladığı üzerinde çalışmak da faydalı olacaktır (Berg, 1994). Örneğin birey "karısının artık onu sevmediği"ni düşündüğü için sinirleniyor olabilir. Bu durumda erkeğin, kadının içerisinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdiğine dair empati becerisinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara katılmasının teşvik edilmesi önemlidir (Rivett ve Rees, 2004: 158). Bu konuda Berg (1994) çiftlerin, silahların toplum içerisinde çekilmesi koşuluyla, yüzleşmelerinin işe yaradığını söyler. Ayrıca time-out stratejisinin uygulandığı süre içerisinde, eğer eşler beraber yaşamayı istiyorlarsa, önceden belirlenmiş olan tedavi süreci içerisinde, çiftin süreci terk etmeyeceği konusunda birbirlerine söz vermeleri ve danışmanlık almaları sağlanmalıdır (Beseuw, 2008). Çünkü erkeği ile olan ilişkisini şiddet ile birlikte tanımlamış olan kadın, bu

davranış değişikliği ile eşine duyduğu hisleri kaybedebilir. Bu nedenle şiddet uygulayan bireyle gerçekleştirilen çalışmada önemli bir diğer nokta da, şiddet davranışının yerine geçebilecek ve eş tarafından da kabul edilen bir başka davranışın keşfedilmesini sağlamaktır. Yeni davranışların keşfi ise çiftler arası etkili iletişimin geliştirilmesini gerektirir. Son olarak eşlerden birinin bir diğerinin ilişkiyi bitirme kararına karşı çıkması, şiddeti doğruyor olabilir. Anarşist bakış açısına göre bu şiddet var olan sistemin sürdürülmesi konusunda bir direnç olarak ele alınabilir. Bu noktada ise anarşizm, direnç ya da reddetme eyleminin ancak gler dengesinin olduğu bir yapılanma içerisinde ele alınırsa uyumla sonuçlanabileceğini söyler (Bookchin, 1999: 55). Yani şiddet davranışı ister var olan ilişkiyi sürdürmeye yönelik bir direnç, ister var olan ilişkiyi reddetme anlamında olsun, öncelikli olarak, güçlü ve güçsüz arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan şiddet davranışının yerine daha yapıcı davranış kalıplarının geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece kadın ve erkeğin ilişkilerini sürdürmek ya da bitirmek konusunda verecekleri kararın daha adaletli bir düzlemde ele alınmiş olacağını söyleyebiliriz.

Bilişsel-davranışçı kuram bilişlerin davranışın oluşmasındaki etkisine vurgu yaparak, aile üyelerinin öncelikle kendi hareketlerinden sorumlu oldukları bilincinin geliştirilmesi için hem bireysel hem de çevresel değişimin gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler (Derezotes, 2000). Bu anlamıyla konunun sistem yaklaşımı ile bir bütün olarak ele alınması gerektiği gündeme gelmiştir. Gerçekten de sistem yaklaşımının son yıllarda aile içi şiddet vakalarına yönelik olarak gerçekleştirilen müdahalelere etkisiyle,

Özellikle Amerika ve Belçika'da şiddet uygulayan erkeklere yönelik olarak profeminist bilişsel-davranışçı model üzerine kurulan sistemik grup çalışmalarının başlatıldığı görülür. Bu çalışmalarda şiddet uygulayan kişinin kendi davranışından sorumlu olduğunu sağlamak amacıyla doğrudan aile içi şiddete cevap vermek üzerinde durulmaz. Onun yerine güç-kontrol ilişkileri, dil, anlam, algı ve kültür faktörleri üzerinde odaklanarak, erkeklere şiddet davranışını etkileyen bilişsel kabullerinin değiştirilmesi amaçlanır (Rivett ve Rees, 2004: 154–156). Bununla beraber şiddet davranışını etkileyen bilişsel kabuller, erkeğin babasını ya da yakın ilişkide olduğu başka bir erkeği, model olarak alması ile yakından bağlantılıdır. Psiko-dinamik kurama göre bu model alma, aslında bireyin stresle ya da çatışmayla nasıl başa çıkabileceğini öğrenme sürecini ifade eder (Corey, 1982: 16). Bu durumda babasının annesiyle ilişkisini şiddetle beraber tanımlayan çocuğun, büyüdüğünde benzer bir sorun çözme stratejisi kullanması daha “normal” karşılanmaktadır. Hatta bu algı şiddet davranışını “erkeklik”le eş tutan kavrayışı da getirebilmektedir. İşte anarko-feminist açıdan “erkeklik”in toplumsal yapıda “otorite ya da g” olarak “etken” bir konumda algılanması, gerek şiddetin normalleştirilmesi gerekse kadın-erkek arasındaki eşişsizliği sürdüren politika ve uygulamaları desteklemesi açısından sorunun temelini oluşturmaktadır.

Gerçekten de Rivett ve Rees (2004: 155) yaptıkları grup çalışmalarında, şiddet uygulayan erkeklerin g ve şiddeti eşiş sayan kendilerine has bir dil kullandığını görmüşlerdir. Bu durumda, kullanılan dil ve cinsiyetçi kabullerin daha eşişliki olanlarla karşılaştırılmasının ve

“gerçek bir erkeğin eşine karşı şiddet uygulamayan” erkek olduğu düşüncesinin baskın hale getirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesinin önemi büyüktür. Böylece bu bireylerin şiddeti normalleştiren düşünceleri az da olsa sorgulanır hale gelecektir. Anarko-feminist söylem bu noktada ideal erkek ya da ideal kadın rollerini yeniden yaratmaya çalışmaktansa, ideal insan ve ideal toplumun temel özellikleri üzerinde çalışılması ve “farklılıkların eşitliği” temelinde yüz yüze ve paylaşımaya dayalı ilişki biçimlerinin geliştirilmesi gerektiğini söyler. Çünkü eşitlikçi ilişki biçimlerinin geliştirilmesi, kadın ve erkekler olarak insanların toplumun her alanında eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasına bağlıdır (Bookchin, 1999:130–135).

SONUÇ

Bu makalede eş şiddeti ile mücadelede sosyal hizmet mesleğinin dikkate alınması gereken noktalar, anarko-feminist açıdan değerlendirilmek üzere tartışmaya açılmıştır. Bu açıdan eş şiddeti, eşitsiz güç ilişkileri ile yapılmış olan toplumsal yapının erkekler kadın arasındaki ilişkilere bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, çoğunlukla kadınların maruz kaldığı şiddetle mücadelede, sosyal hizmet mesleğinin gerçekleştireceği uygulamalar baskın kültüre hizmet ediyor olabilir. Bu nedenle toplumsal güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sosyal hizmet uygulamasının tüm düzeylerinde dikkate alan anarko-feminist perspektifin, sorunun eşitlik temelinde ve eleştirel bir bakışla yeniden ele alınmasını sağlayacak düşünce yapısının oluşmasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ailenin Korunmasına Dair Kanun, <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=97>, Erişim tarihi: 16. 12. 2008

Aile Araştırma Kurumu (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007) “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet”, <http://www.emekdunyasi.net/upload/data/file/turkiyedekadınayonelikşiddet.pdf>, Erişim tarihi: 10. 05. 2008.

Anıl, E., Berktaş, A. ve İlkaracan, P. (2002) “The New Legal Status Of Women in Turkey”, Women For Women Human Rights, www.wwhr.org/id-736, Erişim tarihi: 22. 03. 2007.

Ankara Kadın Platformu (2005) *Türk Ceza Kanunu Kadınlara Neler Getiriyor?*, TCK Ankara Kadın Platformu Kitapçığı, Ankara.

Balcıoğlu, İ. (2003) “Eşler Arası Şiddet”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/essiddet.htm>, Erişim tarihi: 10.06.2008.

Berg, I.K. (1994) *Family Based Services, A Solution Focus Approach*, W.W. Norton&Company IMC, Newyork.

Beseuw, C. V. (2008) *Domestic Violence*, Teaching Staff Mobility Kapsamında 2 Nisan 2008 Tarihli Sunum Notları, H.Ü. Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara.

Bookchin, M. (1999) *Toplumu Yeniden Yaratmak*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Brown, L. S (1993) “Niçin Anarko-Feminizm 2: Anarşist feminizm ve Marksist Feminizm”, *Amargi*, 6, <http://www.anarsi.org/arsiv.php?isl=oku&id=218&tip=1&ust=106>, güncelleme: 28.04.2009.

Corey, G. (1982) *Theory And Practice Of Counseling And Psychotherapy*, Brooks-Cle Comp., California.

Derezetores, D. S. (2000) *Advanced Generalist Social Work Practice*, Sage Publications, London.

- Durukan, A. (2006) *Şiddete Uğrayan Kadın Yasayı Bilmiyor*, Bia Haber Merkezi, www.bianet.org, güncelleme: 19. 02. 2008.
- Erbaş, H. (2000) "Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme Ve Bazı Yanılgılar", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 10: 139-151.
- Ehrlich, C. (1981) "Women and Revolution: A discussion of the unhappy Marriage of Maodsm and Feminism", Akt: Brown, L. S (1993) "Niçin Anarko-Feminizm 2: Anarşist feminizm ve Marksist Feminizm", *Amargi*, 6, <http://www.anarsi.org/arsiv.php?isl=oku&id=218&tip=1&ust=106>, güncelleme: 28.04.2009.
- Erten, Y. (2007) Psikanalizin İkinci Yüzyılında Kadın Konusu, <http://www.icgörü.com/content/view/133/2>, güncelleme: 25. 05. 2008.
- Fisher, J. W. ve Shelton A. J. (2006) "Survivors Of Domestic Violence: Demographics And Disparities In Visitors To An Interdisciplinary Specialty Clinic", *Fam Community Health*, 29 (2): 118–130.
- Goldman, E. (1930–1940) *Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*, Çev: Nemci Bayram (2006), Agora Yayınları, İstanbul.
- Güven, K. (1999) "4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Getirdiği Hukuki Tedbirler", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2).
- İlkkaracan, İ. ve İlkkaracan, P. (1998) "Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?", *Bilanço 98: 75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kadın Dayanışma Vakfı (2003). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Alanında Belediye-Kadın Kuruluşu İşbirliği: Deneyimler, Sorunlar, Çözümler Atölyesi*, Kardelen Ofset, Ankara.
- Leander, K. (2002) Preventing Men's Violence Against Women, *Acta Psychiatrica Scand*, 106: 15-19.
- May, R. (2005) *Yaratma Cesareti*, Çeviri: Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, S. (2008) *Kadınların Kurtuluşu Marksizmsiz Olur Mu?*, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.
- Peseschkian, N. (1999) *Pozitif Aile Terapisi*, Çev: Merih Naim, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Rivett, M. ve Rees, A. (2004) "Dancing On Razor's Edge: Systemic Group Work With Batterers", *Journal Of Family Therapy*, *The Association For Family Therapy And Systemic Practice*, 26: 142-162.
- Sancar, S. Ö. (2004) "Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi", *Özel Sayı: İdeolojiler 2, Doğu-Batı Dergisi*, 29.
- Sheafor, B., Horejhi, C. (2002) *Techniques And Guidelines For Social Work Practice*, Library Of Congress Cataloging In Publication Data, USA.
- Steiner, R.E. F., Bybee, D., Belknap, J., Sullivan, C. M. ve Melton, H.C. (2006) "Contextual Factors Impacting Battered Women's Intentions To Reuse The Criminal Legal System", *Journal Of Community Psychology*, 34 (3): 327-342. ,
- Türk Medeni Kanunundaki Değişiklikler Raporu, <http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/medenikanun>, güncelleme: 21. 11. 2007.
- WHO-Dünya Sağlık Örgütü (2006) "Prevalence Of Intimate Partner Violence: Findings From The WHO Multi-Country Study On Women's Health And Domestic Violence", *Women's Health And Domestic Violence Against Women Study Team*, 368: 1260–1269.
- Wright, C. (1994) "Anarşizm, Feminizm ve Birey", <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/wright-anarsizmfeminizmbi-rey.html>, güncelleme: 2005.
- Zastrow, C.H. (1999) *Social Work With Families*, The Practice Of Social Work, Brooks/ Cole Publishing Company, USA.

Araştırma

KADINLARDA BOŞANMA VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Divorce in Women and its Relation with Culture

Dr. Meryem BULUT*

*Sosyal Hizmet Uzmanı, Ankara Üniversitesi

ÖZET

Araştırma, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü ve Sosyal Sigortalar Kurumu, Etlik Eğitim Hastanesi, Psikiyatri Servisinde, ruhsal çöküntü tanısı alan, boşanmış 40 kadın üzerinde görüşme tekniği uygulanarak yapılmıştır. Görüşme yapılan kadınların çoğunluğu üniversite mezunu olup, iş yaşamı vardır. Kadınların önemli bir bölümü, eşlerinin şiddet uygulaması nedeniyle boşanmışlardır. Aile içi fiziksel şiddetin varlığına rağmen kadınların, boşanma kararı vermek için uzun yıllar bekledikleri saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *kadın, kültür, boşanma*

ABSTRACT

This research has been done by applying the interview technique to forty divorced women who received a diagnosis of "psychological depression" at Turkish Social Security Organization Etlik Training Hospital Psychiatry Service and in cooperation with Ankara University Faculty of Medicine, Department of Psychiatry. The majority of the women interviewed was university graduates and had permanent jobs. A considerable number of these women were divorced because they were subjected to violence by their husbands. It is observed that it took many years for women to decide to divorce, even under these violent conditions.

Key Words: *woman, culture, divorce*

GİRİŞ

Tarihsel süreçte kadının konumu, ilkel topluluklardan, uygar toplumlara doğru giderek farklılıklar göstermektedir. "Ailenin kökeni, bir aşiret içinde her erkeğin her kadına, her kadının her erkeğe ait olacak ölçüde ilkel topluluğa kadar çıkar" (Engels, 1978: 45). Cinsel ilişkilerin kurallı olmadığı ve babalığın bilinmediği topluluklarda doğal olarak akrabalık "ana soy" çizgisine dayandırılmıştır (Childe, 1998: 2).

Çapanın, hayvan gücünden yararlanarak sabana çevrilmesi sonucu tarlaların sürülmesi ile yapılan üretime geçilmiş ve saban, bitki yetiştirme ile sürü bes-

lemeyi birbirinden ayrılmaz hale getirerek, kadınları ağır işten kurtarmış ancak taneli ürün yetiştirme alanındaki tekellerinden ve bunun kendilerine sağladığı üstün toplumsal statüden yoksun bırakmıştır (Childe, 1998: 74-75).

İlkel insanın benzetmecî kafası, toprağı üretimin öteki sorumlusu kadına benzetip, ekinlerin "toprak ana"dan doğduğunu düşündüğünden, kadınlar ilkel topluluklarda, toprakla bir anılır (Şenel, 1990: 20). Toprak, simgesel anlamda kadınlarla bir tutulur, çünkü toprak ve kadın üretkendir. Aktif olarak üretime katıldıkları sürece, kadınların rolleri ikincil olmalarına karşın önemli ve değerli görülmüştür. Ancak üretim araçlarını erkeklerin kullanması ve etkin ekonomik yapılanmadan uzak kalması kadını, uygarlık karşısında edilgin bir duruma getirirken erkeği daha güçlü bir konuma getirmiştir. Diğer yandan, toplumsal yargılar; doğuştan gelen biyolojik farklılığa dayandırılarak kadının pasif ve erkeğe bağımlı hale gelmesini sağlamıştır. Oysa Mead'ın, Üç Yeni Gine toplumunda yaptığı araştırmaya göre, cinsel kimliğin kazanılması toplumsaldır, kadın ve erkek kimliğinin farklılığı cinsiyete değil kültürel şartlanmaya bağlıdır (Bock, 2001: 111; İlbars, 1997: 206). Çoğu kültürde yer alan, erkeğin aktif, kadının pasif olması, sosyal hayatın tümü için yaygındır (Kümbetoğlu, 2000: 241). Kadınlık ve erkeklik kalıpları ile imgeleri, kültürlerin yüzyıllar süresince oluşturduğu geleneklerin ürünüdürler. Dinler, özellikle tek tanrılı dinler, insanların bu kalıpları ve imgeleri oluşturmasında ve içselleştirmesinde önemli rol oynamıştır ve bu nedenle kalıp yargılar mutlak değişmez

yani "kutsal"dır (Berktaş, 2000: 16-17; Kadioğlu, 2001:14; Horney, 1998: 112). İslâmiyet, diğer iki tek tanrılı din ile aynı geleneği paylaşmakla birlikte, kadın bedeninin denetlenmesini de mutlak ve değişmez kılmıştır (Berktaş, 2000: 111; Çalışlar, 1991: 37). Bütün bu yargılara, kadınların evli olmaları ve evliliklerini sürdürmeleri yolunda baskın olan gelenek ve göreneklerin varlığına rağmen boşanmalar olabilmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmamızın amacı; boşanma ile kültür ilişkisini ortaya koymaktır. Toplumda kabul gören kültürel değerler, kadınların boşanmasına karşı hoşgörülü değildir. Sınırladığımız süre içinde, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Bölümü ve Sosyal Sigortalar Kurumu Etlik Eğitim Hastanesi, Psikiyatri Servisinde, ruhsal çöküntü tanısı olarak tedavi almayı sürdüren boşanmış 40 kadın, araştırmamızı oluşturmuştur. Bulgular, görüşme tekniği yoluyla elde edilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1'de, kadınların çoğunluğunun üniversite mezunu ve iş sahibi olduğu görülmektedir. Tablo 2'de, kadınların evlilikleri sırasında ve boşandıktan sonraki çalışma durumları görülmektedir. Boşandıktan sonra çalışmaya başlayan altı kadın, evliyken de çalışmak istediklerini, ancak eski eşleri izin vermediği için çalışmadıklarını belirtirken, üç kadın ise boşandıktan sonra karşılaştıkları ekonomik güçlüklerden dolayı çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1: Kadınların eğitim ve meslek durumları

Eğitimi	Sayı	Oran (%)	Meslekleri	Sayı	Oran (%)
İlkokul	2	5.0	Ev hanımı	5	12.5
Ortaokul	3	7.5	D. memuru	29	72.5
Lise	10	25.0	Özel sektör	3	7.5
Üniversite	25	62.5	İşçi	3	7.5
Toplam	40	100.0	Toplam	40	100.0

Tablo 2: Kadınların evliliklerinde ve boşandıktan sonraki çalışma durumları

Evli kadınlar	Sayı	Oran (%)	Boşanmış kadınlar	Sayı	Oran (%)
Çalışıyor	25	62.5	Çalışıyor	34	85.0
Çalışmıyor	15	37,5	Çalışmıyor	6	15.0
Toplam	40	100.0	Toplam	40	100.0

Tablo 3: Kadınların evlilikleri sırasında ve boşandıktan sonraki mal varlıkları

Evli kadınlar	Sayı	Oran (%)	Boşanmış kadınlar	Sayı	Oran (%)
Evi olanlar	5	12,5	Evi olanlar	12	30
Tatil, kültürel etkinlik	3	7,5	Tatil, kültürel etkinlik	--	--
Araba	3	7,5	Araba	5	12,5
Malvarlığı olmayanlar	29	72,5	Malvarlığı olmayanlar	23	57,5
Toplam	40	100	Toplam	40	100

Evlilikleri sırasında, hiçbir mal varlığı olmayanların oranı daha yüksek olarak görülürken, boşandıktan sonra hiçbir mal varlığı olmayanların oranı biraz

düşmüş olarak görülmektedir. Kadınların, boşandıktan sonra tatil ve kültürel etkinlikler için para ayırma olanaklarının kalmadığı bulgular da görülmektedir.

Tablo 4: Kadınların boşanma nedenleri

Kadınların boşanma nedenleri	Sayı	Oran (%)
Eşlerinin şiddet uygulaması	22	55.0
Kültür ve kişilik farklılığı	7	17.5
Ekonomik sorunlar	1	2.5
Aldatılma	6	15.0
Yeni bir insanla birlikte olma isteği	4	10.0
Toplam	40	100.0

Görüşme yaptığımız kadınların yarısından fazlasına eşleri tarafından şiddet uygulandığı için; yaklaşık olarak beşte biri, kültür ve kişilik farklılığından kaynaklanan sorunlardan dolayı; yaklaşık olarak yedide biri, eşleri tarafından aldatıldıkları için, onda biri, yeni bir insanla birlikte olmak istedikleri için boşandıklarını belirtmişlerdir. Bir kadının boşanma nedeni ise ekonomik sorundur. Yeni bir insanla birlikte olmak isteyenlerin içinde yer alan iki kadın, kendileri yeni insanlarla birlikte olmak istediklerini belirtmişlerdir.

Kadınlara eşleri tarafından, tekme, yumruk, tartaklama, bir aletle saldırı biçiminde fiziksel şiddet uygulanmıştır. Fiziksel şiddete uğrayan kadınların hemen hepsine duygusal şiddet de uygulanmış, bazılarında (yedi kadın) ise uygulanan fiziksel ve duygusal şiddete cinsel şiddet eşlik etmiştir. Kadınlara eşleri tarafından, oda hapsi, tehdit, ruhsal baskı, küfür ya da bütün davranışlarını kontrol etme biçiminde duygusal şiddet uygulanmıştır.

Görüşme yaptığımız kadınlar fiziksel şiddeti, özellikle cinsel şiddeti anlatmakta zorlanmışlardır. Bazı kadınların uğradıkları şiddetin izleri, kanıtlanabilir durumda olduğu halde; bu durumu hiçbiri mahkemeye iletmemiş ve iletilmesini de istemediklerini belirtmişlerdir. Kadınlar kendilerine eşleri tarafından uygulanan şiddeti bir utanç olarak görmektedirler. Şiddet uygulanan kadınların eğitim durumlarına baktığımızda; on bir kadının üniversite mezunu, yedi kadının lise mezunu, iki kadının ortaokul, iki kadının ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Sonuç olarak aile içi şiddete maruz kalan kadınların çoğunluğu, üniversite mezunu ve geçimlerini sağlayacak mesleklere sahiptirler. Türk kültürel değerlerinde emek, itaat ve hizmet, bir kadının kimliğinin parçası olarak yer alır. Kadınların bunlardan birini yerine getirmemesi ve bu yüzden fiziksel şiddet görmesi, onun toplum tarafından iyi bir kadın olmaması nedeniyle cezalandırılması olarak görülür (White, 2000: 98-99). Bu nedenlerle uygulanan şiddet, kültürel değerlerde kabul görmektedir. Çünkü kadın, erkeğin isteklerini koşulsuz yerine getirmek zorundadır; aksi durumda uygulanan şiddet, şiddet olarak kabul edilmez.

Kültürel değerlerde, cinsel nesnenin erkek ya da kadın olmasına bakılmaksızın özne daima, aktif ve saldırgan bir erkektir. Çünkü kültürel anlamda bu rol, değer verilen bir roldür. Aslında erkeğin sınır tanımaz cinsel isteklerinden kaynaklandığı sanılan tecavüz ise doğal dürtülerin sonucu olmaktan çok erkek üstünlüğünün kabul ettirilmesinin çizgisi yoludur (Delaney, 2001: 72-130; Akal, 1994: 103). Bu anlamda aile içinde kadınlara uygulanan cinsel şiddeti, erkeğin iktidar ya da güç gösterme bi-

çiminin kuvvetli bir yansıması olarak da nitelendirebiliriz.

Tablo 5: Kadınların evlilik sorunlarını çözmek için çabaları

Kadınların evliliklerini kurtarma çabaları	Sayı	Oran (%)
Düzeleceğini umarak katlanmak	20	50,0
Hiçbir şey yapamamak	12	30,0
Susmak ve beklemek	7	17,5
Ailelerinden yardım talep etmek	1	2,5
Toplam	40	100,0

Kadınların yarısı eşleri ile aralarında olan sorunların düzeleceğini umarak her şeye katlanmışlardır. Evliliğini sürdürebilmek için yalnızca bir kadın, Aile Danışma Kurumuna gittiğini belirtmiştir. Sonuç olarak kadınların tamamına yakınının, aile içi sorunlarının karşısında etkin davranış gösteremedikleri ve kültürel değerlerin kadınlardan beklendiği, suskun, pasif ve itaatli olma rollerini yerine getirdikleri ortaya koyulmuştur.

Tablo 6: Sorunların ortaya çıkmasından sonra boşanma kararı alma süreleri

Bekleme süreleri	Sayı	Oran (%)
Hemen sonra	5	15,6
1-4 yıl arası	15	46,8
5-8 yıl arası	5	15,6
9-12 yıl arası	7	21,8
Toplam	32	100,0

Tablo 7: Kadınların boşanmak için bekleme nedenleri

Bekleme nedenleri	Sayı	Oran (%)
Ekonomik sorunlar	1	3,7
Çocukların varlığı	6	22,2
Boşanmaya hazır olmamaları	7	25,9
Sorunlarının çözüleceğini düşünmeleri	13	48,1
Toplam	32	100,0

Boşanma kararlarını kendileri alan kadınların çoğunluğunun, evlilik sorunları ortaya çıktıktan sonra boşanma kararı almak için 1 ile 12 yıl arası değişen sürelerde bekledikleri görülmektedir. Çünkü kültürel değerlerimize göre dayak bile kocayı terk etmek için geçerli neden sayılmaz (Delaney, 2000: 215). Kadınların uzun yıllar bekleme nedenlerine baktığımızda, büyük bölümünün, sorunlarının geçeceğini düşünerek, hazır olmadıkları için ve çocuklarını düşündükleri için yıllarca bekledikleri ortaya koyulmuştur. Kadınların yarısından fazlasının eş şiddetine maruz kalmalarına rağmen, çoğunluğunun eğitilmiş ve iş sahibi olmalarına karşın, sorunlarının geçeceğini düşünerek evliliklerini sürdürmeleri dikkat çekicidir. Çünkü kültürel değerlere göre kadınların evli olması ve evliliğini sürdürmesi beklenir.

Kültürel değerlerden kaynaklanan çevresel tepkiler ile çocukların durumunun nasıl olacağı korkusunun, kadınların önde gelen kaygılarını oluşturduğu görülmektedir. Yalnızlık ve gelecek korkusu ile ekonomik kaygılar, çevresel

Tablo 8: Kadınları boşanma aşamasında kaygılandıran konular

Kadınların boşanma aşamasındaki kaygıları	Sayı	Oran (%)
Ekonomik kaygı	5	12.5
Çocuk	14	35.0
Çevresel tepkiler	14	35.0
Yalnızlık ve gelecek korkusu	7	17.5
Toplam	40	100.0

tepkilerden daha düşük olarak saptanmıştır. Boşanma aşamasındaki kadınların başta gelen kaygıları arasında çocuklarının geleceği ile çevresel tepkilerin eşit oranda yer alması toplumsal baskıların gücünün yansımasıdır.

Tablo 9: Boşanma kararı almalarından sonra eşlerin davranışları

Boşanma kararından sonraki davranışlar	Sayı	Oran (%)
Evi terk eden kadınlar	22	55.0
Evi terk eden erkekler	11	27.5
Aynı evde yaşamaya devam edenler	4	10.0
Evden atılan kadınlar	3	7.5
Toplam	40	100.0

Boşanma kararı alındıktan sonra, kadınların yarısından fazlası ortak yaşadıkları evleri terk ederek bir kısmı ailelerinin yanına, bir kısmı da yeni bir ev açarak taşınmışlardır. Kadınların, bir kısmı ise eşleri tarafından sokağa atılmışlardır. Bu kadınlardan ikisi yatak giysileri ile yol paraları dahi olmadan sokağa atıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 10: Kadınların mahkeme aşamasındaki duyguları

Mahkeme aşamasındaki kaygıları	Sayı	Oran (%)
Mahkemeye gitmeyenler	6	15.0
Eski eşten korku duyanlar	3	7.5
Kurtulduğunu düşünenler	9	22.5
Utanç, sıkıntı ve acı duyanlar	22	55.0
Toplam	40	100.0

Boşanmak için mahkemeye gitmek zorunda kalan kadınların çoğunluğunun utanç, sıkıntı ve acı duydukları görülmektedir. Utanç duygusu, kültürel değerlerden kaynaklanan, toplumun boşanmış kadına olan yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Kadınların bir kısmının evliliklerinden kurtulduklarını düşündükleri, bazılarının mahkemeye gitmediği ve eski eşten korku duydukları bulgularda ortaya koyulmuştur.

Tablo 11: Kadınların boşandıktan sonra kendi aileleri ile ilişkileri

Boşandıktan sonra kadınların aileleri ile ilişkileri	Sayı	Oran (%)
Destek ve denetimlerini sürdüren aileler	28	70.0
Destek olmayan aileler	7	17.5
Yalnızca baskıcı davranan aileler	5	12.5
Toplam	40	100.0

Bulgularımızda, ailelerin boşanmış kızlarına destek oldukları kadar denetimli ve baskıcı davrandıkları da görülmektedir. İlbars'a göre, "Türk ailesinin duygusal atmosferi, sevgi ve denetimdir. Kültürel değerler, ana ve babaların ölene kadar çocuklarını korumalarını öngörür" (İlbars, 1991: 540). Kadınlar, ailelerinin maddi ve duygusal desteklerinin yanısıra duygusal yansımalar biçiminde denetimlerine de katlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12: Kadınların eski çevreleri ile ilişkileri

Boşandıktan sonra eski çevre ile ilişkileri	Sayı	Oran (%)
İlişkilerini eskisi gibi sürdüren kadınlar	19	47.5
Eski çevreleri ile görüşmek İstemeyen kadınlar	18	45.5
Eski çevrenin görüşmek İstemediği kadınlar	3	7.5
Toplam	40	100.0

Kadınların yarısına yakınının çevreleriyle ilişkilerinin, eskisi gibi sürdüğü görülürken, yarısına yakınının da boşanmadan önceki çevreleriyle görüşmek istemedikleri tablomuzda yer almaktadır. Eski çevreleri ile görüşmek istemeyen kadınlar, evlilikteki kötü deneyimlerinin, kendilerine hatırlatılmasından, sorgulanmaktan hoşlanmadıkları için görüşmek istemediklerini belirtirken, altı kadın, boşandıktan sonra yaşadıkları kentleri dahi değiştirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 13: Kadınların boşandıktan sonra kendilerini değerlendirmeleri

Boşandıktan sonra duygularını tanımlamaları	Sayı	Oran (%)
Huzurlu olanlar	15	37.5
Sıkıntıları artanlar	5	12.5
Çevresel baskısı artanlar	13	32.5
Güvensizlik yaşayanlar	7	17.5
Toplam	40	100.0

Kadınların, boşandıktan sonra çevresel baskı, maddi ve duygusal sıkıntılarının yanısıra güvensizlik sorunları yaşadıkları görülmektedir. Boşandıktan sonra kadınların yaklaşık olarak üçte birinin huzurlu olduğu görülürken, üçte birinin çevrenin baskılarına maruz kaldıkları bulgularımızda yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME

Bulgularımıza göre çoğunluğu üniversite mezunu ve iş sahibi olan kadınların, eski eşlerinin fiziksel ve duygusal şiddetine maruz kaldıkları saptanmıştır. Kadınların çoğunluğunun, aile içi şiddete maruz kalmalarına rağmen, sorunlarının geçeceğini düşünerek, çocuklarının geleceği ve sosyal çevrenin boşanmış kadına yönelik tepkilerinden çekindikleri için 1-12 yıl arası değişen sürelerde boşanmak için bekledikleri görülmüştür.

Boşanma aşamasında duyulan utanç, acı ve sıkıntı çevresel tepkilerin boşanmış kadına yönelik olumsuz önyargısından kaynaklanmaktadır. Boşanma aşamasında kadınları öncelikle boşanmış kadına yönelik çevresel tepkilerin

ve çocukların geleceği gibi konuların kaygılandırıldığı saptanmıştır. Kadınlardaki kaygı, toplumumuzdaki gelenek ve göreneklerin, kadınların yaşamları üzerindeki etkilerinin göstergesidir.

Boşandıktan sonra kadınların, ekonomik durumları kötüleşmiş, eski çevreleriyle bağları kopmuştur. Ailelerin, boşanmış kızlarının yanında yer alarak maddi ve duygusal destek olmalarının yanısıra denetimlerini de sürdürdükleri, bulgularımızda yer almaktadır. Boşanmış kadınların yaşamını güçleştiren nedenlerin içinde ailelerinin denetimleri de vardır. Kültürel değerlerden kaynaklanan kadınların yetişkin bile olsalar kontrol edilmelerinin gerekliliğine olan inanç, boşanmış kadınlara baskı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kadınlar, başıboş bırakılmamalıdır. Kültürel değerlerden kaynaklanan, boşanmış kadına yönelik çevresel baskılar, önyargılar, ailelerinin denetimi, ekonomik sıkıntı ve çevreye güvensizlik gibi etmenler boşanmış kadınları sarmalayanak yaşamlarını güçleştirmektedir.

Evlenmek ve evli kalmak yönündeki güçlü toplumsal geleneğin, kadınlardaki içselleştirilmiş yansıması, fiziksel ve duygusal şiddetin eşlik ettiği bir evliliği yıllarca sürdürmek olarak kendini göstermiştir. Çünkü gelenekler farklı insan grupları arasındaki ilişkilerin tanımlanması, kurumlaşması ve sürdürülmesi yolunda, insanların üzerinde etkin rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Akal, C. B. (1994) Siyasi İktidarın Cinsiyeti, İmge Kitabevi, Ankara

Berktaş, F. (2000) Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları, II. Basım, Ankara

Bock, P. (2001) İnsan Davranışının Kültürel Temelleri, İmge Kitabevi, Ankara

Childe, G. (1998) Tarihte Neler Oldu, Alan Yayıncılık, (7.Baskı), İstanbul

Çalışlar, O. (1991) İslam'da Kadın ve Cinsellik, Afa Yayınları, İstanbul

Delaney, C. (2001), Tohum ve Toprak, İletişim Yayınları, İstanbul

Engels, F. (1978) Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, İlyaz Basımevi, Ankara

Horney, K. (1998) Kadının Ruhsal Yapısı, Payel Yayınevi, İstanbul

İlbars, Z. (1997) "Kişiliğin Oluşmasında Kültürel Etmenler", Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi, (Ayrı Basım), Ankara 201-211

İlbars, Z. (1991) "Aile ve Gelenek, Türk Ailesinin Geleneksel Yapısı" Türk Aile Ansiklopedisi 2. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 540-544

Kadıoğlu, S. (2001) Bitmeyen Savaşım, Sel Yayıncılık, İstanbul

Kümbetoğlu, B. "Toplumsal Cinsiyet ve Antropoloji" Folklor/Edebiyat, Sosyal Antropoloji Özel Sayısı, Cilt: VI, Sayı: XXII, 2000/2, Şahin Matbaası, Ankara, 239-254

Şenel, A. (1990) İlkel Toplumdan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünce Yapılarının Etkisi, Verso Yayıncılık, Ankara

White, J. (1994) Para ile Akraba, İletişim Yayınları, İstanbul

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanında bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildiriler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiği- ne uygun yazılar yayınlanır.

Yazım ve Sunum Kuralları

- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde sunulmalıdır. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un Ofis 98 ve 2000 sürümleri tercih edilmelidir.
- Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa ünvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatılmış kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edil-

mez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklerle göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*, Cambridge, Polity..

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agenda for practitioner research", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *Practitioner Social Work Research in Action*, London, Whiting and Birch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1) 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

General Rules

- The Journal of Society and Social Work publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The Journal includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the Journal are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- The text of the manuscript should not exceed 15 pages. The manuscripts which include figures and tables are allowed a maximum of 20 pages.
- The manuscript should be prepared in Arial 11 point type, 1.5 spaced, with margins (3.5 cm on the left, 3 cm on the right, and 3 cm at both the top and bottom of the page), and printed on one side of A4 paper only.
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- The manuscript should be sent in four copies, one having the name(s) of author(s) and the other three not carrying that identifying information, along with CD on which two copies of the manuscript, one having the name(s) of author(s) and the other not containing any name, are stored. The computer program and the version number used in the preparation of the manuscript should be written on the CD. If the reviewers accept the manuscript recommending some changes in it, the manuscript is resubmitted accompanied by a CD on which the latest form of the manuscript is stored. The manuscript should be preferably prepared in Microsoft Office Word 98 or 2000.
- Sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (pho-

tographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.

- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither color nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*, Cambridge, Polity.

A Book Chapter

- Fletcher, C. (1993) "An Agenda for Practitioner Research", Broad, B. And Fletcher, C. (ed.) *Practitioner Social Work Research in Action*, London, Whiting and Birch.

An Article by a Single Author

- Wilson, K. (1996) "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

- Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1) 13-35.

An Article by Three or More Authors

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1) 13-35.